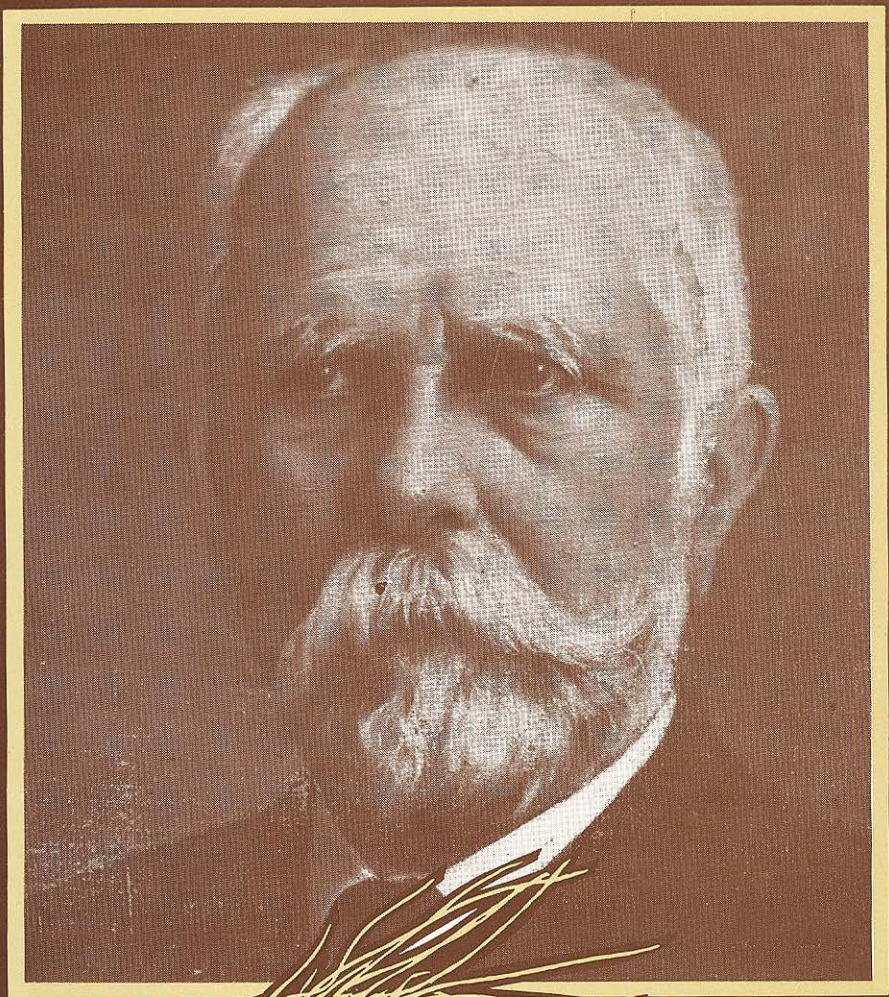

Mokry Sámuel centenáriumi emlékkötet

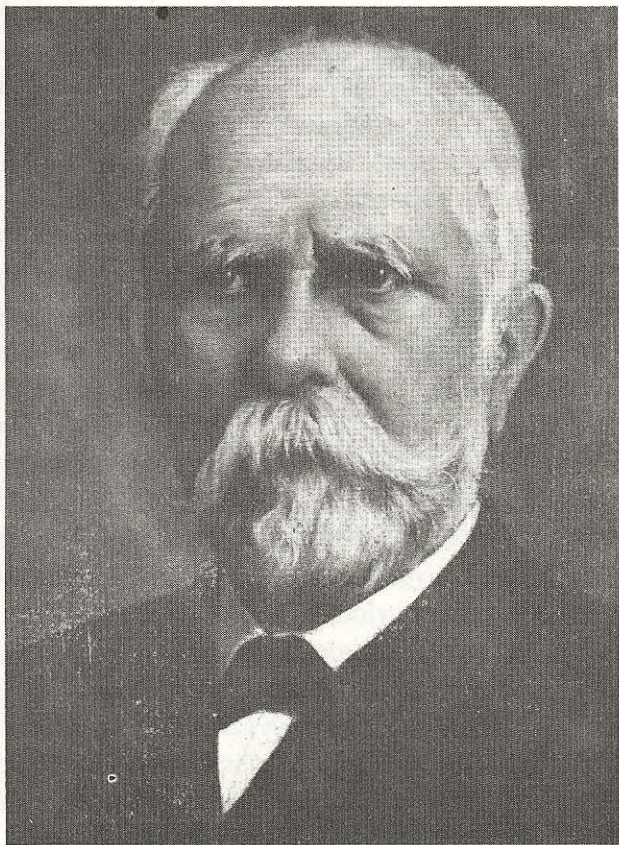
Békéscsaba-Orosháza, 1982

MOKRY SÁMUEL EMLÉKKÖTET

Békéscsaba-Orosháza

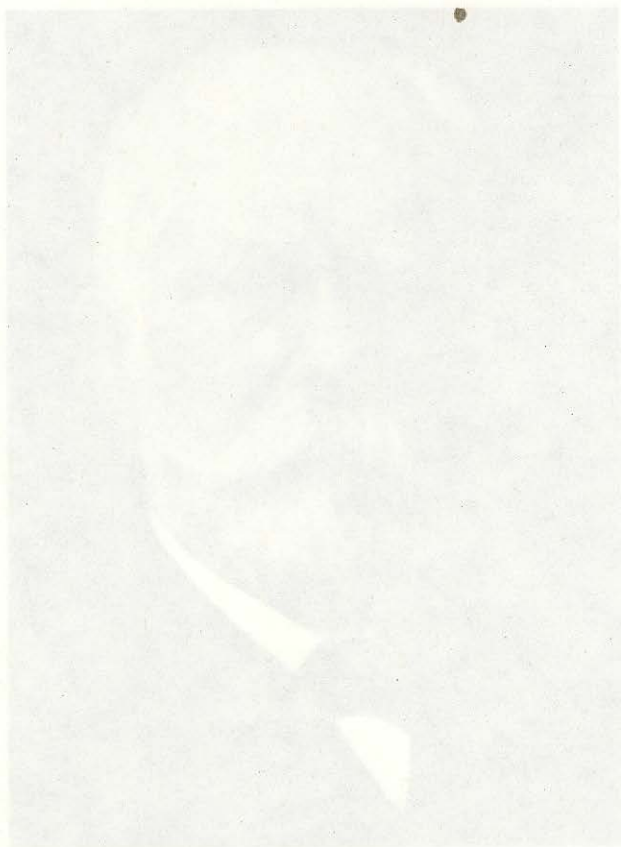
1982

Az emberiség legnagyobb jötevői azok,
akik két kalászt termelnek ott,
ahol eddig egy termett.

MOKRY SÁMUEL
1832-1909

At present, the only way to
get the best results is to
use the best quality paper.

MORRY SAMUEL
1911-1902

MOKRY SÁMUEL AZ ELSŐ MAGYAR BÚZANEMESÍTŐ

1832. május 8-án született a Bács-Bodrog megyei Monostor-szegen. Iskoláit Újverbászon, Pozsonyban, majd teológiai tanulmányait Halle-ban fejezte be.

Békés megyével, Orosházán találkozik először és itt is köt házasságot Tessedik Sámuel unokájával, Mikolay Jankával. Mint elhivatott pedagógus Békéscsabára jön, a Breznyik János által alapított algimnáziumban tanít és annak első igazgatója lesz. Ekkor írja első művét, azt a tervezetet, mely a békéscsabai evangélikus egyház nevelésügyének emelését tűzte ki célul. Bátor véleménynyilvánítása már ebben a művében is kidomborodik, így nem véletlen, hogy „súlyos szembaja” miatt ott is kell hagyania a pedagógusi hivatást.

E kudarc után kerül a Békés megyei Gazdasági Egylet titkári tisztebe, 1867. május 9-én. A titkári feladatok példás ellátása mellett részletesen foglalkozik a mezőgazdaság előbbrevitelének minden oldalával. Az 1860-as években súlyos aszály és rozsdakár megszüntetésének gondja nehezedik az országra. Mokry Sámuel – aki önműveléssel lett korának egyik legkiválóbb mezőgazdasági szakembere – látva e komoly gondot, elkezdte nemesítő munkáját, melynek ragyogó eredményei 1875-re értek be. Ekkor adja ki búzanemesítéssel foglalkozó munkáját. Később a búza túltermelés káros hatásával foglalkozik.

Mi – az utókor Mokry személyében Tessedik Sámuel szellemi hagyatékának folytatóját, valamint az első magyar búzanemesítőt tiszteljük, ki munkásságával megalkotta a biztonságosabban termő magyar búzát és lehetővé tette, hogy majdan Székács Elemér és Baross László továbbfejleszthesse az általa elkezdett nemesítő munkát a vidék és az ország javára.

Mokry Sámuel Emlékbizottság

MOKRY SÁMUEL EMLÉKBIZOTTSÁG

Elnök:

Murányi Miklós,
a Békés megyei Tanács Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Osztály
osztályvezetője

Titkár:

Vasvári Mihály,
a békéscsabai Gabonamúzeum vezetője

Tagok:

Vállalat, intézmény	Személyes képviselő	Beosztása
Békés m-i TVB MÉM oszt.	Arató Istvánné	agropropagandista
Bcs. VTVB Műv. Osztály	Csepelényiné Fekete Mária	osztályvezetőh.
Bcsabai Városi Tanács	Fekete Jánosné	elnökhelyettes
Oh. Mg.-i Szakközépisk.	Fekete Sándor	igazgató
Békés m-i Tsz.-szövetség	Györfi Károly	titkár
Magyar Agrártud. Egyesület	Horváth Pál	Békés megyei elnök
Békés m-i AGROBER	Kovács György	igazgató
TIT Békés m-i Szervezete	Dr. Krupa András	titkár
—	Dr. Lelley János	ny. növény-nemesítő
MSZMP Városi Biz. Bcsaba	Matuz István	munkatárs
Magyar Mezőg. Múzeum Bp. Kétegyháza	Dr. Pál Istvánné	főigazgató-helyettes
Mg.- Szakmunkásképző	Dr. Pálfi György	igazgató
Magyar Mezőg. Múzeum Bp.	Dr. Szabó Lóránd	főigazgató
Bm-i Hazafias Népfront	Szegfű István	titkárhelyettes
Orosháza Városi Tanács	Szegvári Péterné dr.	titkár
Békéscsabai Ev. Egyház	Táborszky László	esperes
BmTVB Művelődésügyi Oszt.	Vámos László	osztályvezető

MOKRY SÁMUEL EMLÉKBIZOTTSÁG ALAKULT BÉKÉSCSABÁN

(Békés megyei Népújság 1981. szeptember 4.)

Tegnap, szeptember 3-án délelőtt 10 órakor tartotta alakuló ülését a békéscsabai Városi Tanácsnál a Mokry Sámuel-emlékbizottság. Az emlékbizottság annak az 1982-es megemlékező ünnepségnek lesz a szervezője, amelyet az ország első gabonanesemítője, *Mokry Sámuel* születésének 150. évfordulója tiszteletére tartanak.

A résztvevőket *Fekete Jánosné*, a városi tanács elnökhelyettese köszöntötte, majd megválasztották a tisztségviselőket. Így a bizottság elnöke *Murányi Miklós*, a Békés megyei Tanács me-

zőgazdasági és élelmézésügyi osztályának vezetője, titkára pedig *Vasvári Mihály*, a békéscsabai Gabonamúzeum vezetője lett. Az alakuló ülésen végül a programjavaslatot ismertették, melyet megvitattak a jelenlevők.

Az elképzelések szerint az egész napos rendezvény tudományos emléküléssel kezdődik. Ezt követően a Gabonamúzeumban kiállítás nyílik „Gabonatermesztésünk gépei a századfordulón” címmel. A rendezvény Orosházán Mokry Sámuel síremlékének avatásával zárul.

Nagy Ágnes

SZÜLETÉSENEK 150. ÉVFORDULÓJÁRA KÉSZÜLNEK

(Békés megyei Népújság 1981. december 19.)

Mokry Sámuel, az első hazai búzanesemítő 1832. május 8-án született a Bács-Bodrog megyei Monostorszezen. Teológiai tanulmányait követően Orosházára került, majd 1858-ban Békéscsabára hívták, ahol 1862-től az evangélikus egyház felügyelete alá tartozó algimnázium igazgatója. Mint világlátott s művelt embert kérik föl a város nevelésügyét előmozdító tervzet elké-

szítésére, amelyet igen magas színvonalon meg is oldott. Sajnos, a tervzet valóra váltásában már nem vehet részt, mert szembe-egessége arra kényszeríti, hogy odahagyja hivatását és a város gerendási határrészén bérelt földből tartsa fenn magát és családját.

Időközben a Tessedik Sámuel által létrehozott Gazdasági Egy-let tevékenysége nyomán Csabán

is kísérleteket tesznek a gazdasági közélet föllendítésére, melynek első eredménytelen próbálkozásait végül is 1860 tavaszán siker koronázza. Széchenyi temetésének napján, április 12-én a Szarvason összegyűlt gazdák megyei Gazdasági Egylet létrehozását határozzák el, s ez május 15-én Békéscsabán meg is alakul. Egy évvel később Mokry Sámuel megválasztják az egylet titkárává, s ezt követően Mokry húsz éven át a titkári teendők példás ellátása mellett mind többet tesz a mezőgazdasági termelés előbbreviteléért.

Az 1874. évi mezőhegyesi uradalmi szemléről írott jelentése összefüggéseket kereső, nagy hozzáértésről tanúskodó mezőgazdasági szakembert sejtet. A földművelésügyi miniszter küldöttei 1875-ben tekintik meg Mokry nemesítő munkájának eredményét. Ugyanebben az esztendőben alakítja meg az egylet a növénytermelési kísérleti szakosztályt, minek működése nyomán Mokry 1877-ben írt értekezést a búza túltermelésének káros hatásáról.

A búzanemesítő tevékenység végtére nagy vagyonhoz juttatja, országos hírnévvel örvendezteti meg Mokry Sámuel, aki vagyonát egy Békéscsabán létesítendő egyetem alapítására ajánlotta föl. A halál 1909. július 10-én érte Budapesten. Hamvai az orosházi alsóvégi temetőben, a családi sírhelyen nyugsznak.

Az első hazai búzanemesítő születésének közelgő, 150. évfordulóját a Békéscsabán ez év szeptemberében megalakult Mokry Sámuel-emlékbizottság készíti elő, amely tegnapi ülésén határozott az ünnepi programról. Eszerint 1982. május 7-én tudományos ülésszak méltatja majd a nemesítő munkáját és tevékenységét a megyei Gazdasági Egyletben. Ezt követően kerül sor emléktábla-avatásra Békéscsabán, a Mokry utcában, illetve koszorúzásra az orosházi családi sírnál. Túl a megemlékezéseken az emlékbizottság javaslatot tett „Mokry Sámuel Díj” alapítására, a megye mezőgazdaságában legeredményesebben dolgozók munkájának elismerésére.

Kőváry E. Péter

MOKRY SÁMUELRE EMLÉKEZIK BÉKÉSCSABA

(Békés megyei Népiújság 1982. január 12.)

Méltóan emlékeznek meg Békéscsabán Mokry Sámuelről, az első hazai búzanemesítőről, születésének 150. évfordulóján. Május 7-én tudományos ülészak méltatja majd Mokry Sámuel munkásságát, a róla elnevezett békéscsabai utcában emléktáblát

avatnak, orosházi sírjánál pedig koszorúzásra kerül sor. Az emlékbizottság, amely a közelmúltban döntött a rendezvényekről, javasolja, hogy a megye alapítson Mokry Sámuel-díjat a békési mezőgazdaságban legeredményesebben tevékenykedők elismerésére.

Kőváry E. Péter

EMLÉKEZÉS AZ ORSZÁG ELSŐ BÚZANEMESÍTŐJÉRE

(Békés megyei Népiújság 1982. május 6.)

Százötven éve született, s jó hetven évvel ezelőtt röppent fel az utolsó jelentős híradás Mokry Sámuelről, amikor haláláról és Békéscsabára hagyományozott alapítványáról tudósítottak a lapok. Azóta már-már elfelejtették még itt, megyénkben is a múlt század pedagógusát, nagy mezőgazdászát, kiemelkedő közgazdászát, a Békés megyei Gazdasági Egylet titkárát, az ország első búzanemesítési könyvének íróját, az első magyar búzanemesítőt, aki ma is jeltelen sírban nyugszik az orosházi Alsóvégi temetőben, s akinek nevét Békéscsabán is csupán egy szerény, városszéli utca őrzi 1911-től.

Mokry Sámuel ugyan nem megyénk szülötte, de munkássága,

alkotó évtizedeinek minden eredménye ide kötődik. A Halle-i egyetemről hazatérve előbb Orosházán segédlelkész 1854-től, négy év múlva már békéscsabai lakos, itt hat évig pedagógusa az algimnáziumnak és a gimnáziumnak, később, midőn az utóbbi tanintézetből nyílt véleménynyilvánítása miatt távoznia kell, Békéscsaba gerendási határában bérel földet, ahol nagy hatású és nagyszabású búzanemesítő munkásságát megkezdí, ami évtizedes, kemény, s menet közben sok keserűséget hozó munka után közismert, elismert és vagyonos szakemberré avatja. Ezen időszakban a megyei Gazdasági Egylet titkári teendőit is ellátja, s ezen a téren is – többek között a mezőhegyesi

ménes birtok szanálására tett, nagy port kavaráó tanulmányával is – hervadhatatlan érdemeket szerzett.

A mezőgazdaság és a társtudományok nagy alkotójára való méltó emlékeztést tűzte legfőbb céljául a múlt év szeptember 3-án megalakult Mokry Sámuel-emlékbizottság Murányi Miklósnak, a Békés megyei Tanács mezőgazdasági és élelmezésügyi osztálya vezetőjének elnökletével. Az emlékbizottság nem kisebb, és nem kevesebb feladatot vállalt, mint azt, hogy tudományos emlékülés elemezze Mokry Sámuel már-már elfeledett életművét, az első magyar búzanesesítő születésének 150. születésnapja alkalmából, ami e hónap 8-ára esik.

Az emlékülés egyben jó alkalom arra is, hogy a gabonanesítés és -termesztés mai feladatait is feltérképezze. Jelentős munka vár az emlékbizottságra az életmű, az alkotó mezőgazdász életének széles körű megismertetésében is. Ezeket jól szolgálják az emlékbizottság szervezésében azok a rendezvények, amelyeknek a közeljövőben a Gabonamúzeum ad otthont. Itt mutatják majd be

augusztusban a századforduló gabonatermesztésének eszközeit, amelyeknek meghonosításáért, elterjesztéséért Mokry maga is nagyon sokat tett. Ugyanitt készül a bizottság emléket állítani a gabonanesítésnek, melynek első nagyjait, Mokry Sámuel, majd Székács Elemért és Baross Lászlót megýénk adta az országnak.

Ugyancsak a másfél százados évforduló a jó alkalom arra, hogy Mokry Sámuel sírját megfelelő módon megjelöljék, hogy az utókor a nevezetes évforduló alkalmával itt is leróhassa majd kegyeletét az előtt az ember előtt, aki bizonyoságot adott arra, hogyan érhető el kimagasló eredmény egy-egy tudományágban, rendszeres és tervszerű önműveléssel. Széles körű műveltségével minden mezőgazdász méltó példaképe Mokry Sámuel – ezt igyekszik majd a nagyközönség elé tárni a május 7-i tudományos ülés Békéscsabán, amit emléktábla-leleplezés, illetve az orosz házi családi síremlékavatás tesz ünnepélyessé.

Vasvári Mihály,
a Mokry Sámuel
emlékbizottság titkára

MOKRY SÁMUEL EMLÉKÉRE

150 éve született megyénk híres mezőgazdasági újtója

(Békés megyei Népszás 1982. május 8. száma, 9. oldal)

Az 1982. esztendő a kiemelkedő agrártörténeti jelentőségű személyiségek évfordulóiban igen gazdag. A születési adatok alapján a következő jeles elődök előtt tisztelgünk: Ballenegger Róbert (1882–1969), Lukács Károly (1882–1954) és Kövessi János (1882–1959) századik, Landgraf János (1857–1931) százhuszonötödik, Miklós Gyula (1832–1894) és Mokry Sámuel (1832–1909) százötvenedik, Fényes Elek (1807–1876) százhetvenötödik, Katona M. Dénes (1782–1874) kétszázadik, valamint Csekonics József (1757–1824) és Kitaibel Pál (1757–1817) kétszázhuszonötödik születési évfordulója alkalmából. A halálozási időpontok alapján pedig gondolnunk kell Röck István (1812–1882) századik, Balásházy János (1797–1857) százhuszonötödik, továbbá Pethe Ferenc (1762–1832) és Wilckens Henrik Dávid (1763–1832) százötvenedik évfordulójára.

Az agrár- és művelődéstörténeti panteon e nagyszerű alakjainak sorából, mi most – több okból is – Mokry Sámuel életére és munkásságára emlékezünk.

Elsősorban azért, mert *alkotó munkájának kiteljesedése Békés megyében történt.* (Szül.: Monostorszeg, 1832. május 8., anyja: Ágoston Vilma, apja: Mokry Sámuel.) Iskoláit Újverbáson, a pozsonyi ev. líceumban, a keszthelyi „gazdasági tanintézetben”, majd Halle-ban végezte, „eminens, prima classis” tanulóként, kiváló eredménnyel.

Hazatérve, Orosházán nyer segédlelkésszi állást (1854). Ettől kezdve, közel fél évszázadon keresztül szövődik élete megyénk művelődéstörténetének és mezőgazdasági növénytermesztésének fejlesztéséhez. Ebben jelentős szerepet játszanak családi körülményei. Apja hatása mellett a Tessedik-hagyományok ösztönzik. Tessedik Sámuel vér szerinti unokáját: Mikolay Jankát veszi feleségül 1858-ban. (M. Janka anyja Tessedik leánya: Johanna, apja Mikolay István orosházi lelkész.) Még ebben az évben Békéscsabára költöznek.

Itt „átveszi az egyetlen magyar nyelvű, középfokú *magániskolát*”. Ebből alakul meg – 1860-ban – a békéscsabai „*alredgimnázium*”. Ennek tananyagába –

a humán tárgyak mellé – beiktatja a gazdasági szakismereteket, Tessedik példáját követve. Ő is a parasztnép műveltségének, termelési ismereteinek megalapozásáért fáradozik. Érvélése erről kétséget kizáróan meggyőző: „*Miként vessünk véget a szüllyedő szegénységnek, miként birkózunk meg a közterhekkkel, ha nem a helyesebb gazdálkodással, jobban takarékossgal és ügyesebb iparral és üzlet által. Ennek pedig alapos lendítését a népnevelésnél, a köznépnek értelmesebbé tévése által lehet és kell eszközölni.*” Szembetegsége miatt azonban kénytelen megválni az – annyira szeretett – oktató és nevelő munkától (1864).

Életútja ettől kezdve egy másik sajátos, „egészségesebb” területre: a *mezőgazdaság* mezsgyéire kanyarodik. Érdekes módon ez a „kényszerpálya” sok lehetőség, még több sikert (de csalódást is), s végül az agrártörténet piederstáljára jutását eredményezte. Tagja, később (1867-től) titkára a Békés vármegyei Gazdasági Egyesületnek. Gerendáson földet bérel. Gyakorlati gazdasági tevékenységet folytat. A hazai és a nemzetközi szakirodalomból, de most már gyakorlatból is tudja, hogy a magyar mezőgazdaság egyik leg súlyosabb problémája a búzatermesztés

elég telensége, túl hajtott egyoldalúsága.

A szinte monokulturális és silány búzatermesztés megváltoztatására törekszik. Munkásságát a *búzanemesítés* tölti ki. Kitartó, szívós munkával dolgozik a jó fajták előállításán. Szelektálja a környék legjobb tájfajtáit. Kettős cél vezet:

a) megőrizni a magyar búza szárazságtűrő képességét;

b) egyidejűleg növelni a kalász nagyságát, a szemek acélosságát.

Munkamódszeréről így nyilatkozik: „*Még 1864-ben válogattam egy gazda barátomnak honi magyar fajú búzatábláján célo mra alkalmasnak látszó – s mint leghosszabb – 9 fokú kalászokat, és azoknak legtökéletesebb magvait szemenként kiválasztván. 1866-ban a legjobb kalászok már 12 fokúak lettek. 1864-ben már 14 fokú kalásza im teremtek.*”

A nemesítés eredménye az lett, hogy holdanként 18 pozsonyi mérőt (11,2 q) aratott, míg a hagyományos búzából csak mintegy harmadát, öt mérőt (3,1 q) takarítottak be. További célja a jó tulajdonságok állandósítása. Ismét saját vallomásával regisztráljuk eredményeit: „*Kilenc évi nemesítési eljárás folytán a búzá nak nemességét, vagyis azon fokozott tenyész képességét, hogy hosszú, gazdag kalászokat teremjen, oly*

állandóvá tennem sikerült, hogy a képességét közönséges szántás és vetés esetén is megőrizte". Ugyanakkor ellenálló volt a „rozsadajrvány” iránt. Messze vidékről jártak hozzá vetőmagot vásárolni. Még a „rostaaljat” is elvitték. Gyakorlati gazdálkodási munkásságát 1904-ben kénytelen abbahagyni, 1909. június 10-én – 77 éves korában – hal meg Budapesten.

Mokry Sámuel, az első magyar búzanemesítő; maradandó sikereket ért el a kiegyezés utáni évtizedekben. Ezért becsüli az utókor. Sokrétű munkásságának tanúsága kiterjedt irodalmi tevékenysége. Főbb művei: *Beszélge-*

tesek a búzatültermelés káros volta felett (Pest, 1871), *Mezőbogyósi szemle* (1874), *Búzanemesítés* (Gyula, 1875), *Mezei gazdaságunk reformjáról* (Gyula, 1881). Munkásságának *feldolgozásával* (egyben forrásmunkáink is) *Grábner Emil. Fabriczius Endre, Rapaics Raymund. Lelley János. Rajháty Tibor, Szabó Miklós, Papp János és mások foglalkoztak.*

Megyénk lakossága és a magyar mezőgazdász-társadalom a permanens megújításra való törekvés szemléletének átsajátításával tiszteleg becses emléke előtt.

Dr. Tóth Lajos

EMLÉKEZÉS MOKRY SÁMUEL SZÜLETÉSÉNEK 150. ÉVFORDULÓJÁRA

(Békési Élet 1982. 2. szám)

Mokry Sámuel nevét még a mezőgazdasági szakemberek közül is csak azok emlegetik nagy ritkán, akik a biológia egy egészen speciális, szűk témakörével, a búzanemesítéssel foglalkoznak. Ők is csupán azért, mert 1875-ben Gyulán „Búzanemesítés” címmel megjelentetett egy könyvet. A könyvet ma már aligha olvassa valaki, minthogy a békéscsabai Megyei Könyvtáron kívül két-három példánynál több

nincs az országban. Dr. Villax Ödön 1947-ben Magyaróvárott megjelent Növénytermesztés című terjedelmes munkájában foglalkozik tulajdonképpen először Mokry Sámuellel. Ő tesz említést könyvéről, illetve méltatja a magyar búzanemesítés terén végzett úttörő tevékenységét. Azóta, csak 1969-ben volt Mokry érdekeit kutató könyvtári és levéltári búvárkodás. Ekkor derült ki, hogy 100 évvel ezelőtt már olyan

biológiai, növénynemesítési és agronómiai ismeretei voltak, amelyekkel messze megelőzte honfitársait. Az általa felállított szakmai tételek többsége változatlanul helytálló ma is. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy magam is, mint búzanemesítő, egyre inkább érdeklődni kezdtem aziránt, kicsoda volt tulajdonképpen az a csaknem elfelejtett gerendáspusztai gazdálkodó, aki már az 1800-as évek közepén sokkal többet tudott az emberiség legfontosabb kenyérgabonájáról a búzáról, mint hazai kortársai.

Vizsgálataim során az első megválaszolandó kérdésnek tartottam, vajon honnan származott ez az érdekes ember?

Neve után ítélve (mokry ui. szlovákul nedveset jelent) gyanítható, hogy ősei valamikor régén az ország északi, szlovákok lakta tájairól települtek át. Hamarosan kiderült azonban, hogy a család nem egy értékes embert adott az országnak. Mokry Benjámin (1774–1826) például Sárospatakon, majd Göttingenben tanult. Később a történelem, a görög–római irodalom és a természetrajz tanára volt ama neves pápai kolégiumban, amelynek padjait Petőfi és Jókai is koptatta. Később lexikon írásával és egy görög–magyar szótár szerkesztésével érde-

melte ki kortársai megbecsülését. De Mokry István Temesvár-va-dászerdei gazdálkodó sem volt hétköznapi ember. Ő találta fel az úgynevezett mokry-féle ekét, amit ma tolókapának nevezünk és köztudottan évtizedeken át hasznos eszköze volt mind a mezőgazdaságnak, mind a kertészetnek.

Sajnos, ma már nem lehet kideríteni, hogy apját, Mokry Györgyöt, aki Sámuel fia születésekor Bács-Bodrog megyében, Monostorszegen élt, – milyen rokoni szálak fűzték az előbb említettekhez. Kétségtelen viszont, hogy maga is tanult ember volt valószínűleg kultúrmérnök, és mint ilyen állott alkalmazásban a Ferenc-csatornát üzembe tartó részvénytársaságnál, amelyet 1842-től kincstári kezelésbe vettek. Ezt a feltételezést igazolja, hogy mindkét fiát, Sámuelt és Endrét diplomás emberré taníttatta. Endre kultúrmérnök lett, sőt miniszteri osztálytanácsossáig vitte.

Mokry Sámuel 1832. május 8-án született. Édesanyja Ágoston Vilma ugyancsak olyan családból származott, amelynek nem egy nevezetes tagját említik a lexikonok. Az elemi iskolát Monostorszegen, az algimnáziumot Újverbáson, a gimnázium felső tagozatát a pozsonyi evangélikus líceumban végezte. Ezután rövid

ideig valószínűleg magánnevelőként tevékenykedett, majd Halle-ba ment és beiratkozott az ottani egyetem evangélikus hittudományi karára. Csak feltételezhető, hogy onnan 1850-51-ben térhetett haza. Homály fedí, hogy hallei tanulmányi befejezése és 1854 között hol élt és mivel foglalkozott. Az sem tisztázódott, hogy a 48-as szabadságharc alatt milyen tevékenységet folytatott. Nem csoda, hogy ezek az évek titokban maradtak, hiszen a nemzeti elnyomás zavaros és vészterhes idején nagyon sokan kerestek menedéket a névtelenség homályában.

Tudott dolog azonban, hogy 1854-ben segédlelkésszi állást vállalt az orosházi lelkésszi hivatalnál. Ez a dátum egész további életpályája szempontjából meghatározó volt. Mégpedig három okból.

Itt ismerkedett meg és került szoros baráti, majd később rokoni kapcsolatba Mikolay István igazgató lelkésszel, aki éveken át volt segédlelkésze Szarvason Tessedik Sámuelnek és annak leányát, Johannát vette feleségül. Itt ismerkedett meg, jövőendő élettársával, a nála öt évvel fiatalabb Mikolay Jankával, Tessedik unokájával. Végül itt találja magát első alkalommal szemtől szembe az egy-

szerű parasztság ama lesújtóan szomorú elmaradottságával és primitívségével, amely annyira kiáltó ellentétben volt mindazzal, amit Halle-ban, a tudomány és a kultúra ismert fellegvárában tapasztalt. Nyilvánvaló, hogy az a tátongó úr, amit a Tessedik emléket híven őrző művelt Mikolay család, valamint a parasztok babonákkal terhelt elmaradottsága között tapasztalt, mély hatással volt a tanult, három nyelvet folyékonyan beszélő, fiatal prédikátorra. Sőt – amint azt később látni fogjuk – első komolyabb írásos munkájában ez a benyomása igen határozottan kifejezésre jut.

A további események megértéséhez tudni kell, hogy Békéscsabán akkor az evangélikus egyház iskoláiban csak szlovák nyelven oktattak. A város magyar polgárainak gyermekei ezért magyar magániskolákban tanultak. Ezek az iskolák azonban ugyan-csak a presbitérium felügyelete alá tartoztak. Egy Breznyik János nevű volt gimnáziumi tanár, akit az abszolutizmus idején hazafias gondolkodása miatt megfosztottak állásától, szintén fenntartott egy ilyen iskolát Békéscsabán. 1858-ban Breznyik távozott Békéscsabáról, s ekkor a presbitérium Styaszny Somát és Mokry Sámuelt kérte fel az iskola továbbvitelére. Mokry ezt a meghí-

vást elfogadta és amikor 1858. november 27-én feleségül vette Mikolay Jankát, már mint békéscsabai lakos és gimnáziumi tanár szerepelt az esketési anyakönyvben. Ugyanezt bizonyítja a békéscsabai evangélikus egyház 1859. augusztus 18-án felvett jegyzőkönyve, amelyben a következő szövegrész található:

„... a folyó év és hó első napjában nyári körvizsgák tartattak Fábry S., Mokry S., és Stiaszny S. urak magániskoláikkal, amelyek úgy az iskolai felügyelőséget, mint az érdekelt szülőket szép eredményükkel teljesen kielégítették.”

Tanári tevékenysége mellett 1860–64 között a békéscsabai evangélikus egyházban magyar nyelvű hitszónok is volt.

Az 1930-ban megjelent „Békéscsaba történelmi és kulturális monográfiája” című könyv 325. oldalán áll, hogy a békéscsabai ág. h. evangélikus Rudolf-reál-gimnázium azokból a magániskolákból fejlődött, amelyeket Mokry Sámuel és Styaszny Soma vezetett.

Tanári tevékenységének sikerét bizonyítja, hogy 1863-ban a presbitérium megbízta egy olyan tervezet és javaslat elkészítésével, amely a békéscsabai evangélikus egyház nevelésügyének tökéletesítését volt hivatva előmozdítani.

Ez a munka lett első jelentősebb, nyomtatásban megjelent írása. Az 1864-ben Gyulán kiadott 30 oldalas tervezet egyszerűen elének tárja Mokry mentalitását és szociális beállítottságát. A szöveg egy része a következőképpen íródott:

„A tudomány szédítő magasságban leng, de széles talpját vastag tudatlanság, állati durvaság, százados előítéletek és középkori babonák képezik. A mívelt osztály és a köznép között roppant űr tátong úgy, hogy a kettő már csaknem egészen külön eszmevilágban él; az utóbbi nem képes felfogni az előbbit és így gyanakszik rá, az előbbi nem képes leereszkedni az utóbbihoz s ezért lenézi azt. Az elmaradt köznép ellenszenvet, irigységet, gyűlöletet táplál a felette álló értelmesekekről; a mívelt osztály pedig vajmi gyakran igazolja ezt felhasználva önérdékből szellemi fölényét az értelmetlen tömeg félrevezetésére, elnyomására, kizsákmányolására. Mindennek a természet törvénye és a Teremtő szándéka szerint nem így kellene lenni.”

Igen kemény szavak voltak ezek 1863-ban. Nem csoda, ha feltételezzük, hogy Mokry népszerűségének nem sokat használtak. És íme ugyanabban az év-

ben (1864) furcsa módon a tanár-választáson nem választják meg, s a pótválasztáson is kibukik. Ezután természetesen a hitszónokságról is lemond. Az állítólagos ok „szembetegség”. Pedig „szembetegsége”, ha volt is, nem lehetett súlyos, minthogy a későbbiekben rengeteget olvas, ír. Elgondolkoztató a Békéscsabai Függelenség 1910. szeptember 11. száma is, amelyen 3. oldalán Mokryra visszaemlékezve, ez a szöveg olvasható:

„Mokry méltatlan mellőzése miatt nemcsak pályájával szakított, hanem érdeklődése is megszűnt az egyház ügyei iránt.”

Tehát valóban méltatlanul mellőzték és a szembetegség csak kifogás volt a kínos ügy élet tompítandó. Nagyon valószínű, hogy az a hang, amellyel a kulturális és szociális közállapotokat bírálta, olyan befolyásos ellenfeleket szerzett számára, akiknek módjában állott a tanári választáson kibuktatni őt.

Súlyos megpróbáltatás éve volt az 1864-es Mokry és családja számára. Annál is inkább, mert akkor már három kislánya volt, Júlia, Emma és Janka, aki éppen abban az évben született. Mokryt azonban nem faragták puhafából. A tanári hivatást egyszer és mindenkorra feladta, pedig élete vé-

géig hangoztatta, hogy legszebb emlékei ahhoz a pár évhez fűződnek, amikor mint gimnáziumi tanár oktathatott Békéscsabán.

Feltehetőleg apósa biztatására és anyagi támogatásával a mezőgazdaság felé fordult, bár, saját bevallása szerint fogalma sincs sem a gazdálkodás elméletéről, sem gyakorlatáról. Békéscsabától néhány kilométerre, Gerendápusztán egy kb. 350 magyar hold (1 magyar hold = 1200 négyszögöl) kiterjedésű „soványföldű” birtokot bérel, és gazdálkodni kezd. Persze, nem akárhogyan. Mint világot látott magyarul, szlovákul és németül beszélő és olvasó művelt ember, azonnal szakkönyvek és folyóiratok után néz. Olvas és tanul. Amint 1875-ben kiadott „Búzanemesítés” című könyvének 32. oldalán írja, hogy még abban az évben kezébe kerül a Pester Loyd című német nyelvű újság egy száma, amelyben úgymond:

„... egy angol gazdának búzanemesítési eljárásáról egész általánosságban említés tétetik. E rövid olvasmány gyűjtő hatást gyakorolt rám.”

Könyve további részeiből kiderül, az a bizonyos angol gazda F. Hallet volt, aki 1858-ban Brighton melletti gazdaságában búzát kezdett nemesíteni. Egy-
szerű kalász- és szemkiválogatást

folytatott a környező tájfajtakából. Módszerét „pedigree methode”-nak nevezte és hamarosan két értékes fajtát a Golden dropot és Victoriát állította elő. Ezekről az eredményekről olvashatott Mokry, s ő a dilettáns, gazdálkodásának már az első évében nemesíteni kezd. Ehhez természetesen nem kis bátorság és önbizalom kellett, minthogy aligha volt sok pénze. Abban az időben pedig a mezőgazdálkodás nem tartozott a busásan jövedelmező kockázatmentes vállalkozások közé. A csőd, a koldusbot, Damoklesz kardja bizony állandóan ott lebegett az olyan kisbérlők feje felett, mint ő. Könyvének második részében leírja, hogy bizony nem egy kellemetlet csalódás, kiábrándító megpróbáltatás érte. Azontúl tevékenységét élcek és gúnyos megjegyzések sem kímélték.

Szerencsémre 1969-ben találkozhattam azzal az egyetlen még élő emberrel, dr. Nádor Jenővel, aki rokona volt és jól emlékezett reá és családjára. Tőle hallottam a következő kis történetet: Nagyanyám, Tessedik második felesége Lissovinyi Karolina apámnak szóról-szóra ezeket mondta Mokry Sámuelről: „Két bolond van Gerendáson az egyik Mokry Sámuel a búzanemesítésével, a má-

sik Mokry Juliska gyógynövényeivel.”

Vagyis a családban is furcsán vélekedtek róla. Az emberek sehogyansem tudták megérteni, miért vet valaki búzát szemenként széles sortávolságra, nagy térálásban, amit kapálni kell, holott abban az időben még az igazi kapások művelését is sokan elhanyagolták. De hiábavaló volt minden élcelődés. Mokry olvasott, tanult mint egy megszállott és kitartott.

1867-ben a Békés megyei Gazdasági Egylet titkárává választja. Ettől kezdve szorgalmasan körmőli gyöngybetűivel az egylet különböző jelentéseit, felterjesztéseit, panasziratait, tiltakozásait. Kiállításokat szervez, szántóversenyeket rendez, gépbemutatókat tart és műtrágyázási kísérletek beállítására buzdítja a parasztságot. Szenvedélyesen érvel a gazdálkodás terén elkövetett hibák és mulasztások ellen. Különösen az egyoldalú, túlzott búzatermesztést ostorozza, amely úgymond, katasztrófával fenyegeti az egyébként is nehezen küszködő parasztságot. 1871-ben erről a témáról könyvet is ír: „Beszélgetések a búza túltermelés káros volta felett” címmel, amely Gyulán jelenik meg Dobay János könyvnyomdájában. Ennek, a pályázatra szánt, 60 oldalas kis munkának

akkora a sikere, hogy a gazdasági egyesület 15 arannyal jutalmazza. Alig telt el tehát néhány év és Mokry a vármegye közismert, kiváló mezőgazdasági szakértője.

1869 és 73 között minden évben súlyos rozsdajárvány söpört végig a megyén. A búzatermések alig érik el a 3–4 pozsonyi mérőt magyar holdanként (150–200 kg). A rozsdajárvány érzékenyen érintette az állami kezelésben levő mezőhegyesi ménes birtokot is. Hírek terjedtek el, hogy a nagy ráfizetés miatt a kormány a ménes feloszlását tervezi, holott köztudott volt, hogy a magyar lótenyésztés számára ez pótolhatatlan veszteséget jelentett volna. Mokry biztatására a gazdasági egyesület felhatalmazást kért a kormánytól, hogy szakértőivel vizsgálatot folytathasson a ménesbirtok gazdasági rendjében vélt hiányosságok feltárására és javaslatot tehessen a hibák megszüntetésére, lévén a ménes fenntartása nemzeti közérdek, s a 100 aranykoronás mezőhegyesi földeken lehet jövedelmező gazdálkodást folytatni.

A Földművelésügyi Minisztérium hozzájárult a vizsgálat megtartásához és 1874 júniusában az egyesület 23 tagú bizottságot küld Mezőhegyesre. A háromnapos vizsgálat, valamint a gazdaságok igazgatójáról és a minisztériumtól

bekért és megkapott írásos adatok alapján, Mokry terjedelmes bírálatot készít és részletes javaslatokat tesz a tapasztalt súlyos hiányosságok kiküszöbölésére. A 65 nyomtatott oldal terjedelmű írás: „Mezőhegyesi Szemle” címmel a gazdasági egyesület 1874. évi értesítőjének mellékleteként jelenik meg Gyulán. A megállapítások lesújtóak. Kiderül belőlük, hogy a ménesbirtok gazdaságirányítása teljesen elhibázott, nélkülözi a szakértelem legelemibb követelményeit, emiatt 1 kataszteri hold tiszta jövedelme mindössze 66 krajcár.

Amikor 1969-ben a Széchenyi Könyvtárban sikerült megtalálnom a Mezőhegyesi Szemle – valószínűleg egyetlen még létező példányát – fel sem volt vágva, pedig nagyon tanulságos megállapításokat tartalmaz az állami gazdaságoknál akkor uralkodó hihetetlen tájékozatlanságról és hanyagságról. Ez az írás egyúttal a vizsgálatot végző bizottság, illetve a bírálat és a javaslatok szerzője Mokry Sámuel kiváló szakmai felkészültségéről és széles körű tájékozottságáról is tanúskodik. A gazdasági egyesület, illetve Mokry, természetesen jót akar. Önzetlenül segíteni kívánta a kormányzati szerveket. Válaszként viszont elszabadult a pokol. A hibákért és mulasztásokért fe-

lelősek, hogy mentseik bőrüket, felkérték Wágner Lászlót a budapesti Műegyetem Mezőgazdasági tanszékének tanárát a Mezőhegyesi Szemle megállapításainak cáfolatára. Ezzel a Pester Lloyd, az Ellenőr és a Földművelési Érdekeink című lapok hasábjain parázs vita indult. Wágner megkísérelte visszajára fordítani Mokry érvelését, kétségbe vonva a bizottság tagjainak szakértelmét és nem egyszer ragadtatta magát személyeskedő gyanúsításra is. Wágner ugyanis azt hitte, hogy az egyetemi katedra tekintélyével egyszeriben elsöpri azt a jelentéktelen kis egyleti titkárt, aki istentudja mit képzel magáról. Ez nagy tévedés volt, mert Mokry Sámuellel nem volt érdemes vitatkozni. Bizonyítja ezt az alábbi kis történet, amit ugyancsak dr. Nádor Jenőtől hallottam: „Nézeteiben sokszor nyakas volt. Nagyapámnak, néhai Neumann Károly újfazekasvarsándi evangélikus lelkésznek mondta egyszer egy vitájuk alkalmával: „Károly velem ne vitatkozz, mert én bebizonyítom neked, hogy az az ajtó nem ajtó”. Wágner ezt nem sejtette, különben sohasem kezdett volna Mokryval vitatkozni.

A gazdasági egylet értesítőjében 1875. október 10-én jelent meg Mokry „Válasz Wágner Lászlónak a Mezőhegyesi Szem-

le bírálatára” című 35 oldalas írása. Ebben tökéletes szakmai felkészültséggel, krajcárra menő pontossággal szedte darabokra Wágner, meglehetősen felületesen és fölényesen fogalmazott, érveit. Persze, amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten, Mokry sem szerénykedett a személyes oldalvágásokkal, amelyekkel igencsak megkérdőjelezte Wágner és tanszéke szakmai tájékozottságát. A vita az egylet, illetve Mokry teljes szakmai diadalával végződött. A kormány lemondott a ménés feloszlításának tervéről, sőt figyelembe vette a bizottság javaslatait. Mokry szaktudása ezzel nemcsak bizonyítást nyert, hanem országos elismerést is aratott. Sajnos ennek is volt ára, mert nem egy befolyásos ellenséget szerzett magának.

Mokry életét azonban akkor nem az ilyen természetű viták és támadások keserítették, sőt azokban kifejezetten örömet lelte. Álmatlan éjszakákat okozott neki az évről évre megismétlődő, anyagi létét fenyegető, súlyos rozsdakár. Amint 1875-ben megjelent „Búzanemesítés” című könyvében írja, tenyészcanyagát minden évben annyira megviseelte a rozsdakár, hogy 1873-ban már azon gondolkozott, letesz a meddőnek látszó kísérletezésről, abahagyja a nemesítést. Ekkor

„Deus ex machina” váratlan dolog történt. A rozsdától agyon-sanyargatott tenyészkertjében, ahogy ő írja „iskolájában”, minden évben lelkiismeretesen kiválogatta az anyatőveket, a legszebb kalászokat és a legteltebb szemeket. 1872 őszén végre annyi termése volt, hogy egy 40 holdas táblát vetett el, úgymond utolsó próbálkozásként. Ekkor következett be a csoda. A nem válogatott vetőmaggal vetett búzáját tavasszal ismét megtámadta a rozsdá. A levelek elsárgultak, megpirosodtak, a kalászok satnyák maradtak. Ugyanakkor azon a 40 holdon, ahol „nemesített” vetőmagból kelt az állomány a levelek zöldék maradtak, a kalászok jól kifejlődtek. A szemek ugyan nem teltek ki teljesen, de sokkal szebbek voltak, mint a többi. Mokry maga is tanácsstalanul állt e soha nem tapasztalt jelenség előtt, szomszédai is bámulva csodálták ezt a búzatáblát. Hamarosan valóságos népvándorlás indult Gerendásra, mindenki látni akarta azt a „nemesített” búzát, amelyet nem pusztít a rozsdá. A meglepetés pedig akkor hágott tetőfokára, amikor kiderült, hogy amíg a rozsdás táblák magyar holdanként alig 5 pászonyi mérő szorult szemet adtak (250 kg), a nemesített búza 18 mérőt adott (900 kg). Az élcelő-

dés, gúnyolódás egyszeriben elnémult, sőt még a rostaaljat is bárki szívesen megvette volna vetőmag gyanánt.

Ugyanabban az évben a Földművelésügyi Minisztérium Hajnik Jánost a kormány mezőgazdasági szakértőjeként országos ténymegállapító körútra küldte. Hajnik Békéscsabára is eljutott és értekezletet hívott össze, felkérve a meghívottakat, hogy hozzanak magukkal búzakalász mintákat. Mokry is bemutatta nemesített és nem nemesített búzája kalászait. A hatás nem maradt el. Hainik a „Gazdasági Lapok” 1873. évi 30. számában nyílt levélben szólítja fel nemesítési eredményeinek és módszerének közzétételére. Ugyanezen újság 35. számában Mokry eleget is tesz a kívánságnak, sőt a sikeren és a növekvő érdeklődésen felbuzdulva könyvírásba kezd. 1875-ben Dobay János gyulai könyvnyomdájában adta ki a 64 oldal terjedelmű „Búzanemesítés” című kis könyvet. Ebben írta le 11 éves búzanemesítési tapasztalatait és összegezte mindazokat az elméleti és gyakorlati nemesítési ismereteket, amelyekre ezen idő alatt szert tett. Továbbá részletes útbaigazítást adott mindazoknak, akik követni akarják példáját és nemesítéssel kí-

vánják javítani búzájuk termőképességét.

Mokry könyve még ma is tanulságos olvasmány és nem egy messze előre mutató megállapítása ejti bámulatba a modern genetikai ismeretekkel felvértezett búzanemesítőket is. Kiderül belőle, hogy nemcsak F. Hallet munkáját tanulmányozta, hanem közben Erfurtban is járt, hogy egy nemesítőtől tanuljon. Ami pedig a legfontosabb, nemcsak utánozta azokat akiktől tanult, hanem a helyi viszonyokat figyelembe véve, a klimatikus különbségek gondos mérlegelésével, tovább is fejlesztette módszerüket. Mindjárt kezdetben Hallet eljárásánál sokkal hatásosabb növényegyek kiválogatással kísérletezett, mert tudta, hogy az Alföld száraz időjárása mellett, a búza egyik leghasznosabb tulajdonsága a jó bokrosodó képesség, tehát erre is szelektálni kell. Ezenkívül végezte még a kalász kiválogatást és a szemek bírálatát. Emiatt kellett búzáját szemenként nagy térállásban vetni, hogy minden egyes növényegyet külön-külön megfigyelhessen az egész tenyészidő alatt. Pontosan megállapította minden növény bokrosodó képességét, vizsgálta kalászainak nagyságát, a kalázonkénti szemek számát, azok teltségét. Ezzel gyakorlatilag elemezte a búza

ügynevett „terméskialakító tényezőinek” értékét. Pedig ennek a tulajdonságnak szerepét, nemzetközi vonatkozásban, csak 1953-ban SEDLMAYER Kurt ismerte fel újra. Mokry tehát, csaknem 80 évvel korábban tapintott rá a kérdés lényegére és választotta az egyetlen helyes utat. Nyilvánvaló, hogy az akkor országszerte termesztett kevert ősi tájfajtákkal ezzel a módszerrel nagyon hamar, alig két-három év alatt eredményt kellett elérnie. Lényegében ugyanazt tette, amit az oly híres magyar búzanemesítő, Székács Elemér jó 50 évvel később kezdett el újra, s így Mokry, fél évszázaddal őt is megelőzte.

Sikerének azonban volt egy másik oka is, amelyet maga sem ismert fel, de nem is ismerhetett, mert a biológiai tudomány akkori színvonalán még meg sem érthetett. Nagyon valószínű azonban, hogy sejtette mi is történik körülötte.

Első látványos sikere 1873 nyarán vált nyilvánvalóvá, amikor a több éve szelektált búzája az igen erős rozsdapidémia ellenére zöld marad, holott a környék valamennyi búzatáblája elszárgult. Amikor pedig mindenütt ocsut termett a búza, a nemesített kevésbé szorult meg és több mint háromszoros termést adott. Mokry tudta, hogy olyan jelenséggel

áll szemben, amire nincs magyarázat. A biológia ugyanis akkor még nem ismerte fel, hogy amíg az állatvilágban nem létezik betegségekkel szembeni veszélytett és örökölhető ellenálló képesség, a növényeknél ilyen van. Nem tudhatta ezt Mokry azért sem, mert az örökléstan, mint tudomány még nem is létezett. Bár Mendel Georg már tíz évvel korábban felfedezte az öröklődés alaptörvényeit, s ezzel megalapozta a genetikát, de a Darwini evolúciós elmélet körül tomboló vita zajában, senki sem törődött vele. Csak 35 évvel később sikerült Mendel törvényeit újra felfedezni, ezután ismerhették meg az öröklött betegségellenállóság fogalmát.

Mokry mindezt nem tudhatta és nem is sejthette, hogy számára szerencsések voltak azok az 1869 és 73 közötti évek, amikor Békés megye parasztjai, s ő maga is, gondterhelten ráncolta homlokát a rozsdakártétel miatt. Amint leírja, a kártétel „iskoláját” sem kímélte meg, sőt a szemenkénti vetéseket, azok vontatottabb fejlődése miatt, még jobban elepte a rozsdá. Ez volt az ő igazi szerencséje. Ehhez társult makacs kitartása és rendíthetetlen hite a nemesítés sikerében. Mert mit tett? Rozsdá ide, rozsdá oda, szívósan tovább válogatott. A

kórokozóktól agyongyötört növények között is kereste a legjobban bokrosodókat, a legnagyobb kalászuakat és a legkevesbé megszorult szeműeket. Ez pedig nem volt más, mint a genetika mai terminológiája szerint „rozsdá tolerancia szelekció”.

Ama tájfajták között, amelyekhez hozzájutott, nem akadt egyetlen ellenálló, rezisztens növény sem. Mert különben egészen biztosan észrevette és le is írta volna. Ellenben azzal a szelekcióval, amit a rozsdás évek ellenére tovább folytatott, akarva nem akarva, azokat a növényeket válogatta ki, amelyek a rozsdátámadást ellenállóképességgel teljesen kivédeni ugyan nem tudták, de a rozsdá lassabban fejlődött rajtuk, ezért jobban bokrosodtak, nagyobb kalászt és teltebb szemeket neveltek. Ezt a jelenséget a növényörökléstan ma toleranciának, tűrőképességnek nevezi. A többéves rozsdapidémia alatt, Mokrynak tehát sikerült rozsdatoleráns populációt kiszелеktálnia és az 1873-as évi sikerét ennek köszönhetette.

Mokry könyvének utolsó fejezete egy hivatalos felterjesztést tartalmaz, amelyben javasolja, hogyan lehetne országosan elterjeszteni a búzanemesítés és az egész búzavetés területét nemes, javított vetőmaggal ellátni. E ha-

zafiúi lelkesedéstől fűtött javaslatát a kormányzat méltányolta ugyan, de az általános pénzhiányra hivatkozva, megvalósíthatatlannak minősítette. Mokryt bántotta ez a kudarc, de nem szegte kedvét. Kitartóan szelektált tovább és mind szóban, mind írásban hirdette a nemesítés hasznát. Hamarosán olyan híres lett, hogy minden felesleges búzáját elkapkodták, sőt állítólag pozsonyi mérőnként 1 forinttal drágábban vásárolták.

Mokry nemcsak mint nemesítő volt, lelkes és kitartó, de ugyanilyen hozzáértéssel tökéletesítette kis gazdasága egész termelési rendszerét is. Egyre vagyonosabb, tekintélyesebb, megbecsültebb emberré vált. A gazdasági egylet titkári teendőit változatlan agilitással látta el. Ekkor éri családját az első súlyos csapás. 1882-ben, mindössze 20 éves korában, meghal Emma lánya. A veszteség megviseli, 1888-ban úgy érzi most már túl sok terhet vállalt, és a gazdasági egylet titkári állásáról lemondott. Csalódások is bántják, vannak, akik munkáját változatlanul kritizálják. 1894-ben éri a legsúlyosabb megpróbáltatás. A jóban és rosszban oly hű és bátorítóan kitartó felesége meghal. Egyedül marad. 1866-ban született fia nem volt hajlandó apja nyomdokaiba lépni, ha-

nem a szegedi Fa- és Fémipari Szakiskola igazgatója lett. Az egyedüllét lassan elkedvetlenítette. 1900-ban nem újította meg a birtok bérleti szerződését, hanem Budapestre költözött Bokréta utcái házába. Időközben ugyanis vagyonát házakba fektette, s ekkor már két kétemeletes bérháza volt Budapesten. Úgy hihetnénk, hogy ez a lakhelyváltozás törést okozott életében, de nem. Ha rokonai faggatták, vajon neheze-e esett-e az elválás 35 év után Gerendástól, lakonikusan válaszolta: „Vissza sem néztem a kocsiról”.

Budapesten mint magánzó szerényen, visszavonultan élt. Fia 1904-ben gyermektelen házasság után meghalt. Már csak Juliska leánya van a közéletben, aki Szobotka Rezső műszaki tanácsos felesége. Látása gyengülni kezd, de a tudományos eredmények iránti érdeklődése változatlan, ezért felolvasót alkalmaz. Régi szenvedélyei közül csupán egyet űz, sakkozik s igen jó játékos hírében áll. 1909 júniusában a békési helyi lapok lakonikus rövidséggel közlik, Mokry Sámuel 10-én szívhűtésben meghalt. Juliska leánya az orosházi alvégi temetőben levő Mikolay kriptába temeteti el, de nevét hogyhogy nem elfelejtik felvésetni a kriptákövére. Csak az orosházai evangé-

likus egyház halotti anyakönyvének 191/1909 bejegyzése tanúsítja, hogy ott nyugszik apósa, anyósa, felesége és két lánya mellett.

Mokry tehát Békéscsabán, illetve közvetlen közelében élt, alkotott, és amint az lenni szokott, csendben elfelejtették. Igen ám, de ő nem az az ember volt, aki csak úgy hanglalanul távozik. 1910-ben a Békés megyei Közlöny, a Békés megyei Függetlenség, valamint a Békéscsaba és Vidéke egyszerre közli a szenzációs hírt: Mokry Sámuel hatalmas összegű, 180 000 aranykoronás alapítványt tett azzal a kívánsággal, hogy Békéscsabán protestáns egyetemet létesítsenek. Ez a nagylelkűség bizony nem mindennapi gesztus volt. 180 000 korona búza valutában átszámolva, mintegy hárommillió mai Ft-nak felel meg. Ilyen bőkezű adakozók ritkán akadnak. Úgy tűnik, így akarta leróni háláját azzal a várossal szemben, ahol a legboldogabb tanári éveit élte, de annak presbitériuma ebből az állásából kibuktatta. A hagyaték kezelését nem Békéscsabára, hanem a debreceni református kollégiumra bízta. A Békéscsabai Függetlenség 1910. szeptember 14. számában meg is jegyzi:

„... vajon mellőzése volt-e az oka, hogy a csabai főgimnázium nem örökölhetett. Csak

sejteni lehet, de igazolni látszik azon értesülésünk, hogy az alapítványt nem az egyház, hanem egyenesen Debrecen kezelésére bízta.”

Ezután derült ki, hogy Mokry már évekkel halála előtt elhatározta az alapítvány létesítését. Az erre vonatkozó végrendeletet pedig nem kisebb személyre bízta, mint Görgey Artúr volt tábornok öccsére, Görgey István magyar kir. közjegyzőre. Az alapítvány sorsát sajnos nem sikerült kideríteni.

Ez volt tehát Mokry Sámuel, aki 150 évvel ezelőtt született, aki néhány éves tanári tevékenységét becsülte a legtöbbre, pedig maradandó sikereit és nagy vagyonát a búzanemesítésnek köszönhette. Ő volt az első, valóban eredményes, a kor tudományos ismereteit hasznosító magyar búzanemesítő, aki már 1864-ben tette ugyanazt, amit Székács Elemér csak 1905-ben ismételt meg. Ezenkívül egy évszázaddal előbb ért el olyan eredményt, aminek jelentőségét a modern növényörökléstan és növénykórtan csak alig egy évtizede kezdett igazán érdekelni. Ekkor ismerték fel, hogy a növényi betegségek ellen küzdő, úgynevezett rezisztencia nemesítés, csak állandó versenyfutás a nemesítés és a kórokozók örökletessége között. Ezt a ver-

senyfitást csak toleranciával lehet megelőzni. Hogy hogyan és miért, az már nem tartozik ide, de annál inkább ide kívánczik az utókor őszinte elismerése, ami

Mokry Sámuel, a teológust és a gimnáziumi tanárként induló nagy álmodozó búzanemesítőt, születésének 150. évfordulóján megilleti. *Dr. Lelley János*

MOKRY SÁMUEL EMLÉKÜLÉS BÉKÉSCSABÁN

(Békés megyei Népiújság 1982. május 8., címoldal)

A 150 éve született Mokry Sámuel életének egy részét megyénkben töltötte. Nemesítői és tudományos munkájával maradandót alkotott. Erről emlékeztek meg pénteken Békéscsabán, a megyei tanács nagytermében. *Dr. Becsei József*, a megyei tanács elnökhelyettese üdvözölte a vendégeket, majd átadta a szót *Fülöp Évának*, a Mezőgazdasági Múzeum történészének, aki megemlékezett a nemesítő munkájáról. Elmondta, hogy Mokry az 1870-es években 1500 holdon termelt búzát, amelyen jó hozamot ért el. Öt évvel később könyve jelent meg Búzanemesítés címmel, majd a későbbi évtizedekben az általa is használt törzskísérlet, összehasonlító vizsgálatokat alkalmazták. A kormány mindig fölfigyelt szakmai tanácsaira, az 1900-as évek végén azonban nem kapott kellő segítséget, könnyel, értetlenséggel találkozott, és a századfordulón el is költözött Budapestre.

Gazdasági egyleti munkáját *Vasvári Mihály*, a békéscsabai gabonamúzeum vezetője méltatta. Elmondta, hogy az egylet segítségével hívták életre a takarékpénztárt, hogy a tőke nélküli kisgazda is képes legyen gazdaságának korszerűsítésére. A Mokry tevékenységével jelentősen gazdagodott egylet még 1940-ben is működött, amelynek ma is él legutóbbi titkára, *dr. Darók József*, nyugalmazott tanár, az ünnepség egyik résztvevője.

Ezután *dr. Erdei Péter*, a szegedi Gabonatermesztési Kutató Intézet tudományos igazgatóhelyettese a búzanemesítési feladatainkról szólt. A nemesítő Mokry elévülhetetlen érdeme, hogy az 1863-as katasztrófális aszálykár és az 1873-as súlyos rozsdajárvány ellen eredményesen küzdött. Ezt munkáiban megörököltette. Munkásságával a nemesítés tudományos alapját rakta le, s már akkor felhívta a figyelmet a tudomány gyakorlati alkalmazására.

Az előadásokat *dr. Magyar Gábor*, MÉM-miniszterhelyettes beszéde zárta, aki méltatta azt a hajdan elindult törekvést, amelynek részben mai mezőgazdasági eredményeink köszönhetők, majd hozzátette: „A gabonatermesztés azért fontos, mert emberi fogyasztásra alkalmas, másrészt takarmány, harmadsorban ipari nyers-

anyagként is számításba jön, valamint exportáruhalap is.”

A nap programja azzal folytatódott, hogy a békéscsabai Mokry utcában megkoszorúzták a tudós emléktábláját, majd délután fél 4 órakor Orosházán a temetőben felavatták a Mokry-család síremlékét.

Az emlékülés elnöksége

A MOKRY SÁMUEL EMLÉKÜLÉSEN ELHANGZOTT ELŐADÁSOK

FÜLÖP ÉVA muzeológus

Magyar Mezőgazdasági Múzeum
Budapest

TISZTELT EMLÉKÜLÉS!

Mokry Sámuel, a – Lelley János megfogalmazását idézve – „Tessedik nyomán a paraszti sors könnyítésén fáradozó tanító és reformátor” születésének 150. évfordulója tiszteletére gyűltünk ma egybe. Előadásomban első búzanemesítőnk életéről és nemesítési munkájáról szeretnék beszélni.

Mokry Sámuel a Bács megyei Monostorszegen született 1832. május 8-án. Apja állami tisztviselő volt a Ferenc-csatornánál, fivére, Mokry Endre vízépítőmérnök pedig a Béga-csatorna körüli munkálatoknál szerzett érdemeket.

Mokry Sámuel az algimnázium négy osztályát Újverbászon végezte, majd a pozsonyi evangélikus lyceumban folytatta tanulmányait. Két évi nevelősködés után került a hallei egyetem teológiai karára.

A frissen végzett teológus Orosházán lett segédlelkész Mikolay István – Tessedik egykori segédlelkésze, a szarvasi reformer veje – mellett. 1857-ben Mokry a két évvel korábban létrehozott, s az evangélikus egyház felügyelete alatt álló békéscsabai algimnáziumban nyert tanári, majd 1862-ben, a presbitérium megbízásából igazgatói állást. Feleségével, Mikolay Johannával 1858-ban költöztek Békéscsabára.

A Békéscsabai Evangélikus Egyházközség Levéltára szerint 1863-ban Mokry Sámuel részletes tervet kidolgozására kérték fel: ekkor írta „Tervzet a békéscsabai egyház nevelésügyének emelésére” című munkáját. Kifejtette, hogy a népnevelés az ország gazdasági és szellemi

előbbrejutásának eszköze, s amíg a „mívelt osztály . . . szellemi fölényét az értelmetlen tömeg félrevezetésére, elnyomására, kizsákmányolására” használja fel, addig haladni nem fogunk.

Feltehetően merész hangú tervezete miatt, 1864-ben nem választották újra tanárrá. A világlátott, több nyelven beszélő Mokry feladni kényszerült addigi pályáját. Lemondott a békéscsabai egyháznál betöltött magyar hitszónoki állásáról is, s a gerendási birtokot bérbe véve, gazdálkodni kezdett.

Nagy szorgalommal látott hozzá hiányos gazdasági ismereteinek pótlására. Már gazdálkodása első évében belépett az 1860-ban alakult Békés megyei Gazdasági Egyletbe. Mokryt olvasottsága, a korabeli szakirodalomban szerzett jártassága alkalmassá tette arra, hogy az egylet szellemi irányítója legyen. Az egylet célját így határozta meg: „A gazdaság minden ágának előmozdítása Békés megye területén.”

Mokry Sámuel
búzaszálak vizsgálatában
(fotó a Magyar
Mezőgazdasági Múzeum
Adattára I. sz.
Személyi emlékenyag
gyűjteményében)

Az 1863/64. évben mezőgazdaságunk súlyos aszálytól szenvedett. A nagy szárazságban hiány keletkezett kenyérgabonából, nem volt elegendő vetőmag és takarmány. A lakosságot éhínség sújtotta, s az állatállomány nagy része elpusztult. A károk Békésben különösen nagymérvűek voltak. A megye kérvényben fordult a királyhoz: vetőmagot, takarmányt, adóelengedést kértek. Felszólították a birtokosokat a cselédelbocsátások abbahagyására, hiszen ez a lakosság leginkább nyomorgó rétegének helyzetét tette még nehezebbé.

Az aszály nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a kérészethez hasonlóan a szántóföldi növénytermesztés terén is megkezdődjön a növénynemesítés.

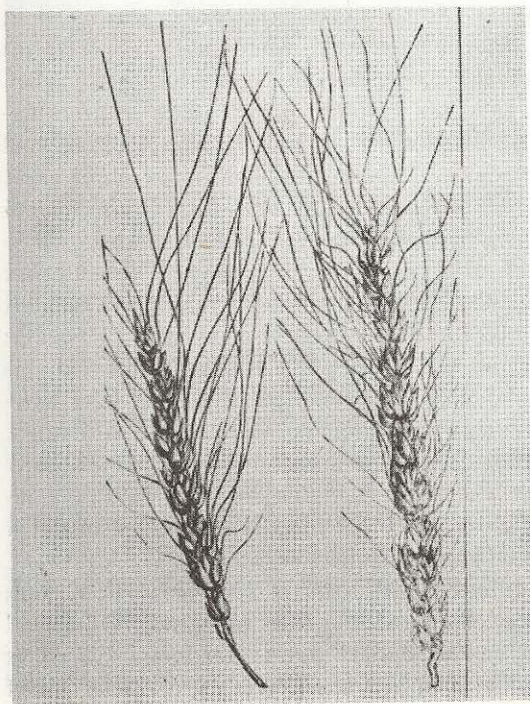
Bizonyos primitív tenyészkiválasztás szinte a szántóföldi növénytermesztéssel egyidejű. Erre való utalások csakúgy megfigyelhetők az ókori gazdasági művekben, mint a középkorból fennmaradt adatainkban. A mai értelemben vett szántóföldi növénynemesítés a XIX. században indult meg, elsőként Angliában és Franciaországban. Hazánkban az első szántóföldi növénynemesítési kísérlet Váry Szabó Sámuel tiszaföldvári református lelkész nevéhez fűződik, aki 1863-ban, árpa-nemesítés céljából egyedkiválasztást végzett, s erről a „Falusi Gazda” hasábjain számolt be. Gyakorlati eredményt – feltehetően – nem ért el.

Mokry az aszály hatására kezdte el búzanemesítési kísérleteit. 1863-ban, a Pester Lloyd cikkéből tudomást szerzett a brightoni F. Hallet növénynemesítési törekvéseiről. Hallet 1857/74 közt búza, zab és árpa nemesítésével foglalkozott. Módszere a tömegkiválasztás volt. Az eljárás lényege, hogy a kiválasztott anyatóvek magját együtt vetik el, s az ivadékok közül újabb kiválasztás történik.

Mokry – aki egy erfurti műkertészetben már tanulmányozta a virág-nemesítést – gazdálkodása első évében, 1864-ben látott hozzá a búza-nemesítéshez. Mint írta, a „búzát akként törekszem nemesíteni, amint azt egy angol gazdától olvastam, hogy mindég a leghosszabb kalászosok legszebb szemjeit vetem. E kísérletem célja: hosszú kalászfajt állandósítani, ezáltal nagyobb termést érni el.”

A növény akklimatizációja miatt nagy jelentőségű, hogy kísérleti alanyául hazai búzafajtát választott. A Kárpát-medence mindig is kiváló minőségű búza és jó kenyér hazája volt. Az 1800-as évek elején hazánkban minden művelésbe vett részen teremszettek már búzát. 1863-ban, majd a következő aszályos években is az ország vetőmagbehozatala

szorult. Az angliai és francia búzák azonban csak a Dunántúl nyugati részén terjedtek el. Az Alföldre behozott galícai és lengyel búzák a hazaihoz hasonlóan ugyancsak sztepp-típusú fajták voltak, bár az acélos, magas sikeértartalmú magyar alföldi búza minőségét nem érték el. Kontinentális éghajlati viszonyainknak megfelelően hazai búzafajtáink kis kalászuak, gyenge megtermékenyülő képességűek, de jó állománysűrűségűek voltak. Így Mokry – mivel az állománysűrűség fokozása az erős megdőlési hajlam miatt sem volt ésszerű – elsősorban a kalász hosszának, termékenységének fokozására törekedett. Felismerte, hogy a kis termésátlagok egyik oka a fajták alacsony termőképessége, s így ennek fokozására törekedett. Célja volt a szárazságot jobban tűrő és betegségeknek ellenállóbb fajta létrehozása is. Mokry az első évben egy barátja táblájáról kiválogatta a leghosszabb, kilenc kalászkából álló (ahogy ő nevezte, „kilenc fokú”) kalászokat, s azok legszebb szemeit ásóval két

Mokry által nemesített, szántóföldön, sűrű sorokba elvetett búza kalásza (mellette, bal oldalon: egyik szomszédja búzavetésének legszebb kalásza).

Közölve: Gazdasági Lapok, 1874. jún. 28. szám, Mokry Sámuel: Búzanemesítés c. cikke mellett

lányira megforgatott, jól megtrágyázott anyaparcellába, „iskolába” vetette el. A ritka sorokba, egy-egy lábnyi távolságra vetett búzát tavasszal megkapáltatta, gyomtalanított. 1869-re sikerült tizennégy kalászkából álló kalászokat nyernie, s ekkor iskoláját az év őszén két részre osztotta: az anyaparcellába vetett legszebb magok mellett a többi, jól kirostált szem a szaporításra szánt búza táblájába került. Az iskola növényei az „elit” vetőmagot adták, a második rész magvait pedig szántóföldi szaporításra, sűrű sorokban vetették el. Eredményeiről – hazánkban elsőként – törzskönyvszerűen feljegyzett adatokat vezetett, s rendszeres tenyészkiválasztását utódbírálattal kötötte egybe. Szelekciójánál több szempontot: a kalász hosszát, termékenyültségét, a kalászkák számát, s a szemnagyságot vette figyelembe. Az 1870-es évek elején mintegy 1500 kataszteri holdon termelt már. Búzája holdankénti átlagtermése tizennyolc pozsonyi mérő (11,2 mázsa) volt.

Eredményeit először szaklapokban közölte: Hajnik János, Széchenyi egykori cenki jószágigazgatója 1873-ban, a földművelésügyi miniszter megbízottjaként tett gazdasági körútja során látta Mokry eredményeit, s a Gazdasági Lapokban felkérte módszere ismertetésére. A folyóirat 1873. augusztus 24-i számában hozta nyilvánosságra Mokry első ízben nemesítési eljárását, majd 1875-ben Gyulán megjelentette „Búzanemesítés” című kötetét, első búzanemesítési szakkönyvünket. Kétségkívül legjelentősebb munkájában a szerző korát meghaladó szakismeretekről tesz bizonyosságot. Mint azt Lelley-Rajháthy „A búza és nemesítés” című kötetükben kimutatják, a szakirodalomban ma is használatos „törzskísérlet”, „összehasonlító kísérlet” és „kiindulási anyaga” fogalmakat elsőként Mokry Sámuel használta. Nagy jelentőségű a rendszeres kísérleti és törzskönyv vezetésének elkezdése is. Kísérleti alanyának választását indokolva Mokry elmondja, hogy „ősi fajtánk kiváló tulajdonságai századok óta állandósultak” és honosultsága mellett „finom és jeles liszt-tartalma”, nemesíthető betegségeknek ellenálló volta alkalmassá teszik hazai búzáunkat a „talajunkhoz és éghajlatunkhoz illő igazi nemes búza” létrehozására. Felemlíti szavát a hanyag, gondatlan művelés, a föld ki-zsarolása, a rostaaljetvés ellen és elítéli azt a téves nézetet, miszerint a mezőgazdaság műveléséhez előképzettség nem szükséges.

Kísérleteinek újabb lendületet adott a búzát sújtó rozsdakár, amit feljegyzése szerint Békés megyében 1868/73 közt tapasztalt. E kártétel következtében határozta el az Országos Magyar Gazdasági Egyesület 1873-ban, hogy el kell kezdeni a búza nemesítését, s gróf Zichy József

földművelésügyi miniszter utasította a gazdasági tanintézeteket a növény-nemesítésre. 1874-ben a Földművelésügyi Minisztérium elrendelte, hogy a mezőgazdasági tanintézetek és állami ménésbirtokok öt-tíz holdon folytassanak búzanemesítést.

A rozsdakár Mokry búzáját sem kerülte el. Már a nemesítés abbahagyására gondolt, amikor 1872 őszén az összetöporodott, aszott szemeteket szántóföldön, sűrű sorokban elvetve azt tapasztalta, hogy nemesített búzája még ilyen körülmények között is több termést hozott a környező táblák búzáinál. Megállapította, hogy „a szem azon fokozott tenyész-képességét, hogy hosszú és gazdag kalászokat teremjen, oly állandóvá sikerült tennem, hogy e képességét közönséges szántás és vetés esetén is megőrizte”. A gazdák felfigyeltek Mokry búzájára, s vetőmagja nagy keletnek örvendett. Ára pozsonyi mérőnként (62,53 liter) hét aranyforint volt, az országos átlagnál egy forinttal drágább. Búzája főként az ország délkeleti részén terjedt el.

Sűrű szántóföldi vetésben,
közönséges búza között nőtt
nemes búza kalásza
(mellette: nem nemesített
búza kalásza)

Közölve: *Gazdasági Lapok*,
1873. aug. 31. sz.,

Mokry Sámuel:
Búza-nemesítési kísérlet c.
cikke mellékleteként

A búza szántóföldi növénytermesztésünkben betöltött szerepét Mokry sohasem értékelte túl. A XIX. század második felében a krími háború hatására kialakuló gabonakonjunktúra következtében a minél több gabona előállítására irányuló törekvés károsan hatott agrárszerkezetünkre. Az 1850-es évektől a búza túlsúlyra jutott a többi gabonafélével szemben, s az állattartás még inkább háttérbe szorult. Ebben az időben ugyan a fejlettebb országok növénytermesztésében is a gabonaféléké volt a döntő szerep, de Magyarországon ehhez még a szántóföldi takarmánytermesztés elmaradottsága is járult.

1869-ben a Békés megyei Gazdasági Egylet pályázatot hirdetett a búzatúltermelés káros voltát feltáró, „népszerű nyelven írt” kiadvány írására. Mokry is összefoglalta javaslatait, s 1871-ben megjelent „Beszélégetések a búzatúltermelés káros volta felett” című kis füzeté. E munkájában egy általa mintaszerűnek tartott gazdaságot mutat be. Lényegesnek tartotta a földek minőségének javítását, s mivel ehhez megfelelő mennyiségű trágyára van szükség, a marhatartást is szükségesnek ítélte meg: „A jövedelmek fő forrása a marhatenyésztés.” A növényekhez hasonlóan az állattartás terén is fontos a „nemes fajú” egyedek tartása. A „gazdaság természetes és súlyos bűnhődés nélkül nem mellőzhető szövetségesének, a nemesítéssel egybekapcsolt állattenyésztésnek . . . egyik fő kelléke a sok és jó takarmány”, s ezért szántóföldi növénytermesztésünk is átalakításra szorult. Mokry váltórendszerrel ajánlott: szorgalmazta a takarmányfélék (here, burgundi répa), a len, az ekkortájt elterjedőben levő cukorrépa, s a lágy olajat adó ricinus termesztését (ez utóbbiból az ország komoly behozatalra kényszerült). Az egyoldalú vetésszerkezet nemcsak a földet merítette ki, hanem a búza minősége is romlott. Fontos volt a kevesebb, de jobb minőségű búza vetése. „Terem tehát a jó karban tartott kevés földben több, mint a kiszarolt nagyobb területen azelőtt.” Mokry a magválasztás mellett a föld „jó erőben tartását”, a mély művelést hangsúlyozva a talajművelés és a vetőmag közti összefüggést ismerte fel.

Végül a gazdálkodás gyakorlati tudnivalói mellett szólt a gazdasági könyvekből szerzett ismeretek fontosságáról is, hiszen ezek olvasása nélkül a könyvben foglaltak „oly vetéshez főgnak hasonlítani, melyet eső soha nem áztat.”

Mokry e könyvének olyan sikere volt, hogy a földművelésügyi minisztérium is kért „c jeles és népies műből” terjesztésre szánt példányokat.

Mokry eközben fáradhatatlanul dolgozott a gazdasági egyletben is. 1874. júniusában az egylet 23 tagú bizottsága háromnapos látogatást tett a mezőhegyesi méneshirtokon. A rozsdabetegségtől is károkat szenvedett koronauradalom ugyanis ráfizetéssel gazdálkodott, s a kormány nem volt hajlandó tovább támogatni. Az Alföldön e birtoknak külön jelentőséget adott, hogy a mezőhegyesi fedező ménlovaknak fontos szerepük volt az alföldi lótenyésztésben. A Békés megyei Gazdasági Egylet – melynek tagjai tapasztalatszerzés céljából már több uradalmat megismertek – a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium engedélyével felkereste a birtokot, hogy gazdálkodását megvizsgálva javaslatot tegyen annak ésszerűsítésére. Mokrynak meggyőződése volt, hogy száz aranykoronás földön nem lehet veszteségesen gazdálkodni. A látogatás eredményét a „Mezőhegyesi Szemle” című munkájában tárta a közvélemény elé. Kimutatta, hogy a birtok gazdálkodása nem váltógazdálkodás még, hanem a kétnyomásos szántóföldi növénytermesztésen alapszik. Súlyosbította a helyzetet, hogy a méneshirtok mezőgazdasági ipara hiányos, termésátlagai alacsonyak (már a szántóföld megmunkálása sem megfelelő), a lucerna- és kukoricatermesztés csekély. A lótenyésztésben egyedbírálatot nem végeznek, pedig ez az utódok szempontjából igen fontos. Szükséges tehát a gazdálkodás korszerűsítése, ám a birtok fenntartása „nemzeti közérdek”.

A szemléről készült jelentés óriási vihart kavart: a mezőhegyesi állapotokat „ázsiainak” bélyegző Mokry ellen a „Pester Lloyd”, az „Ellenőr” és a „Földművelési Érdekeink” hasábjain indult támadás Wágner László műegyetemi tanár közreműködésével. A vita az igaza tudatában bátran helytálló Mokry teljes diadalával végződött: a kormány végül is elállt a birtok feloszlásától és megkezdte annak átszervezését.

Mokry nemesítési törekvései azonban országos méretekben nem valósultak meg. 1874 decemberében emlékiratot intézett a Földművelési Minisztériumhoz „A nemesítés haszna egyes gazdaságokban és annak nemzetgazdasági hasznossága” címmel. Kérte, hogy az országban két nemesítő telepet állítsanak fel a vetőmagellátás megszervezésére, s bebizonyította a nemesített vetőmagvak nagyobb hozamából származó tetemesebb anyagi hasznot. Emlékirata azonban elutasításra talált: a minisztérium válaszában a javaslat megvalósításának anyagi nehézségeire hivatkozott.

A közöny és értetlenség megtörték Mokry kísérletező kedvét. 1894-

ben még cikket tett közzé a Békés megyei Közlönyben egy újabb, a búzát fenyegető kártevőről, a hesseni légyről. Figyelemfelhívása nyomán a kormány a keszthelyi gazdasági akadémiáról küldött ki szakembert a kártevő vizsgálatára, a lehetséges védekezési mód megállapítására és így a súlyosabb kártételt sikerült megelőzni.

Mokry Sámuel az 1900-as év táján Budapestre költözött, ahol a Bokréta utcában két háza is volt. Anyagi gondjai nem voltak, de csalódásai mélyen elkésérítették, s békési életéből legszívesebben tanárként eltöltött éveire emlékezett vissza.

1909. június 10-én bekövetkezett halála alig keltett figyelmet. Neve akkor szerepelt ismét, amikor kiderült, hogy végrendeletében teljes vagyónát, száznyolcvanezer koronát egy Békéscsabán létesítendő egyetemre hagyta. E terv nem került megvalósításra, s bár a magyar növény-nemesítés fejlődése a múlt század kilencvenes éveitől egyre magasabbra ívelt, Mokry neve hosszabb időre feledésbe merült. Századunkban Fabricius Endre „A magyar növény-nemesítés” című, 1921-ben megjelent munkájában a magyarországi növény-nemesítés történetének ismertetésénél Mokry Sámuel gyakorlati eredményei alapján az első magyar növény-nemesítőnek nevezi, s módszerének ismertetését is közreadja. Nevének szélesebb körben való megismertetéséért sokat tett Lelley János, aki több cikkében méltatta Mokry munkásságát.

TISZTELT EMLÉKÜLÉS!

A Mezőgazdasági Múzeum is részt vállalt a Mokry Sámuel munkásságának megismertetésére irányuló törekvésből. Mokry sírjának felkutatása és (a múzeum baráti köre orosházi szervezetének segítségével) a sír rendszeres ápolásának megszervezése mellett tevékenyen részt vett a Mokry Sámuel emlékbizottság munkájában is. Múzeumunk és az orosházi helyi csoport jelentős részt vállalt a most leleplezett Mokry emlékmű létrehozásában is.

IRODALOM

- FABRICIUS ENDRE: A magyar növény-nemesítés. Budapest, 1921.
GRÁBNER EMIL: A gazdasági növények nemesítése. Budapest, 1908.
LELLEY-RAJHÁTHY: A búza és nemesítése. Budapest, 1955.
MAGYAR NÖVÉNYNEMESÍTÉS (szerk. Kapás Sándor). Budapest, 1969.
MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1848–1890. Budapest, 1979.
SZABÓ MIKLÓS: Mokry Sámuel, a búzanemesítés egyik úttörője. Magyar Mezőgazdaság, 1964.
VILLAX ÖDÖN: Növény-nemesítés I. k. Magyaróvár, 1944.
ZLINSZKY ISTVÁN: A Békés vármegyei Gazdasági Egylet története 1860–1896, Békéscsaba, 1896.

VASVÁRI MIHÁLY intézményvezető

Gabonamúzeum

Békéscsaba

TISZTELT EMLÉKÜLÉS!

Előadásomban a Békés megyei Gazdasági Egylet létrejöttének előzményeivel, az egylet megalakulásával és történetének főleg azon időszakával kívánok foglalkozni, mely egybeesik Mokry Sámuel tevékenységével.

A Békés megyei Gazdasági Egylet történetét ha csak vázlatosan is tekintjük át, akkor is – meg kell keresni annak gyökereit. A teljesség igénye nélkül szólni kell arról, hogy Mária Terézia (1740–80) uralkodása idején, sok olyan intézkedés született a mezőgazdaság fellendítésére, melyek az előző időkben évszázadokon keresztül sem.

Nagy jelentőségű ebben az időben, hogy szántóföldi méretekben kezdik termelni a kukoricát, a dohányt és a különböző takarmánynövényeket. Az állattenyésztés terén is komoly és máig kiható eredmények születtek. Kiemelésre érdemes a merinó juh betelepítése, a selyemhernyó és méhtenyésztés fellendítése. Hiányzott azonban a tudás, a gyakorlat a középkori termelési állapotok megszüntetéséhez.

Elkezdődött azonban egy folyamat. Tallóson, Szencen 1763-tól (Pozsony megye), Vácon 1768-tól a katonai nevelőintézetekben már próbálták tanítani a mezőgazdálkodást. E munkának későbbi eredményei is megszülettek. Ma, mikor az első magyar búzanesemítő születésének 150. évfordulóját ünnepeljük, akkor említést kell tennünk a váci Szabó József munkájáról, aki 1791-ben már bizonyos mértékig nemesítő munkával is foglalkozott, különösen a dinnyével és a búzával. Tevékenysége azonban szűk határok közt maradt.

A mezőgazdasági termelés fellendítéséhez azonban hiányzott az egy-egy feladatra, a szervezett munka.

Ennek érdekében a királynő 1766. szeptember 13-án az összes hazai törvényhatósághoz leiratot intéz, melyben azokat gazdasági egyesületek alapítására – a gazdasági értelmi erők összefogására – szólítja fel. Országos viszonylatban sajnos eredménytelenül.

E királyi leirat Tessedik Sámuel már Szarvason találja. Mint világlátott, sokat tapasztalt és a haladást szolgáló alkotó, olvasóegylet szervezésébe kezd, de hiába, mert a nép olvasni nem tud. Majd az 1777-ben megjelent Ratio Educationis mintegy lehetőséget is biztosít arra, hogy tegyen. 1780-ban megalakítja mezőgazdasági iskoláját, hogy legyen „gazdasági értelmi erő”, melyet egyletekbe lehet tömöríteni. Tessediknek iskolája körüli gigászi küzdelméről nem kívánok szólni. Érdemeit ismerjük és azt sok-sok mű hűen és részletesen tárgyalja, de ha a Békés megyei Gazdasági Egylet keletkezéséről szólni akarunk, akkor eddig kell visszanyúlnunk.

Miért? A Der Landman...-ban a „A Paraszt Ember Magyar Országban mitsoda és mi lehetne;...” című 1784-ben írt munkájában részletesen kifejti, hogy: „Egy jól készült gazdaságbeli társaság által igen, hogy igen sok jót tehetne és cselekedhetne. Ilyetén egy minden vármegyékre elosztandó társaság által még a legjobb gazdaságbeli tudósítások is beadattatnának, kivált ha a társaságnak tagjai egy jól kidolgozott plán szerint való szorgalmatos vigyázásokat szerezni akarnának.” E művében részletesen feltárja a mezőgazdasági termelés előbbrevitelének programját. Az egyletre vonatkozóan meghatározza a paraszt ember munkáját és a gazdaságbeli társaság „inspektorának” feladatait is. Mondhatnánk, hogy a 18. században programot adott a következő századok felé. Külön említést érdemel, hogy Tessedik Sámuel ezen művét gr. Széchenyi Ferenc megbízásából fordítja magyarra, Kónyi János és Széchenyi fedezi a pécsi kiadás költségeit is.

Tessedik gondolatai bekerülnek a Széchenyi-család nagy eszmetárába, s már csak a megfelelő alkalmat várják, hogy a társasági gondolatot megvalósítsák.

Az idő elérkezett és Széchenyi István 1826-ban létrehozza a lóversenyzési egyesületet, melyet 1830-ban állattenyésztő társasággá, majd 1835-ben gazdasági egyesületté alakít. E munkájában már Török János is segítőtársa.

Mi a helyzet ekkor Békés megyében a szervezeti életet tekintve? Delhi János 1843-ban a Magyar Gazdában ismerteti „A Szarvasi Gazdasági

Fiók Egyesület alapszabályai"-t. 1848. április 20-án Békéscsabán is létrejön az egylet. Erről a képviseleti testület jegyzőkönyve így számol be: „419. A helybeli Gazdasági Egyesület bémutatván társulata alapszabályait a képviseleti testület pártfogását kéri. – Méltányló elismeréssel fogadván a képviseleti testület á jeles rendeltetésű helybeli Gazdasági Egyesület létezését minélfogva azt törvényes törekvésében tehetsége szerint pártolnia, kötelességének ösmerendi.” Ezen Egyletet Urszinyi Andor áldásos működésének köszönhetjük, aki 1848-ban a város bírája, majd 1861-től a megye alispánja s elmondhatjuk, hogy Trefort Ágostonnal együttműködve szellemi létrehozója a megyei egyletnek.

Az 1848-as polgári forradalom után a megye gazdasági ereje folyamatosan hallat magáról és ebben mindig kifejezésre jut Tessedik Sámuel szellemi öröksége, az ország mezőgazdaságáért érzett felelőssége, a jó terjesztésének igénye és kimutatható az a teljes szellemi örökség átvétel, mely Tessediktől Mokryig hat. Hisz nem lehetett jövőbelátó öncélú Tessedik üdvözlése a Tiszát a Dunával összekapcsoló csatorna megépítésével kapcsolatban, melynek majd partján megszületik Mokry Sámuel. Ugyan e gondolatot támasztja alá az a tény, hogy Mikolay István orosházi lelkész – Tessedik S. veje, majd Mokry Sámuel apósa – lemásolja Tessedik Sámuel: „Ammerkungen, Beyträge und Würche eines Patrioten, zu den Topographie von Debrecin” című munkáját és elküldi a kor legnagyobb nemzetgazdájának, Érkövy Adolfnak.

Kialakul egy érdeklődő, a lehetőségein belül tenniképes mag a megyében Trefort Ágoston vezetésével, mely már alkalmas létrehozni a Tessedik Sámuel által a XIX. sz. számára megfogalmazott program szerint a Gazdasági Egyletet. Nagy érték ez, ha figyelembe vesszük, hogy másutt általában tengődő életet éltek az egyletek. Nem így volt ez Békésben.

Az 1849-es szabadságharcot követő rémuralom szorítása lassan enged. A belső és külső emigrációba kényszerült haladó nagybirtokosok az élénk érdeklődésű nemzetgazdákkal összefogva egy fejlődni vágyó megyében komoly eredmények elérését tűzhatték ki célul, mikor 1860. április 12-én Szarvason elhatározzák a megyei Gazdasági Egylet létrehozását s nem feledkeznek meg a nagy szellemi elődről, Széchenyi Istvánról sem, kit az nap temettek Cenken. Erről így szólt a nemes elhatározáskor Eötvös József: „... Széchenyi István temetésének napja ez! A hazának nem volt méltóbb fia, nem volt nemesebb, tevékenyebb tagja szervezetünknek, s az egész országot e jelen viszonyok közt nem érhetette volna nagyobb

fajdalom, mint midőn halálának híre elterjedt.” Majd így folytatta: „A szabad föld, s a jog és teher egyenlősége után, melyet most e hon minden lakója élvez, közlekedési eszközeinek tökélyesbülése segíté elő földmívelésünk emelkedését, s a Tisza és más folyók szabályozása által...” s folytathatnám a felsorolást. Folytathatnám Széchenyi érdemeinek felsorolását s azt, hogy az itt kialakult gvász országos programmá nőtt. Az új születésének útjába azonban a halál nem állhat. Május 14-én már az ideiglenes választmány ülésezik és 1860. május 15-én Békéscsabán megalakult a Békés megyei Gazdasági Egylet. Trefort Ágoston bevezető szavai szerint: „Azért nekünk is, kik a Körös partjain lakunk s gazdálkodunk, mozognunk; habár csekély mértékek szerint. hanem üdvös célokra; – mert a gazdasági egylet alakítása s ezáltal a gazdaság minden ágainak emelése a legüdvösebb czélok egyike, melynek elérésére a társadalmi téren egyesülhetünk.”

Ebben az időszakban Mokry Sámuel már a megyében tartózkodik. 1854-től Orosházán Mikolav István mellett segédlelkész. Majd 1858-ban feleségül veszi Mikolay lánvát – Tessedik Sámuel unokáját. Így mintegy bekerül a Mikolay-család által is fenntartott tessediki eszmeáramlatba, melyhez egész életén keresztül hű maradt. Még ez évben Békéscsabára költözik és a Breznyik János által alapított magán alreál-gimnáziumban tanít Stiaszny Somával együtt, egyben az evangélikus egyháznál magyar nyelvű hitszónok. 1867-től a gimnázium első igazgatója.

Az élénk érdeklődésű és a kor haladó szellemét magáévá tevő Mokry már a Gazdasági Egylet megalakulásakor bekapcsolódik annak munkájába. 1862-ben már a gazdálkodás előbbrevitelének pénzügyi alapjai megteremtését, a megyei takarékpénztár megalakításán fáradozó egyleti bizottságban dolgozik. E munkával párhuzamosan a vasútépítési bizottság tagjaként ismeri el a város képviselőtestülete.

Mokry tehát, már az 1860-as évek elején együtt dolgozik az egylet vezérkarának első embereivel: Trefort Ágostonnal, Urszinyi Andorral, Eötvös Józseffel, Wenckheim Bélával, Reök Istvánnal, Beliczei Istvánnal és Stark Adolffal.

Mokry életének legsúlyosabb veresége volt, hogy a tanári pályától meg kellett válnia, de egyben ez, a mezőgazdaság egyik nagy nyeresége lett. Életében csüggedéssel nem találkozunk, csak szívósággal és nagy tenni-akarással. Hozzákezd egy rendkívüli önművelési programhoz, mellyel

néhány év alatt az ország egyik legkiválóbb gazdasági szakértőjévé, szakírójává, kutatójává és nemesítőjévé tette. 1867. május 9-től a Békés megyei Gazdasági Egylet titkára.

Mit tett Mokry a Gazdasági Egyletben? Annak érdekében, hogy a mondottak hitelét emeljem a fiatalabb kortársat, Zlinszky Istvánt idézem: „Nagy érdemeit, melyeket a gazdasági egyletnél hosszú éveken át viselt titkársága alatt szerzett, hirdetik az egylet évkönyvei, melyekben közhasznú működésének számtalan tényei lerakva vannak. Felsorolni azokat egyenként majdnem ismétlése volna az egyes fejezetekben elmondottaknak . . .”

Melyek ezek? Szűkre szabott időm mélyebb elemzést nem tesz lehetővé. Sajnos, csak részleges felsorolásra vállalkozhatok, de úgy, hogy nem csak a gabonatermesztés vonatkozásairól teszek említést, hanem a mezőgazdaság előbbrevitelének minden oldaláról, mert Mokry életművét ez a sokoldalúság jellemezte.

Első munkái között szerepel, hogy 1862 őszén Trefort Ágostonnal együtt azon fáradozik, hogy egy Cormick aratógépet szerezzenek be. Miért volt ez oly fontos a megyében, de az egész országban is? A hitelesség kedvéért a Gazdasági Lapok korabeli cikkéből idézek: „Az eke után nincs eszköz, mely Magyarországon oly nagy érdekű volna, s annyira óhajtának, mint az aratógép. Egyfelől a munkás kezek kevés volta s másfelől annak lehetetlensége, hogy a gabona betakarításuk, mi miatt a magyar alföldön sok gabona vész el, igen fontossá teszi az aratógépeket.” Ha lassan is, de beszerezte az egylet az aratógépet.

Ez évben, látva, hogy hiába a megtermelt termék, azok csak akkor hoznak hasznót, ha megfelelő módon értékesítésre kerülnek. Ehhez nélkülözhetetlen volt a vasútépítés. Ebben a bizottságban dolgozott Mokry is. A téma fontosságát Trefort Ágoston fejezi ki legjobban: „... megvénken keresztül egy nagy fontosságú vonal is czéloztatik, mely közérdekűségénél fogva már régen közóhajtás volt; de csak a legújabban időben s éppen az ő által kontempált módon, hogy Nagy-Váradról kiindulva, Gyula–Orosházán át Szegedig, onnan Szabadkán át a kanizsai vonalhoz nyerjen összeköttetést az Adriai tengerig, hogy így a gabona és egyéb nyers termények, melyek most hosszú, tekervényes és költséges úton juthatnak csak a külföldi piacokra, biztos kelendőséget és szilárdabb árt nyerjenek.” A vasút elkészült.

A Gazdasági Egyleten belül Mokry Sámuel tevékenysége rendkívül sokoldalú volt. Szervezte a kiállításokat és birtokszemléket. Sokrétűen elemezve fogalmazta meg a mezőgazdaságot érintő nehézségekkel kapcsolatos egyleti kormányfelterjesztéseket. Tudományos szinten foglalkozott a növénynevelésen belül különösen a gabonaneveléssel és a termesztés kérdésének legfontosabb problémáival. Lelkes híve volt annak a szervező munkának, mely mezőgazdasági feldolgozó üzemek, a mezőgazdaság előbbrevitele érdekében termelő gyárak telepítését szorgalmazta e vidékre. Töretlenül dolgozott annak érdekében, hogy a mezőgazdasági oktatás megfelelő rangot kapjon itt. Teljes tudatossággal hirdette a szövetkezeti eszme magasabbrendűségét a mezőgazdasági termelés bizonyos fázisaiban. Mindezeket túl nem feledkezett meg a munkáskérdés és cseledügy társadalmi gondjairól sem. Az előbbi felsorolást részletesebben megvilágítva.

A kiállítások szervezésének az egylet vezetése és köztük Mokry, igen nagy jelentőséget tulajdonított, hiszen itt mód nyílt az új gépek és eszközök bemutatására, azok gyakorlatban való kipróbálására, gépversenyekre. Ilyen gépkiallítást és bemutatót már a megalakulás évében tartottak Békéscsabán szeptember 4-én, amikor is ekeverseny és gépkiallítás volt. Jól szervezett aratógépversenyek, kukoricafosztógép-bemutatók, cséplőgépversenyek, vetőgépversenyek és más hasznos bemutatók voltak. Ezek közül csak az 1875. évről szólok röviden. Április 22-én az első gőzeke szántási kísérletet tartották Békéscsabán egy Fischer gőzekével, melyről a korabeli tudósítás így számol be: „Óriási közönség özönlött Csabára, mint még soha; az utcák ünnepélyesen fel voltak lobogózva a földművelési miniszter képviselőjében Máday Izidor és Molnár Lajos voltak jelen, a társ gazdasági egyletek közül, élén az országos gazdasági egyesülettel, öt-vett-nagyszámú küldöttekkel-részt.” Augusztus 5-én kézi és járgányos cséplőgép-kísérlet és -bemutató Békéscsabán. Ekkor 15 lóerőre alkalmazott cséplőgép vett részt a versenyen és képviseltette magát Budapest, Frankfurt és Skócia legjobb gépei. Fehér Miklós gépgyára e napon többféle triórt, rostát és szénagyűjtőt mutatott be. A búza kapás művelésének versenyén a legjobb Fehér- és Taylor-féle kapálók vettek részt.

Említést kell tenni az állat-, termény-, kertészeti és gyümölcskiállításokról, háziipari bemutatókról, melyeket Békéscsabán, Gyulán, Szarvason, Békésen, Orosházán és Mezőberényben szerveztek. A megye ha-

tárain túl is részt vettek kiállításokon. Ott voltak az 1876. évi szegedi, az 1879. évi székesfehérvári, az 1885. évi budapesti országos kiállításon is. Ez utóbbi anyaga oly szép volt, hogy azt a portugál kormány elkérte liszaboni kiállításához. A megye termékeinek legjobbjai – méltán mondhatjuk – eljutottak a legrangosabb kiállításokra.

A birtokszemlékről megemlítem, hogy azt az egylet mindig a tapasztalatok cseréjére, a gazdaság belső berendezésének jobbítására és az országos érdekekbe való jobb beilleszkedésre használta fel mind a nagyobb, mind a kisebb gazdaságok vonatkozásában. E szemlék közül külön kiemelésre érdemes az 1874. évi mezőhegyesi szemle, mely országosan is nagy port kavart fel Mokry Sámuel személye körül és elmondhatjuk, hogy részére a küzdelem az országos hírnév megszerzésével végződött. Az 1783-ban létrehozott mezőhegyesi uradalom nem állt hivatása magaslatán. Mert hol kellett volna állni? Erről Mokry Sámuel írásaiban így szólt: „Meggyőződünk mindenekfelett arról, hogy hazánknak e szép kertje igen sok feltételét kívánva nyújtja e nagyszerű, országos mintagazdaság üzésének; de a rendszernek és kezelésnek óriási visszassága miatt nemcsak nem áll földművelő országunk gazdaságainak élén, de nem indokolt teherrel is súlyosodik állami költségvetésünkre.” Mokry azonban nem csak bírált, hanem elemezte a hibákat és megmutatta, hol változtassanak és hogyan annak érdekében, hogy Mezőhegyes országos példa lehessen. Munkájáért ma is köszönettel adózunk.

A Békés megyei Gazdasági Egylet az ország egész mezőgazdaságáért felelősséget érzett. Ezt mutatja a takarékpénztár megalakításának nagyszerű gondolata, melyért Mokry is sokat fáradozott, hogy a tőke nélküli kisgazda is képes legyen gazdaságának korszerűsítésére. E munka sajnos 1866-ig eredménytelenül zárult, mert mint írják „oda fönt” rossz szemmel nézték a mozgalmat. Majd a lehetőségek határain belül dolgozott az egylet a kisbirtokosok földhitelintézetéért, a népbankért és már 1869-ben felterjesztést küldenek a képviselőházhoz, melyben rámutatnak, hogy a hiteligények kielégítése a „bécsi jegybank kegyelmétől függ.”

Komoly munkát fejtett ki az egylet a folyószabályozás, ármentesítés, valamint a belvízvédelem megoldása ügyében. 1876-ban felhívják a közlekedési miniszter figyelmét a Fehér- és Fekete-Körös szabályozásainak hiányosságaira.

Számos témában foglalt állást a gazdasági egylet, melyeket Mokry fogalmazott meg. Így a sókérdésről, a dohánymonopóliumról, a marha-

vésről, a gépterjesztésről, a katonák aratási munkába állításáról, a szegény nép napszám gondjának megoldását sürgető intézkedések meghozataláról, a ricinustermelés javításáról, a mezőgazdasági biztosításról, az ártézi kutakról, a kereskedelem fellendítéséről, a hazai gépgyárak alapításáról és minden olyan kérdéstről szóltak, mely érintette a magyar mezőgazdaságot. E javaslatait az egylet kormány felterjesztésekben és a gazdakongresszusokon terjesztette elő.

Az előbbi felsorolásból külön kiemelésre érdemes az egylet azon tevékenysége, mely a gépterjesztés, gépgyártás és mezőgazdasági gyáripar ügyét volt hivatva előbbremozdítani a vidéken. 1869-ben mezőgazdasági gépgyár békéscsabai telepítését javasolják, 1878-ban műtrágyagyár felállítását kérik. Majd dohánygyár, cukorgyár, fűz-, kender- és cirokfeldolgozó alapítására tesznek javaslatot. Ezek egy része akkor, más része csak később valósult meg. A gondolat korszerű volt, a feldolgozó ipart, a termesztés helyére kell telepíteni.

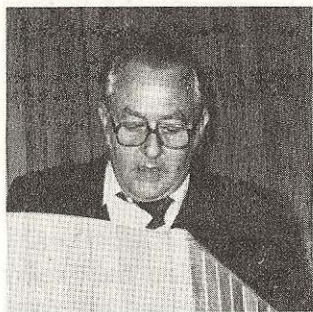
Az egylet tevékenységének szerves része volt a szövetkezeti gondolat terjesztése és megvalósítása. Már 1862-ben gazdasági tudakozó irodát hoztak létre a termények és termékek értékesítésének javítása érdekében. Sajnos, az 1863. évi aszály megakadályozta e gondolat gyakorlati kiteljesedését.

Nem kis munkát fejtett ki az egylet a gazdasági szakoktatás kérdésének megoldásáért. Már 1870-ben kérték földműves iskola felállítását. S mennyi küzdelem volt ez időtől kezdve míg végre 1896-ban a millineum egyik létesítményeként felavatták Csabán a földműves iskolát. Tevékenységük a műveltség terjesztésében más irányú is volt. Foglalkoztak a vándortanári intézménnyel és hallatták szavukat múzeumalapítással kapcsolatban is. A megye mezőgazdasága ma is vállalja ezt a szép és a múlt értékes hagyományainak megőrzését célzó nagyszerű feladatot.

Mokry Sámuel 1888-ban nyugalomba vonul. Még dolgozik, még írja tudományos értékű cikkeit. Elköltözik a városból, melyre öreg korában is szeretettel emlékezik és vagyonát is Csabára hagyja. 1909-ben hal meg Budapesten és Orosházán helyezik örök nyugalomra, oda, ahol megyei pályáját elkezdte.

Az általa oly erőssé tett Békés megyei Gazdasági Egylet él tovább. Még 1940-ben is a 152 303 számú miniszteri leirattal megerősítik azt és legyen szerencsénk körünkben üdvözölni az egylet utolsó titkárát, jeles barátunkat, dr. Darók József nyugalmazott gazdasági tanárt.

S ha ma mi itt elgondolkozunk arról, hogy van-e ma nekünk ilyen agilis szervezetünk? Bátran elmondhatjuk, hogy haladó elődeink nyomdokain járunk. Vannak agilis mezőgazdaságunkat irányító tudományos és gazdasági szerveink.

DR. ERDEI PÉTER

tudományos igazgatóhelyettes
Gabonatermesztési Kutató Intézet
Szeged

TISZTELT EMLÉKÜLÉS!

Napjaink búzanemesítésének feladatairól nem lehet kizárólag a mára korlátozó tennivalók részletezésével beszélni. Még akkor sem, ha tudjuk, hogy a búzanemesítés aktuális feladatait mindig adekvát társadalmi igények határozzák meg.

A tudományos előrehaladás minden területen feltételezi az előzmények, az okok és indítékok, vaalmint az azóta megtett út részleteinek pontos ismeretét. A mérhető fejlődés, a kiugró eredmények nem véletlenül és függetlenül jönnek létre, hanem az alkotások egymásra épülés szigorú törvényei szerint születnek. Érvényes ez a búzanemesítésre is, amely kezdetleges szinten Magyarországon az 1800-as évek közepe előtt is létezett. Szisztematikus és céltudatos munkaként azonban 1864–65-től tartjuk számon, attól kezdve, hogy Mokry Sámuel Gerendáson létrehozta az első tenyészkertet. Kétszeres úttörő, azaz pionír volt, aki egy időben vetette meg az alapját a hazai tudományos búzanemesítésnek és az e téren mutatkozó 50–60 éves lemaradás gyorsütemű pótlásának. Ekkortájt ugyanis Britanniában Shireff és Knight, valamint Franciaországban Louis de Vilmorin már kidolgozták az egyedkiválasztás, egyedtenyésztés és utódbírálat módszerét. Sőt, Knight már keresztezte a búzát. Ez természetesen mit sem von le nyitásnak számító felbecsülhetetlen munkája értékéből, ha figyelembe vesszük a szabadságharc utáni, egyébként is elmaradott feudális Magyarországra nehezedő Habsburg elnyomást, és a külvilágtól való teljes elszigetelődést. Céltudatos nemesítői tevékenységének kezdete egybeesik a hazánkat akkortájt (1863) sújtó katasztrofális aszályal, majd azt követő (1873) súlyos rozsdajárvánnyal, amiből arra következtethetünk, hogy alapvetően ismerte kora

társadalmának égető gazdasági gondjait és kényszerítő körülményeit. Szellemi hagyatékából azonban ennél messzebbre tekintő szakember rajzolódik ki előttünk.

Munkásságával nem valamiféle prakticitást kielégítő módszer fundamentumát rakta le csupán, hanem a tudományosan megalapozott búzanemesítés útját is. Talán kevesen tudják, hogy a tudomány gyakorlati intordukciójára először Mokry Sámuel célzott, amikor felhívta a figyelmet: *a tudomány termesztésben való alkalmazására.*

Ki ne ismerné fel ebben napjaink sokat hangoztatott igényét a tudomány termelőerővé válásáról. Kezdeményezései, intenciói olyan progresszív folyamatot indítottak el, amelynek eredményeként a századfordulótól napjainkig megszámlálhatatlan, különböző jobb tulajdonságú és termőképességű fajta született és került a köztermesztésbe.

Fejlődő búzanemesítésünk csupán fontosabb állomásait érintve az alábbi kiugró eredmények fémjelzik Mokry Sámuel kezdeményezésének áldásos hatását.

1. Még 1890-ben Cserháti Sándor a Magyaróvári Gazdasági Akadémián megkezdi a növénynemesítés rendszeres oktatását, majd Grábner Emil a század elején a pedigree-tenyésztéssel ismerteti meg a magyar búzanemesítőket.
2. Szinte egyidőben 1906-ban fog hozzá a búzanemesítéshez Székács Elemér Soósdon (majd Árpádhalmon) és Baross László Bánkúton Mindketten igen eredményes munkájuk révén rozsdai ellenálló és – különösen Baross László – kitűnő minőségű és termőképességű búzafajtákat adtak az országnak.
3. A nemesítés második jelentős korszaka a két világháború közötti időre esik, amikor Legány Ödön hatvani és Fleischmann Rudolf kompolti működése fémjelzi a búzanemesítésünk fejlődését részben a jó minőséget adó, részben pedig az extrém viszonyokra alkalmas fajták előállításával.

A második világháború komoly törést okozott az eddig egyenesen fölfelé ívelő búzanemesítésünkben. Az eddig nagy szorgalommal létesített fajtagyűjtemények, előállított nagyszámú törzs és vonal, genetikai forrás tönkrement, az értékesebbnél értékesebb anyagok szétszóródtak, összekeveredtek, vagy elpusztultak. Ezek pótlásáért úgyszólván mindent előlről kellett kezdeni. Nehezítette a munkát a háború után kialakult, sok vonatkozásban terhes belpolitikai és hidegháborús külpolitikai hely-

zet, ami elsősorban a nemzetközi kapcsolatok erős leszűküléséhez vezetett.

Emiatt genetikai bázisunkat nem tudtuk kellő gyorsasággal feltölteni, felfrissíteni, ami miatt ezen időszakból származó eredmények nagyon szerények. Jelentősebb területet elfoglaló búzafajta, a Fertődi 293 elsőnek 12 évvel a háború után, 1957-ben került minősítésre. Sem ez előtt, sem ezt követően minősített búzafajták egyike sem tudott a 60-as évek elejéig komolyabb vetésterületet elfoglalni. A gyakorlat ugyanis a mind intenzívebbé váló búzatermelésünk következtében modernebb, szárszilárdabb fajtákat kíván, amelyek a gépesítési követelményeknek jobban meg tudtak felelni. Akkortájt ezt a típust Pável Lukjanyenkó, korunk kétségtelen legnagyobb búzanemesítője által, a Krasznodári Álami Nemesítő Állomáson előállított Bezosztája 1, őszibúza fajta képviselte, amelynek gyors hazai térhódítása minden korábbi fajtát háttérbe szorított, az újabbakat pedig kis területre lokalizálta.

A Bezosztája 1 vetés területe 1970-ben valamivel több mint 80%-ot tett ki. E kiváló fajta nemcsak hazánkban ért el ekkora sikert, hanem kontinensünk több más országában is, úgy, hogy a jelzett időszakban a világon legnagyobb területen, 10 millió ha-on termesztett búzafajtája volt.

Lukjanyenko munkássága pozitív volt a magyar búzanemesítésre. Új utakat jelölt meg a fajtaelőállítás terén. Sikereit a földrajzilag és ökológiailag távolieső formák keresztezésével érte el. Ennek eredményeképpen életképesebb, szélesebb genetikai bázissal bíró, alkalmazkodóbb képességű fajtahibrideket állított elő.

Bár a 70-es évek elején több magyar fajta a GKF-2, GK-3, Mv 1, Mv 2, Mv 3 és a Kompolti 1 került a köztermesztésbe, merőben újformát azonban nem képviseltek, főként gépesítési szempontból erősen kifogásolható gyenge állóképességük miatt.

Időközben kutatóink kirajzottak a világba, a közeli és távoli országokba széles körű kapcsolatokat kiépítve. Ennek eredményeként számos nélkülözhetetlen szakmai információhoz, módszerbeli ismerethez és rengeteg, az ideotípus előállítását segítő alapanyaghoz, vonalhoz és törzshöz jutottak. A 60-as évek végén, 70-es évek elején a törpésítés irányába ható, szárszilárdabb és lényegesen termőképesebb, valamint kórtanilag rezisztensebb fajták előállítására irányuló búzanemesítési programok megfogalmazásához, felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak a Nobel-

díjas Borlaug vezette mexikói CIMMYT intézetben elért világgraszoló eredmények és nemesítési módszerek megismerése és azok elsajátítása, nem kevésbé az onnan kapott nagyszámú értékes anyag, különösen törpésítő forrás.

Pozitív hatással volt a magyar búzanemesítés fellendítésére a jugoszláv, újvidéki és zágrábi intézetekkel és munkatársaival kialakított gyümölcsöző kapcsolat is. Minthogy a háború után a nyugati világ jelentősebb intézeteivel kontaktusban maradtak, sikeresen kamatoztatták a folyamatos információáramlás és alpanyagcsere nyújtotta előnyöket, aminek következtében velünk szemben jó pár évi előnyre tettek szert a modernebb fajták előállításában.

Hasonló előjelű és jelentőségű a 70-es évek elején életre hívott KGST növénynemesítési együttműködési kollektíva, amely közös génbank, rendszeres szakértői megbeszélések és közös munkánk eredményeképpen az eddiginél, szélesebb alapokra helyeztük a búzanemesítést.

E kapcsolatokat kézzelfogható eredményeképpen a 70-es évek közepétől úgyszólván évente ismerte el az OMFI hazai nemesítésű búzafajtaikat. Ami egyrészt a fajtaelőállítás munkájának meggyorsulását, másrészt a modernebb alapokra helyezett nemesítői tevékenység konzekvensen érlelődő eredményeit tükrözi. Pontosan 1974 óta 11 aestivum és 2 durum búzát részesítettek állami minősítésben.

Ezzel párhuzamosan évről évre a hazai előállítási fajták mind nagyobb teret hódítanak a gyakorlati termesztésben.

1979-ben 30,8⁰/₀ volt az értékesített búzavetőmagból a hazai fajták részaránya, 1980-ban 37,6⁰/₀, 1981-ben pedig 49,4⁰/₀.

Meggyőződésem, hogy a VI. ötéves terv során a nemesítő-termesztő kutató munkánk még eredményesebb lesz, mert az ebben érdekelt két: a martonvásári és szegedi intézet a gabonatermesztés fejlesztésének kormány szintű programja megvalósításán közösen, összehangoltan tevékenykednek.

Ennyit röviden a magyar búzanemesítés dióhéjban összefoglalalt történetéről, amelynek ilyettén való elmaradását azért tartottam szükségesnek, hogy:

1. egyrészt érzékeltessem a nemzetgazdasági szempontból fontos tevékenység megalapozójának, Mokry Sámuel nagyságát és jelentőségét;
2. másrészt rávilágítsak a II. világháború utáni rendkívül hátrányos pozíciókra, amelyből búzanemesítésünk „startolni” kényszerült;

3. végül itt említsem meg, hogy markánsabb előrehaladásunk útjában szinte megszakítás nélkül mindig anyagi természetű gondok is tornyosultak – pedig a gabona, beleértve a búzát is, fontos pillérét képezi népgazdaságunknak. Nem vitatható, hogy manapság a nemesítés technikai, dologi háttere lényegesen jobb és korszerűbb, mint a két világháború között, vagy akár 10 évvel ezelőtt volt. A gabonaágazat népgazdaságunkban elfoglalt súlyát tekintve azonban nincs e tekintetben elkényeztetett helyzetben. Jellemző, hogy a 14 kiemelt kormány szintű kutatási programra jóváhagyott összegnek a gabona fejlesztésére együttvéve 1,73⁰/₀, ezenbelül a búzára 0,75⁰/₀ jut csupán. Kevés ez, ha a búza évi termelési értékét 20 milliárd Ft-ra becsülik és ha a búzanemesítésben is rendszeres bővített újratermelésre kívánunk építeni.

A búzanemesítés feladatai

A feladat struktúráját tekintve ma sem vagyunk könnyebb helyzetben, mint Mokry Sámuel volt annak idején. Ez annak ellenére így van, hogy ma fejlettebb a nemesítés technikai háttere és többet tudunk a búzajellegzetességek örökletes menetéről.

Napiaink feladatai összetettebbek és bonyolultabbak, a fejlődés spirálja magasabb fokon jelentkezik.

1. Elsőnek a rezisztencia nemesítés gondját említem, amely úgy tűnik, hogy a mind rendszeresebbé váló emberi beavatkozás (kémiai védekezés) következtében egyre nehezebb feladatok elé állítja a nemesítőket. Bryson 1975-ben a növényvédelem tekintetében egyik legfejlettebb ország, az Egyesült Államok viszonyaira vonatkoztatva állapítja meg, hogy 1940. óta sem a rovar, sem a gombakártevők pusztítása nem csökkent, abszolút értelemben inkább nőtt. Az ok közül az egyik legismertebb: a kórokozók vegyszerrezisztenciájának gyakori kialakulása. Eddig már 150 inszekticid rezisztens rovar és 20 gombafajon belül találtak fungicidrezisztens alakokat. E felmérésben a tendencia riasztó. Az említett tényeken nehéz vitatkozni, és bármilyen furcsának látszik a kórokozók önnemesítése eredményesebb, mint a növényvédők munkája velük szemben. Tehát valamilyen módon a kórokozókat, azoknak a genetikai variabilitását kell munkánk során utánanézni a következő szakaszban. Az eddig alkalmazott különféle rezisztencia nemesítési eljárások fényt derítettek arra, hogy rassz-specifikus rezisztencia útján az ellenállóság kérdéseit

nem lehet tartósan megoldani. Az egyes rasszokkal szemben ellenálló növényfajták olyan szelekciós nyomást gyakorolnak a gombákra, ami kiváltja az új virulensebb rasszok megjelenését. Analóg mechanizmus érvényesül a peszticidek alkalmazása esetén is. Ma már az általános hatású vegyszerek ideje lejárt, mert ezek válogatás nélkül irtották a hasznos és káros élőlényeket. A speciálisabb, ún. szelektív szerek csak bizonyos parazitákra és fajokra hatnak, a többi vegyszerre kevésbé érzékeny kórokozó emiatt óriási életteret kapva, hamar képes elszaporodni.

A fenti példákából következik, hogy rassz-specifikus rezisztenciával és peszticidekkel nem oldható meg a probléma.

A megoldást Van Der Plank (Dél-Afrika) kutató találta meg, aki azt javasolta, hogy a rassz-specifikus, azaz a vertikális rezisztencia helyett egy általánosabb, az ún. „horizontális” rezisztencia kialakítására kell törekedni, amely egyidőben bizonyos rasszok ellen nyújt konkrét, a többiekkel szemben általános védelmet, amit gyakorlati nyelven betegség-toleranciának hívunk.

Feladatunk a rezisztencia nemesítésnél elmondottakkal még nem ért véget, és ha történetesen sikerült is kialakítani az áhított horizontális rezisztenciát, változatlanul nem mentesülünk a vegyszeres védelem alkalmazásától. Újabb megállapítások szerint, amelyeket számos nyugati országban bevezetett profilaktikus védekezési technológiák is igazolnak, a vegyszeres védekezésben nem részesített, egyébként rezisztens, fertőzési tünetektől mentes fajták egy-egy epidémia hatására is csökkentik a termésüket. Ezt azzal magyarázzák, hogy a növény védekezési, azaz rezisztencia kialakítási mechanizmusának működtetéséhez nagy energiát használ fel, ami végsősoron a termés rovására megy.

Végül a nemesítés e fontos feladatánál még egy lényeges szempontra is figyelemmel kell lenni, nevezetesen a fajta vegyszertűrő – főként herbicidtűrő – képességére. Bármennyire ideális és egyéb tulajdonságokban megfelel vagy kiemelkedő egy fajtajelölt, ha érzékeny a gyakorlatban használt vegyszerekre, a stressz-hatásokra terméscsökkenéssel reagál, ki kell selejtezni, mert különben a termesztés során esik ki.

A ma nemesítésének másik fontos feladata a termőképesség növelése

A ma köztermesztésben levő fajták genetikai potenciálja 8–10–12 t/ha körül van. A gyakorlatban a fajták abszolút termőképességét még nem sikerült realizálni. A termesztési technológiák fejlesztésével, tökéletesi-

tésével azonban mindinkább közelebb kerülhetünk ehhez. A gyakorlati, azaz betakarítási és genetikai termőképesség között azonban mindig maradni fog bizonyos különbség. A fajtán keresztül megvalósuló termés-növelés útja kézenfekvően kínálja a lehetőséget a genetikai potenciál rendszeres növelésére, amely törvényszerűen maga után vonja a szántó-földi termőképesség növekedését is.

Ma számos fejlett országban – Anglia, Belgium, Dánia, NSZK, Franciaország – 10 t/ha terméseredményekről számolnak be. Különböző, meglehetősen későn érő fajtákat propagálnak a cél eléréséhez (Maris Huntsman, Maris Hobbit, Bounti angol; Okapi, Caribo német; Anouska belga stb. Szakembereink egyike-másika már hozna is be a hazai termesztéshez.

Ezek a fajták nagyon későn érnek, a felsorolt országok humidabb klímája közepette jók is – hygrophita típusúak, termesztésre nálunk nem alkalmasak. A mi arid viszonyaink között xerofita jellegűbb fajtáknak van létjogosultsága.

Ilyen típusok megkonstruálásával kell a 10 t/ha termést elérnünk. A feladat nehezebb is, mert a fajlagos vízfelhasználás csökkenése irányában kell szelektálni, ami nem ígér gyors és látványos munkát, eredményeket.

Tény, hogy genotípusosan és fenotípusosan új típusú búzafajta kialakítását kell megvalósítani, ami feltételezi az eddigiekhez képest:

- a) lényegesen jobb állóképességet, jobb szárat;
- b) az egyedi produktiótól függően 7–8–9-száz kalászképzési képességet/négyzetméter, 1,2–1,4 g/kalász terméssel;
- c) a 75–80 cm magasságú típusokat, jellegzetes rövid alsó és meglehetősen hosszú felső internodiumokkal;
- d) jobb tápanyaghasznosító képességet, és;
- e) jó klíma- és kórtani rezisztenciát (szárazszimulációs típus);
- f) a minőségi célok kielégítését.

Ez utóbbi tulajdonság – a mai fogalmaink szerint a minőség stabilizálása –, amely közismerten negatív korrelációban van a mennyiséggel, sok problémát fog a jövőben felvetni.

Már a hazai vizsgálatok is utalnak a magas agrofokon termesztett, nagytermőképességű búzák kedvezőtlen minőségi tulajdonságok kialakulására. Ad abszurdum ez még nyilvánvalóbbá válik. Bizonyára a két

tulajdonság közti egészséges kompromisszum keresése és kialakítása fogja képezni a megoldás útját.

- g) Az elmondottakon kívül a nemesítésnek figyelembe kell venni munkája során a fejlődő technika, különösen a gépi betakarítás fejlesztési igényeit is. Az állományon és a kalászon belüli abszolút, vagy azt megközelítő szinkronérés biztosítása alapvető fontosságú a betakarítási veszteségek elkerülése céljából.

A legközelebbi praktikus feladatunk minden tekintetben megfelelő korai érésű fajták gyors előállítás, illetve fajtajelöltek bejelentése. A fajtaválasztékuk ugyanis erősen a középérésűek felé tolódott el, ami betakarítási szempontból kedvezőtlen jelenség.

Eddig a közönséges búzáról beszéltem.

Feltétlenül említést érdemel egy olyan feladat is, amely a térsztaipar alapanyagának a korszerűsítését célozza, nevezetesen a durumbúza hazai nemesítése. Miután úgy tűnik, hogy a korábbi próbálkozásokkal eltelésben sikerül a búzafajt meghonosítani, sőt két őszi jellegű fajtát is előállítani, a választékot tovább kell bővíteni. E téren elsősorban a durum minőségi paramétereinek, a nagyobb sárgaindex, alacsonyabb barnaindex, a nagyobb proteintartalom rövidebb szárú és koránérő, valamint télállóbb típusok előállítása a fő cél.

Tisztelt Emlékünnepeég!

A nemesítés feladatainak csupán vázlatos felsorolása is kellően érzékelte a tennivalók sokaságát és nehézségét, egyben rávilágít a problémák következetes felvetésére és az elhatározások komolyságára. A hazai tenyésztertek anyagát tekintve és azt viszonyítva a nemzetközi mércehez, biztató reményeket nyújt a kitűzött terv céljainak megvalósításához. Meggyőződésem, hogy a most élő nemesítő-nemzedék a feladatok komolyságához mérten igyekszik lépést tartani mezőgazdasági termelésünk általános fejlődésével és e folyamatot új, korszerű fajták rendszeres introdukciójával segíteni. Hiszen nemcsak a jelen parancsoló szükségletei, hanem nagy elődjaink, így Mokry Sámuel progresszív szelleme is kötelezi erre.

DR. MAGYAR GÁBOR

miniszterhelyettes
Mezőgazdasági és Élelmezésügyi
Minisztérium, Budapest

A GABONATERMESZTÉS FEJLESZTÉSÉNEK FELADATAI

I.

(Bevezetés)

Kedves Elvtársnők! Kedves Elvtársak!

Tisztelt Hallgatóim!

Szeretettel és tisztelettel köszöntöm Önöket a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium vezetése nevében Mokry Sámuel, az első hazai búzanemesítő születésének 150. évfordulója alkalmából.

A búza ősidőktől fogva a világ legfontosabb kenyérgabonája. Írásos és ábrázolt emlékeit, szem- és kalászmaradványait sok ezer éves leletekben is megtalálták. Valamennyi földrészen nagy területeken termesztik, az 5. szélességi foktól a 64. szélességi fokig megterem. Leginkább a mérsékelt égöv éghajlati adottságaihoz alkalmazkodott. Hazánk éghajlata mindenütt megfelelő az őszi búza termesztésére, de csak azok a fajták termesztethők biztonságosan, melyek jó télállóak és korai érésükkel megelőzik a nyári aszályos időt.

A külföldi búzanemesítés fellendülésével egyidőben, 1864-ben kezdte meg hazánkban Mokry Sámuel a hazai nemesítés úttörőmunkáját. Az ő nyomdokain haladtak, kezdeményezését folytatták és fejlesztették tovább a századforduló idején és utána: Székács Elemér, Fleischmann Rudolf és Baross László. (Baross nemesítette a Bánkúti 1201-et, 1205-öt.)

Később a termesztési szintnek, a gépesítés fejlődésének ezek a fajták már nem feleltek meg. Szükségessé vált nagyobb termőképességű, szilárdabb szárú, intenzívebb típusú fajták termesztésébe vonása. Így kerültek hazánkba olasz, francia és szovjet nemesítésű búzák. Ez utóbbiak

közül a Bezostája tűnt ki legjobban és terjedt el igen rövid idő alatt. A műtrágyák mind nagyobb adagú felhasználása, a területegységenkénti termés növelése, a minőség javítása egyre nagyobb követelményeket támaszt a fajtákkal szemben. Ezért napjainkban újabb és újabb fajták kerülnek a termesztésbe. A külföldi, főként szovjet nemesítésű fajták mellett egyre nagyobb szerepet töltenek be az új hazai nemesítésű fajták. Ma Martonvásáron, Szegeden és Táplánszentkereszten folyik hazánkban búzanemesítés. Célja, termőképesebb, korai érésű, nagy terméshozamú és biztonságosan termő, a műtrágyát jól hasznosító, erős szalmájú, betegségeknek ellenálló, télálló fajták előállítás. Javítani kell a búza szártő-betegségekkel szembeni ellenállóságát, a szem-, szalmaarányt. Feladat a fehérjetartalom növelése és a jó sütőipari érték elérése.

Hazánk azon országok közé tartozik Európában, ahol az összes földterület legnagyobb hányadát hasznosítjuk mezőgazdaságilag.

Klimatikus és talajadottságaink kedveznek a gabonatermelésnek, amit az is mutat, hogy a szántóterület 60–62⁰/₀-át gabonanövények kötik le.

Termelési színvonalunkra jellemző, hogy amíg a világ összes gabonaterületének 0,5⁰/₀-ával rendelkezünk, az általunk megtermelt gabona a világ termésének 1,3⁰/₀-át teszi ki.

Az évente megtermelt 13 millió tonna gabona bruttó termelési értéke meghaladja a 40 milliárd Ft-ot. Jelentőségét az adja, hogy bár az össztermésnek csupán 12–13⁰/₀-a kerül közvetlen emberi fogyasztásra, mégis alapvető népelelmezési cikk, de ezen túl a hústermelés alapja, mind nagyobb mértékű az ipari felhasználás (cukor, szesz) és exportja jelentős devizabevételt biztosít az országnak. A mezőgazdasági üzemekben is kiemelkedő jelentősége van a gabonának, mivel az üzemek döntő többségében a legfontosabb árunövény. A növénytermesztésből származó árbevételnek közel 50⁰/₀-a közvetlenül a gabona – főleg a búza – értékesítésből származik, így az eredményes vállalati gazdálkodás egyik meghatározó tényezője.

II.

(A NEGYEDIK ÉS AZ ÖTÖDIK ÖTÉVES TERVRŐL)

Kedves Elvtársak!

A negyedik öt éves terv időszakában közel 3 150 000 hektáron mintegy 11,2 millió tonna gabonát termeltünk éves átlagban. Ebből közel 4,3 millió tonna volt a búza, s valamivel kevesebb mint 5,9 millió tonna

az éves kukoricatermés. A tervidőszak átlagosan 1,3 millió hektáros búza vetésterületén 3320 kg, míg a mintegy 1,4 millió hektáros kukorica vetésterületén 4170 kg átlagtermést ért el mezőgazdaságunk.

Az ötödik öt éves terv idején a gabona vetésterület 2,9 millió hektáros nagyságrendre csökkent, a termés viszont – éves átlagban – elérte a 12,4 millió tonnát. Ebben az összegzésben a búza már közel 5,2 millió tonnával, a kukorica 6,3 millió tonnával szerepelt. Míg a búza területe csupán néhány ezer hektárral csökkent az előző tervidőszakhoz képest, s a tervidőszak átlagában 4060 kg-os termésátlagot ért el, addig a kukorica területcsökkenése meghaladta a 100 000 hektárt, s a most már 1,3 millió hektár alá csökkent vetésterületen érte el a 4860 kg-os átlagtermést.

Az ötödik öt éves terv öt év alatt 66,9 millió tonna gabona termelését irányozta elő. Az előirányzat azonban csak 93,1⁰/₀-ra teljesült a mintegy 62,3 millió tonnás össztermeléssel. A gabonatermelés egészén belül viszont a búzaágazat 2⁰/₀-kal túlteljesítette a mennyiségi előirányzatot, ugyanakkor a kukorica termésmennyisége közel 13⁰/₀-kal elmaradt a tervtől.

A tervidőszak alatt tehát éves átlagban 12,4 millió tonna gabona termelt, amely 11⁰/₀-kal magasabb az előző öt év átlagánál. A területegységre vetített hozamterveket teljesítette a mezőgazdaság. A tervhez viszonyított elmaradást az okozta, hogy a kukorica vetésterületi tervét nem sikerült egyetlen évben sem teljesíteni. A terv éves átlagban 1,5 millió hektár kukorica vetésterületet irányzott elő, amelyet a szántóterület 5 év alatt 200 000 hektárt meghaladó csökkenése, az ipari növények és a kert területének növekedése, valamint a kukoricatermelés fokozatosan romló jövedelmezősége miatt a mezőgazdasági üzemek nem tudtak teljesíteni.

A tervidőszak alatt stabilizálódott a 4 t/ha feletti búza és az 5 t/ha feletti kukoricatermés. A területegységenként elért termésátlagok nemzetközi viszonylatban is figyelemre méltóak. Az 1 millió hektárnál nagyobb területen gabonát termelő országok között búzából a 3–5. helyet, kukoricából pedig a 2–3. helyet foglaljuk el. Termésátlagban bennünket megelőző országok az USA, Franciaország, Olaszország, NSZK, ahol a termelés feltételei sok tekintetben kedvezőbbek a miénknél.

A termelésfejlesztésben meghatározó jelentősége volt a biológiai alapoknak, a termesztett fajták, hibridek termőképességének és egyéb érték-

mérő tulajdonságaiknak. A tervidőszak alatt intézkedések történtek a biológiai kapacitások növelésére.

A hazai nemesítés fejlesztése mellett figyelemmel kísértük a világ legjobb nemesítő intézeteinek eredményeit, a legjobb fajtákat, hibrideket azonnal kísérletbe állítottuk. A tervidőszak alatt 5 búzafajta és 57 kukoricahibrid licencét vásároltuk meg. Mindezek következtében jelentősen növekedett a fajtaválaszték. Öt év alatt 29 búzafajta, 124 kukoricahibrid, 20 tavaszi árpafajta és 10–10 őszi árpa és rozsfajta került a köztermesztésbe.

A terméshozamok növelése, a termés energiaigényének csökkentése érdekében nagy figyelmet fordítottunk a különböző tenyészedejű fajták helyes arányainak kialakítására.

A vetőmagvak minőségének javítása érdekében korszerűsítésre kerültek a vetőmagfeldolgozó üzemek.

Szigorítottuk a vetőmag előállításával és feldolgozásával szembeni követelményeket. Szabványtól eltérő vetőmagot nem engedtünk forgalomba hozni. Általánossá tettük a vetőmag használati értékét növelő eljárásokat.

A talajművelés korszerűsítésében kiemelt feladat volt az energiatakarékos, vízmegőrző, középmélylazítást magába foglaló szántás nélküli és szántással kombinált művelési rendszerek kialakítása. Ennek eredményeként a tervidőszak második felében az őszi kalászosok talajművelésében mind nagyobb szerepet kapott a tárcsás és lazításos talajművelés.

A terméshozamok növelésében kiemelkedő szerepe van a növények tápanyagellátásának. A terméshozamok növekedésével egyidejűleg növekedni kellett volna a műtrágya-felhasználásnak, azonban a mezőgazdaság műtrágya-felhasználása 1975 óta nem emelkedett, sőt egyes években csökkent.

Az V. ötéves tervidőszakban a növénytermesztés a gabonaegységben kifejezett tervcéljait azért sem tudta teljesíteni, mert a tervezettnél kevesebb műtrágya-hatóanyagot használt fel. A műtrágya-felhasználás stagnálása, esetenkénti csökkenése alapvetően a tervidőszak során bekövetkezett áremelkedésekre vezethető vissza.

A növénytáplálás korszerűsítését jelentette a kalászosok lombtrágyázásának bevezetése, ugyanakkor a gépi eszközök hiányában a szerves trágyázásban rejlő lehetőségeket nem használták ki az üzemek.

A növényvédelem területén általánossá vált a vetőmagcsávázás. Kivontuk a forgalomból a környezetre káros szerves hatóanyagtartalmú csávázószereket.

A vegyszeres gyamirtás a tervidőszak végére csaknem az egész gabonavetésterületre kiterjedt. Gondot okozott az egyes korszerű, nagy hatékonyságú vegyszerek hiánya és nem az igényeknek megfelelő terítése.

Ennek is következménye, hogy több százezer hektár területen elszaporodtak a jelenleg alkalmazott vegyszerekkel szemben ellenálló gyomok.

Sokat fejlődött a gabonatermesztés gépesítettségének színvonala. Öt év alatt 0,6 millió LE-vel nőtt a traktorok kapacitása. Javult az alapvető talajművelő eszközök (ekék, tárcsák) üzemi igény szerinti ellátottsága. Megjelentek az energiatakarékos talajműveléshez szükséges egyes eszközök, széles körű ellátás azonban ezekből az eszközökből mindezekig nem volt biztosítva. Nem áll rendelkezésre olyan eszközválaszték, amelyből a sík- és dombvidéken, a kötött és laza talajon gazdálkodó üzemek adottságaik és igényeik szerint választhatnának.

A kalászosok vetéséhez rendelkezésre álló vetőgépek a tervidőszak végére korszerűtlenné váltak, munka minőségük nem megfelelő, kapacitásuk nem elegendő. Ez is oka volt annak, hogy az optimálistól eltérő talajállapotok mellett jó minőségű vetés nem volt végezhető, a vetési idő 30–35 munkanapot vett igénybe, a célszerű 15–18-cal szemben.

A kukoricavetéshez a tervidőszak alatt jelentek meg a nagy munkaszélességű, nagy munkasebességű, licenc alapján gyártott RÁBA-IH Cyclo-400-as vetőgépek. Ugyanakkor jelentős darabszámban üzemeltették SPC-6 jelű román vetőgépeket, melyek ugyan elfogaható munkaminőséget adtak, de kicsi a területteljesítményük. Így az össz vetőgépkapacitás a kukoricánál sem tette lehetővé az optimális vetésidő tartását, de problémák vannak a vetőgépek munkaminőségével is.

Nem kielégítő a gabonatermelést szolgáló növényvédelem és tápanyagutánpótlás gépesítése sem. Összességében ugyan megfelelő kapacitású géppark állt rendelkezésre, de a gépek 50⁰/₀-ának korszerűsége, differenciált alkalmazhatósága, a végzett munka minősége tekintetében nem felel meg a gazdaságok igényeinek.

A tervidőszak során a gabonafélék betakarításához rendelkezésre álló kombájnkapacitás összességében elegendő volt. A kombájnpark összetétele azonban nem illeszkedett a hozamokhoz. Csak a tervidőszak utolsó éveiben lehetett szélesebb körben alkalmazni a 10 kg/sec feletti telje-

sítményű gépeket. Ez késleltette a betakarítást, növelte a veszteségeket. Mindemellett azonban meg kell állapítani, hogy az elmúlt időszakban sokat javult a betakarítógépek műszaki színvonala és műszerezettsége.

A szemes kukorica betakarításában a legutóbbi évekig a morzsolásos technológia és a mesterséges szárítás uralkodott. Az energiatakarékossági program keretében került kidolgozásra a nedves gabona tárolási technológia, valamint a kukoricacső és teljes kukoricanövény zúzott betakarítása. Ezek a technológiák az elterjesztés stádiumában vannak.

Gyorsabb ütemű elterjedésüket az eszközhiány akadályozza. Legjelentősebbnek tekinthető a nedves gabona, amiből 1981-ben már mintegy 550 ezer tonnát tároltak le az üzemek.

A szemes termények tárolása az elmúlt időszakban mind a mezőgazdaság, mind a gabonaipar állandó feszültségforrása volt. Évről évre milliós nagyságrendű gabonakészleteket kellett szükségátárolókba elhelyezni, ahol a magas veszteség és minőségromlás mellett a terménymozgatás gépesítése minimális volt. A tárolótérépítés nem tartott lépést a gabonatermelés növekedésével, melynek következtében az 1975. évi 1,75 millió tonna raktártérhiány 1980-ra 2,74 millió tonnára növekedett.

Az elmúlt évtized termelésfejlesztő munkájához nagymértékben hozzájárultak a gabonatermelési rendszerek. Munkájuk eredménye, hogy a termelési rendszerbe vont területen stabilizálódott a 4,5 t/ha feletti búza és a 6 t/ha feletti kukoricatermés. A termelési rendszerek fejlesztő munkája kisugárzott a rendszeren kívüli gazdaságokra és területekre is.

Az 1980-ig felhalmozott tapasztalatok, és a legfrissebb tudományos és műszaki fejlesztési eredmények alapján – a VI. ötéves terv gabonatermelési programjával összhangban, kidolgozták a termelés további intenzifikálásának lehetőségeit, melynek megalapozó része az intenzív gabonatermelési program.

Két termelési rendszer – a bábolnai IKR és a nádudvari KITE – partnergazdaságaiban 1980. év őszén 100 ezer hektáron beindult az intenzív gabonatermelési program, amely területileg 133 ezer hektárban realizálódott. A programban résztvevő gazdaságok vállalták, hogy a hektáronkénti bázisnak számító 4,5 t búzahozamokat 1 t/ha-ral, a 6,4 t kukoricahozamokat 1,5–1,7 t/ha-ral növelik, a fejlesztés beindulásától számított öt éven belül.

Az első évi eredmények röviden a következőkben összegezhetők:

A nádudvari KITE által szervezett Intenzív Gabonatermelési Program 34 taggazdaságában 48 ezer hektár búza és 48 ezer kukorica vetésterületen indult be. A technológiafejlesztés eredményeként a bázis átlaghoz viszonyítva 0,28 t/ha búza és 1,7 t/ha kukorica többlettermést ért el, ami a teljes területre vetítve 96 ezer tonna többletgabonát jelent. A bábolnai IKR Gabonafejlesztési Program 17 taggazdaságban 13 ezer hektár búza és 24 ezer hektár kukorica vetésterületen valósult meg. Itt a terméstöbblet búzából 0,26 t/ha, kukoricából 2,3 t/ha, ami összességében 60 ezer tonna többletgabona.

Együttesen a két vállalkozási program egy év alatt 156 ezer tonna többletgabonát eredményezett, amelynek világpiaci értéke 25,3 millió dollár, s ez több mint duplája a vállalkozás devizafelhasználásának.

A mezőgazdasági üzemek alapvető vállalati érdekeltsége az egységnyi területen a legnagyobb jövedelem elérésében nyilvánul meg. Ez orientálja őket arra, hogy adott időszakban, mely növények termelését helyezik előtérbe.

Ismert az 1976. január 1. óta bekövetkezett műtrágya, növényvédőszer, energiaszolgáltatás árainak növekedése, ugyanakkor az állami támogatások csökkenése.

A gabonatermelés költségei búzánál 80, a kukoricánál 65⁰/₀-kal növekedtek a tervidőszak alatt. Ugyanakkor a hozamok növekedése ellenére a hektáronkénti jövedelem és az egységnyi költségre jutó jövedelem a búzánál stagnált, a kukoricánál erősen lecsökkent. Ennek következménye, hogy míg a búza vetésterülete stabilizálódott a tervidőszak alatt, a kukorica vetésterülete határozottan csökkent.

III.

(FEJLESZTÉSI FELADATOK A VI. ÖTÉVES TERVBEN)

Kedves Elvtársak! Tisztelt Kollégák!

A gabonatermelés jövőbeni jelentősége népgazdasági és üzemi szempontból egyaránt fokozódik. A lakosság közvetlen ellátása és a hústermelés megalapozása mellett mind nagyobb mértékben kell, hogy hozzájáruljon az export árualapok bővítéséhez. Exportjának növelését világpiaci stabilitása és az értékesítés gazdaságossága indokolja.

A VI. ötéves terv előirányzatai szerint a tervidőszak alatt 72-73 millió tonna gabonát kell megtermelni, ami 15⁰/₀-kal haladja meg az V. ötéves

terv időszakában megtermelt gabona mennyiségét. Ez akkor teljesíthető, ha a gabonatermelés színvonalát tovább növeljük és 1985-re elérjük a 15,4 millió tonna termést.

Hazánk ökológiai adottságai lehetővé teszik a gabonatermelés további növelését. A célkitűzések teljesítéséhez szükséges azonban, hogy a tervben előirányzott 2,9 millió hektár összes gabona vetésterületet elérjük, esetleg 50–100 ezer hektárral bővítsük, ugyanakkor a területegységenkénti hozamokat dinamikusan tovább növeljük. 1985-re búzából országos átlagban el kell érni hektáronként a 4,9–5,0 tonna, kukoricából a 6 tonna termésátlagot.

Szántóterületünk adott. Az újabb földvédelmi intézkedések várhatóan mérséklék a szántóterület további csökkenését. Az ipari növények, a zöldség és burgonya jelenlegi vetésterülete középtávon is tükrözi a termelésünkkel szemben támasztott igényeket. Ahhoz, hogy a 2,9 millió hektár gabona vetésterület meglegyen, a terv azzal számol, hogy a több mint 900 ezer hektár szántóföldi szálas- és tömegtakarmányt termő terület a tervidőszak alatt 200 ezer hektárral csökken, s ez helyet biztosít a gabonának.

A szálas- és tömegtakarmány termőterület csak akkor csökkenthető, ha termelőszövetkezeteink és állami gazdaságaink a kisebb szántóföldi vetésterületen nagyobb takarmányhozamokat érnek el, növelik az intenzíven művelt gyepterületek arányát, az eddigieknél nagyobb mértékben hasznosítják takarmányként a mezőgazdasági melléktermékeket, növelik a másodvetésű növények vetésterületét.

A gyepgazdálkodásban rejlő tartalékok feltárása mezőgazdaságunknak évtizedek óta állandó feladata. Mezőgazdaságunk ezt mind a mai napig nem oldotta meg egyrészt a legelők gyenge minőségű talajadottsága, másrészt az intenzív gyepgazdálkodáshoz szükséges eszközök és a hasznosító kérődző állatállomány hiánya miatt.

A gyepgazdálkodásban rejlő óriási tartalékok csak abban az esetben realizálhatók, ha az eddigiektől eltérő módszereket alkalmazunk. Olyan intenzív irányú fejlesztést valósítunk meg, amely nemcsak a gyepterületet növeli, hanem közvetlen áru termelését is lehetővé teszi. Ennek legegyszerűbb módja lenne a legelők feltörése és szántóként való hasznosítása. A gyepterületek talajadottságai, vízgazdálkodási állapota miatt az állandó szántóként történő hasznosítás azonban nem vezetne eredményhez.

Lényegesen kisebb kockázattal járó és eredményt hozó hasznosítási mód, a „legelőváltó” termelés kínálkozik a gyepterületek intenzív művelésbe vételére. A legelőváltó klasszikus értelemben azt jelenti, hogy a területet meghatározott rendszer szerint felváltva használják szántónak és legelőnek, az újra gyepesítést mesterségesen fű- és herefélék keverékével végzik.

A legelőváltó-termelés rendszerének alkalmazásával lehetővé válik a szalastakarmány-termelés, a gabonatermelés és az intenzív irányú gyepezgázdálkodás összekapcsolása, nem egymástól függetlenül, hanem összehangolt fejlesztése. Ez azt eredményezi, hogy a legelőváltó-termelés rendszerében a szalastakarmány-szükséglet jelentős része az intenzíven művelt gyepterületeken kerül megtermelésre, a felszabaduló szántón és a legelőváltóba vont gyepen gabona termelhető, a gyepegabona-váltás következtében.

Jelentős rekultivációba vonható területtel is rendelkezünk, melynek egyrésze vagy a gyepegabona váltva termesztése, vagy a rekultiváció után rögtön gabonatermesztéssel is hasznosítható. Ahhoz azonban, hogy ilyen módon a gabonatermesztés számára területet lehessen nyerni, a következő feladatokat kell megoldani:

- Széles körűen tudatosítanunk kell, hogy a rekultivációba vont területek újrahasznosításához a létrehozott földvédelmi alaptól támogatást kapnak az üzemek.
- Növelnünk kell a szalasz- és tömegtakarmány-termelés területi hatékonyságát, a szükséges műtrágya, növényvédőszer és termesztési technológia alkalmazásával.
- Gondoskodnunk kell, hogy a takarmánynövények fajtaválasztéka tovább bővüljön, a másodvetésekhez is elegendő vetőmag álljon rendelkezésre.
- Intézkednünk kell, hogy a széna is árunövénné válhasson, s ezáltal olyan területek is bekapcsolhatók legyenek az intenzív takarmány-termelésbe, ahol nincs állattartó telep.
- A jövőben céltudatosabban kell irányítani az állattartó-telepek elhelyezését, hogy a természetes takarmánytermő terület és az állat találkozzon.
- Biztosítanunk kell, hogy a szalasz- és tömegtakarmány-termesztéshez, az intenzív gyepezgázdálkodáshoz, a betakarításhoz és a tároláshoz szükséges gépek és eszközök kielégítő mennyiségben és választékban

rendelkezésre álljanak. Ezek egyben a melléktermékek fokozottabb betakarítását és hasznosítását is lehetővé teszik.

Kedves Elvtársak!

A jelenlegi termelési gyakorlat – bár nagymértékben koncentráció és szakosodás ment végbe az elmúlt időszakban – nem kellően veszi figyelembe, hogy az egyes gabonafélék eltérő módon reagálnak a különböző termőhelyi adottságokra. A föld minőségének változására legkevésbé érzékeny az árpa, annál érzékenyebb a búza, viszont a kukorica igen nagy terméskülönbségekkel reagál, különösen a jó földeken. Ezt bizonyítják azok a vizsgálatok, mely szerint a legjobb minőségű földeken a búza csak 13⁰/₀-kal, a kukorica viszont 30⁰/₀-kal adott nagyobb termést, mint az átlag.

Ugyancsak igazolt, hogy a 19 aranykorona-érték alatti földeken az őszi árpa és búza magasabb hozamokkal fizet és nagyobb jövedelmet ad, mint a kukorica.

Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a köztermesztésben levő kukoricahibridek – ez várhatóan a jövőben is így lesz – 30–40⁰/₀-kal nagyobb genetikai termőképességgel rendelkeznek, mint a kalászos gabonafélék. Ezt a természetes adottságból adódó többletet csak a jó földeken lehet realizálni. Mindezek arra utalnak, hogy az egyes gabonafélék eddigieknél céltudatosabb területi és térségi elhelyezése a termelés növelésének igen jelentős tartaléka.

A gabonatermesztés növelése érdekében ez évben bevezetett árkiegészítés és premizálás már abba az irányba hat, hogy a kalászos gabonák termesztése az átlagnál gyengébb, míg a kukorica a jobb termőhelyi adottságú területekre kerüljön. Szükséges ennek az ösztönzési rendszernek az állandó figyelemmel kísérére, és ha szükséges, további finomítása ilyen szempontból is.

A gabonatermelés fejlesztésének lehetőségét biológiai oldalról meghatározza a köztermesztés számára rendelkezésre álló fajták, hibridek termőképessége. A VI. ötéves terv termelési feladatait alapvetően a jelenlegi fajtasortimenttel kell megoldani.

A rendelkezésre álló búzafajták termőképessége 7–8 t/ha, őszi árpánál 6–7 t/ha, tavaszi árpánál 5–6 t/ha és a kukoricahibrideknél 11–12 t/ha.

A terv célkitűzéseinek teljesítéséhez a szükséges biológiai háttér folyamatosan rendelkezésre áll. A biológiai alapok hatékonyságának növeléséhez azonban a következőkre van szükség:

- A meglevő fajtasortimenten belül állandóan növeljük a jobb teljesítményű fajták, hibridek vetésterületi arányát.
- Továbbra is széles körű versenyt biztosítunk a hazai és külföldi nemesítésű fajtáknak, hibrideknek. A származástól függetlenül a legjobbakat vonjuk be a köztermesztésbe.
- Kukoricánál meggyorsítjuk a FAO-100-as éréscsoportba tartozó hibridek előállítását, adaptálását.
- Kalászos gabonaféléknél szigorítjuk a vetőmag-termesztést. Csak olyan üzemek vehetnek részt ebben, amelyek rendelkeznek a szükséges tárgyi és személyi feltételekkel. A vetőmagminőség és az -ellátás javítása érdekében korszerűsítjük a vetőmag-forgalmazást is.
- Tovább fejlesztjük a vetőmagtermelés és -feldolgozás műszaki hátterét.
- A fajtapolitikát, a fajták, hibridek minősítését úgy módosítjuk, hogy a legjobb fajták az eddigieknél gyorsabban elterjedjenek. A fajta-minősítésnél érvényesítjük a szűkebb termőhelyi körzetek igényeit.

Kedves Elvtársak!

A gabonatermelés fejlesztésének alapvető feltétele, hogy a tervezett hozamnövekedéssel arányosan növekedjen a tápanyag-utánpótlás. A terv 1985-re országosan 1,9–2,0 millió tonna vegyes műtrágya-hatóanyag felhasználását irányozza elő, ezzel szemben a jelenlegi felhasználás 1,5 millió tonna körül van, ami elmarad az időarányos szükséges mennyiségtől. Az a tapasztalatunk, hogy már a jelenlegi terméshozamokkal is a talajok tápanyag-készletét csökkentjük, s ha ezt a folyamatot nem sikerül megfordítani egy-két éven belül, igen határozott terméssuppresszió fog bekövetkezni.

A tápanyag-utánpótlás hatékonyságának javítása érdekében nagyobb szerepet szánunk a folyékony, szuszpenziós műtrágyázási technológiának, melynek termésnövelő hatása egyértelműen bizonyított.

A talajok további elsavanyodásának megakadályozása érdekében határozott intézkedéseket kell tennünk. Évente 800–900 ezer hektár területen meg kell valósítanunk a mésztrágyázást.

A gabonafélék növényvédelme elsősorban minőségileg szorul továbbfejlesztésre. A nagy termésekre beállított területeken hatékony szerekkel kell védekezni a levél- és kalászbetegségek ellen. Szükséges a levéltrágyázás technológiájának továbbfejlesztése az újabb készítmények kiválasztásával, a felhasznált mennyiség és alkalmazási időpont javításával. Jelentős feladat a vegyszerrezisztens gyomok irtásának kidolgozása.

Az eddigi kísérleti eredmények szerint a gabonatermesztés fejlesztésében tonnás nagyságrendű változást eredményezhet a biológiai hozamfokozók, növekedés-szabályozók bevezetése és alkalmazása. Ez elsősorban a legmagasabb színvonalon termelő üzemek technológiájába fog beilleszkedni, mivel rendkívül nagy precizitást, szigorú művezetést, szervezettiséget igényel az alkalmazóktól.

A melioráció területén elfogadott új, komplex térségi rendszer elsősorban a gabonatermesztési tervcélok megvalósítását szolgálja, mivel ennek első üteme a belvíz veszélyeztetett, potenciálisan nagy termőképességű, gabonatermelő körzetekben valósul meg. A VI. ötéves tervidőszakra tervezett 6,5 milliárd Ft értékű állami támogatás mintegy 10 milliárd Ft értékű meliorációs munka elvégzését teszi lehetővé.

Kedves Elvtársak!

Az intenzív gabonatermelési program 1981. évi igen kedvező tapasztalatai és eredményei alapján a termelési rendszerek fejlesztési javaslatot dolgoztak ki annak területi bővítésére. 1985-ig – fokozatosan – mintegy 480 ezer hektárra tervezik bővíteni a programban integrált gabonaterületét. Itt jegyzem meg, hogy amikor a gabonatermesztés fejlesztéséről beszélünk – s magán az intenzív gabonaprogramon belül is –, üzemekre adaptált, differenciált fejlesztésre gondolunk. A legfejlettebb technológiát természetesen a jó adottságú, kifejezetten magas színvonalú gazdálkodást folytató üzemek részére szánjuk.

Kedves Elvtársak!

A mezőgazdaságban jelenleg rendelkezésre álló géppark választékban, mennyiségben és műszaki színvonalban nem elegendő arra, hogy az őszi talajmunkákat, vetéseket agronómiailag szükséges időben és minőségben elvégezzék az üzemek. Példa erre az 1979. évi ősz, amikor az igen száraz talajon csak jelentős többletráfordítással tudtak elfogadható magágyat

készíteni vagy 1980. ősze, amikor a korai esőzések miatt több mint 600 ezer hektár területen az őszi mélyszántást nem tudták elvégezni. Jelentősen javítana a helyzeten, ha a Rába Magyar Vagon- és Gépgyár megkezdene az energiatakarékos talajművelő eszközök gyártását.

Az egyenletes vetésmélység, a megfelelő növényállomány kialakítása érdekében korszerűsíteni kell a mezőgazdasági üzemekben a vetőgépparkot. Erre lehetőséget ad, hogy megindul a Rába IH 6200 jelű gabona vetőgép gyártása. A tervezett új Rába Cycló 800 kukoricavetőgép hazai gyártásának megszervezése nyújt lehetőséget arra, hogy a kukoricavetés megfelelő minőségben elvégezhető legyen. E két gép magas ára miatt nem minden gazdaság tudja azokat megvásárolni, egyes gazdaságokban az üzemeltetés feltételeivel sem rendelkeznek. Ezért a fenti vetőgépek mellett továbbra is szükség van hasonló műszaki paraméterű, de kisebb és olcsóbb gabonavetőgépekre.

A szerves trágya, a folyékony és szilárd műtrágya kijuttatásának gépei rendelkezésre állnak. Ugyanakkor nem megoldott a tárgyakezelés gépesítése. A műszaki problémák megoldódtak, a tárgyakezelés szükséges gépeinek gyártása beindult, de még nincs a berendezésekből megfelelő ellátás.

A betakarító gépparkot a hozamokkal és betakarítási módokkal összhangban tovább fejlesztjük. Lehetővé kívánjuk tenni, hogy olyan típusválaszték álljon rendelkezésre, amely a különböző hozamszinteken termelő gazdaságoknak megfelel.

Kis teljesítményű (5–6 kg/sec áteresztőképességű) gabonakombájnból megfelelő mennyiség áll rendelkezésre annak ellenére, hogy az NDK gyártású E-512 jelű kombájnból az igényeket maradéktalanul nem lehet kielégíteni. Ez a kombájtípus fejlesztés alatt áll. Várhatóan 1983. évtől kezdődően E-514 típusjellel, 7–8 kg/sec áteresztőképességgel gyártásra kerül.

Megfelelő mennyiségben vásárolhatók nagy teljesítményű szocialista relációból származó arató-cséplőgépek, azonban a termelési rendszerekben használatos üzembiztosabb Claas Dominátor 106-os típusból évenként jelentkező 350–400 db-os igénynek csupán felét tudjuk kielégíteni.

Egyre nagyobb igény jelentkezik olyan betakarítási technológiák alkalmazása iránt, mellyel egységnyi területről nagyobb tömegű takarmány takarítható be a termés szárítása nélkül. Ilyen pl. a zúzott kukorica-

szem-csutka magas nedvességtartalom melletti betakarítása. Ehhez a Claas típusú kombájnokhoz a szükséges adapter rendelkezésre áll, azonban a többi kombájtípushoz jelenleg csak kísérleti adapterek üzemelnek.

Indokolt lenne a teljes kukoricánövény zúzva betakarításának elterjesztése is, azonban az ehhez szükséges gépek ma még kis mértékben állnak rendelkezésre.

A gabonaterület növelése csak úgy lehetséges, ha a szálas- és tömegtakarmány-termelés, a gyepgazdálkodás intenzifikálásához szükséges vető-, művelő- és betakarítógépeket az üzemek megkapják. Az intenzív műveléshez szükséges eszközök döntő többsége tőkés gép, így a gépbeszerzési lehetőség korlátozott. Gondot okoz az is, hogy a termőhelyi adottságok, a termelési színvonalbeli különbségek, az energia- és költségta-
karékos technológiák következtében tovább növekszik a géptípusok és gépsorok iránti differenciált igény. A gabonatermeléssel kapcsolatos feladatok megoldásában jelentős feladata van a hazai mezőgépgyártásnak.

Az ipar csak akkor tud eleget tenni a mezőgazdasági termelőüzemek, termelési rendszerek igényeinek, ha követi a termeszési technológia fejlődését, sőt egyes esetekben a fejlesztés fázisait illetően azt meg is előzi. Ennek lehetőségét licencvásárlással, kooperációs gyártással tudja megteremteni.

Kedves Elvtársak!

A szántóföldön megtermelt érték hasznosítása feltételezi a szakszerű raktározási és az értékesítési célnak megfelelő szállítás műszaki feltételeinek biztosítását. Az előirányzott, több mint 15 millió tonna termésmennyiség elérése esetén az 1985-ben várható gabonátárolási helyzet a következőképpen prognosztizálható:

Az állandó tárolókapacitás a tervezett fejlesztések, kooperációs és pályázatos programok megvalósulása esetén meghaladja majd a 10,1 millió tonnát. Ennek ellenére a csúcstárolási készlet 13 millió tonnás elhelyezési igényéhez képest még mintegy 2,9 millió tonnás tárolótérhiánnyal kell számolnunk.

A tárolótérhiány tehát még akkor is növekszik, ha az összes tervezett fejlesztés maradéktalanul megvalósul. Enyhíteni fog viszont a helyzeten, ha 1985-ig megvalósításra kerül az előirányzott 1,5–2,0 millió tonna

nedves gabona tárolása. Ennek beruházási igénye mintegy 2,2 milliárd Ft. A nedves gabonátárolás növelését azonban az állattenyésztő-telepek rekonstrukciójával párhuzamosan kell megvalósítani.

Kedves Elvtársak!

Tisztelt Hallgatóim!

A jelenlegi termelési költségeket és felvásárlási árakat véve figyelembe búzánál 3,5 t/ha, kukoricánál 5,3 t/ha feletti termésátlagnál kezd jövedelmezővé válni a termelés.

Szükségesnek tartjuk a gabonafélék felvásárlási árának világpiaci árhoz való közelítését és olyan ösztönzőrendszer kialakítását, mely elősegíti a kukoricatermelésben rejlő nagyobb lehetőségek kihasználását és a kukoricának a búzáét mintegy 40%-kal meghaladó fajlagos termelési költségének a kiegyenlítését. A termelési célkitűzések megvalósításához szükséges, hogy a kukoriciatermelés az olyan közepes termőhelyi adottságú területeken is növekedjék, ahol ma a kedvezőtlen jövedelmezőségi színvonal miatt, további pótlólagos befektetést nem eszközölnek, s így a meglevő biológiai potenciál kihasználatlan marad. Az érdekelttség növelésével – véleményem szerint – mintegy 600 ezer hektár területen igen rövid idő alatt hektáronként mintegy 1 tonnával lehetne növelni a kukorica fajlagos hozamokat, ugyanakkor a vetésterület növelését is elősegítenénk. Az 1982. évre meghirdetett gabonatermelési prémiumot a tervidőszak végéig tervezzük fenntartani.

Kedves Elvtársak!

Még egyszer hangsúlyozni kívánom:

A gabonatermelés további növeléséhez alapvető népgazdasági érdekek fűződnek. A lakosság élelmiszerellátásának javítása, az állattenyésztés termelésének és ezen belül is elsősorban a hústermelés fokozása, az export árualapok tervezett növelése csak akkor valósíthatók meg, ha a mezőgazdaság 1985-re eléri a tervben előirányzott 15,4 millió tonna gabonatermést. A gabonatermelés eddigi eredményei azt mutatják, hogy adottságaink lehetővé teszik a termelés további intenzív növelését. A valóra-váltása azonban megköveteli, hogy mindenki a saját munkahelyén a ráháruló feladatot pontosan elvégezze.

Köszönöm a figyelmüket.

EMLEKTÁBLA-ELHELYEZÉS BÉKÉSCSABÁN, A MOKRY SÁMUEL NEVÉT VISELŐ UTCÁBAN

FEKETE JÁNOSNÉ tanácselnök-helyettes

Békéscsaba

A városi tanács nevében tisztelettel köszöntök minden tisztelgőt azon a színhelyen, amely 1911. óta Mokry Sámuel nevét viseli ily módon is kifejezve Békéscsaba elismerését életműve iránt.

Mokry Sámuel neve, tevékenysége összeforrt Békéscsabával, annak ellenére, hogy nem városunk szülötte és meghalni sem ide tért vissza.

Életművét viszont itt alkotta a város, a megye és az ország javára.

E kiváló férfiú 1858-ban érkezett városunkba, ifjú feleségével – Tessedik Sámuel unokájával. Elhivatott pedagógusként – a Breznay János által alapított gimnáziumban – tanít. Mellette, mint teológiát végzett ember egyházi szolgálatokat is ellát. 1862 őszétől a gimnázium első igazgatója. Mint pedagógus töretlen lendülettel dolgozik. Reformálni, változtatni akar az elmaradott rendszerű nevelésen és oktatáson. Pedagógiai fő műve, az a bátorhangú tervezet, melyet a békéscsabai evangélikus egyház nevelésügyének emelésére írt.

E művének teljes bevételét a gimnázium javára fordítja. A tervezet megvalósításában azonban már nem vehetett részt. Hivatkozva „súlyos szembajára” nem választják meg ismét tanárnak. Ez életének egyik legnagyobb tragédiája, mezőgazdaságunknak azonban egyik legnagyobb nyeresége lett.

Ezekben az években, a sokoldalúan művelt Mokry érdeklődik a város és a megye nagy terveiről, feladatairól. Közéleti aktivitása korában szinte páratlan. Dolgozik a vasútépítésért, a takarékpénztár létrehozásáért és minden olyan ügyért, mely a várost előbbremozdítja.

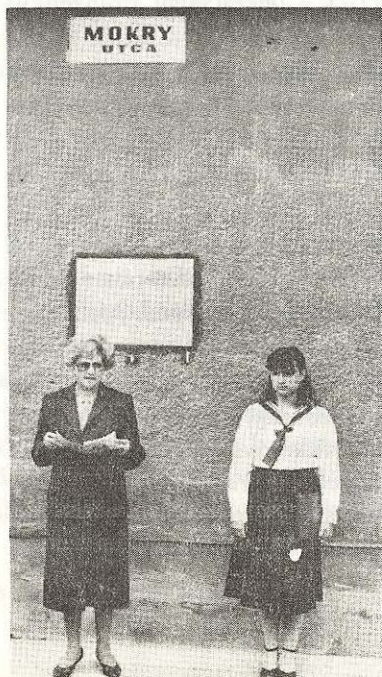
Ezekben az évtizedekben a fejlődés egyik legaktívabb mozgató rugója az 1860-ban városunkban alakult megyei Gazdasági Egylet volt. A tenni és alkotni vágyó Mokryt 1867-ben az egylet titkárává választották és ezt a posztot töltötte be 1888-ig. Ebben a tisztségben kerül közel a mezőgazdaság múlt századi forradalmi átalakulásával és önműveléssel, korának egyik legnagyobb mezőgazdasza, közigazdasza, gazdasági szakértője lesz.

Az 1863-as mindent elpusztító aszály és az évenként ismétlődő súlyos gabonaroszda-kár hívja fel figyelmét arra, hogy itt tenni kell. Mokry tett. Tervszerű növénynemesítő munkája 1875-re meghozza az eredményt, mert előállította a rozsdának ellenálló, biztonságosabban termő búzát, a gerendási bérelt birtok gyöngyszemét, mely későbbi vagyonának alapját képezte. Ekkor írja az első magyar nemesítéssel foglalkozó művét a búzanemesítésről.

Mokry Sámuel munkáséveinek városát szerette. E szeretetét bizonyította azzal is, hogy 1909-ben bekövetkezett halála után teljes hagyatékát a városnak adományozta.

Most, amikor születésének 150. évfordulójára emlékezünk – az emlékező, tisztelgő események egyik színhelyén azért helyezzünk el emléktáblát, hogy ily módon is szolgáljuk az értéket jelentő hagyományok nyilvánosságát, a felemelkedésért küzdő személyiségekre való emlékezést.

Amikor pedig elhelyezzük a tisztelet koszorúit, annak az érzésnek a kifejezésével tesszük, hogy e táj népe szenvedései, verejtéke révén emlékezik arra, hogy mit jelentett itt az életet adó kenyér előteremtése. Ezért is adózunk tisztelettel azok előtt, akiknek fáradozása, küzdelme a változtatáshoz kapcsolódik.

Közreműködtek a békéscsabai Rózsa Ferenc
Gimnázium tanárai, tanulói
Kruchió Gábor igazgató vezetésével

Az emléktáblát készítette és elhelyezte
Békéscsaba város Tanácsa

MOKRY SÁMUEL
OROSHÁZI SÍREMLÉKÉNEK FELAVATÁSAKOR
ELHANGZOTT ÜNNEPI BESZÉD

HORVÁTH PÁL

Magyar Agrártudományi Egyesület Békés megyei Szerveztének titkára
Orosháza

Igen tisztelt Jelenlévők!

Kedves Elvtársnők, kedves Elvtársak!

Minden időben, de különösen a szocialista társadalom építésének időszakában rendkívüli jelentősége van annak, hogy a társadalom hogyan becsüli meg a nemzeti múltat, miként emlékezik meg régen elhalt jelentős személyiségeiről.

Úgy érzem, szűkebb hazánk, Békés megye társadalma régi erkölcsi kötelezettségének tesz eleget, amikor Mokry Sámuel munkásságának maradandó emléket állít Békéscsabán, a Mokry utcában elhelyezett emléktábla, és Orosházán a családi síremlék felavatásával.

Mokry Sámuel, az első magyar búzanemesítő által megkezdett nagy növénynemesítő tevékenység folytatása hazánkban töretlen volt, aminek eredményeként joggal állíthatjuk, hogy megyénk, az ország, de Közép-Európa egyik legjobb búzatermő terelütévé fejlődött. A hagyományokban és a hagyománytiszteletben tehát tudatosan követte a paraszti társadalom azt az utat, amelyet Mokry Sámuel a XIX. század közepén kezdett meg.

Mokry Sámuel Monostorszegen, Bács-Bodrog megyében született, 1832. május 8-án. Édesapja Mokry Sámuel állami hivatalnok volt a Ferencsatornánál. Alsóbb iskoláit Újverbászon, középiskoláit és a teológia első éveit Pozsonyban, az Evangélikus Liceumban végezte. Ezt követően két évig nevelősködött, majd külföldre, Halleba utazott, ahol befejezte a Pozsonyban megkezdett teológiai tanulmányait.

A teológia befejezése után városunkba, Orosházára jött és 1854-től, 1856-ig Mikolay István mellett volt segédlelkész. Ebben az időben ismerkedett meg későbbi feleségével Mikolay Jankával, aki a híres Tessedik Sámuel unokája volt.

Orosházáról 1856-ban Békéscsabára került, ahol az 1855-ben létrehozott algimnáziumban tevékenykedett. Két év múlva, 1858-ban vette nőül Mikolay Jankát, akivel élete végéig együtt élt. E sírban pihennek Mokry Sámuel és felesége, továbbá apósa, Mikolay István és anyósa, Tessedik Janka is.

Mokry Sámuel rendkívül széleslátókörű, világlátott, művelt és jó gazdasági érzékkel rendelkező ember volt. Élete első részét a nevelői hivatásnak és az evangélikus egyháznak szentelte, de ezen tevékenység folytatásában megakadályozta őt az 1864-ben bekövetkezett szembetegsége. Tulajdonképpen ettől az időtől kezdve foglalkozott intenzíven a mezőgazdasági termelés fejlesztésével és a búzanemesítéssel. Földet bérelt a gerendási határrészen és ezen gazdálkodott 36 éven keresztül. A szervező tevékenységhez felesége nagyapjától, Tessedik Sámueltól vette a példát, aki már ezt megelőzően Szarvason létrehozta a Gazdasági Egyletet. Ennek példájára már 1848. április havában megkísérelte Békéscsabán hasonló Gazdasági Egylet létrehozását. E tevékenységének végrehajtása azonban az akkori politikai helyzet miatt nem sikerülhetett.

A kiegyezést megelőző években kissé szabadabb légkörben, 1860. április 12-én – ez a nap egyébként egybeesik a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István temetésének napjával – ültek össze a megye vezetői Szarvason és határozták el a megyei Gazdasági Egylet létrehozását. A végsősoron 1860. május 15-én megalakult megyei Gazdasági Egyletnek 1867. május 9-én lett titkára Mokry Sámuel és ezt a tiszteletet 1888-ig töltötte be.

A búzanemesítő tevékenységét 1865-ben kezdte meg. Már akkor jelentős eredményeket ért el az aszálynak jobban ellenálló, jól bokrosodó és nagy kalászt fejlesztő búzák nemesítésében. Igyekezett e fajtákat szelektálni és minél szélesebb körben elszaporítani. Számos tanulmányt írt, amelyből legjelentősebb az 1877-ben megjelent tanulmány a búza túltermelésének káros hatásáról. Később a hesseni légy kártételeivel foglalkozott.

E munkásságára tekintettel Mokry Sámuel a hazai búzanemesítés úttörőjének tekintjük. Ő kezdte meg azt a nemesítő munkát, amelyet a századforduló kutatói Székács Elemér, Baross László az ő nyomdokain haladva továbbfolytattak.

Mokry Sámuel tevékenysége óta hosszú idő telt el. A búza nemesítése nagy fejlődésen ment keresztül, de a mai eredmények ismeretében is

tisztelettel kell adóznunk az úttörő előtt, aki már ebben az időben hitt abban, hogy hazánkban és tájegységünkön a búzatermelésben kimagasló eredményeket lehet elérni. Az őszi búza termelése nálunk azóta is hagyományos ágazat. Az itt termelt búza világhírnévre tett szert, acélosságával, sikértartalmával, kiváló minőségével. Ezt a tevékenységet nemcsak a nagy úttörő iránti tiszteletből, de saját jól felfogott gazdasági érdekünkéből is tovább kell fejleszteni.

Az ország, a megye és a megye déli részének terméseredményei most már évek óta, de 1981-ben különösen figyelemre méltóak. Az egy hektárra vetített termésátlag előző évben országosan 4 tonna volt, a megyei átlag 4,76 tonna, a megye déli területén pedig 5,6 tonnát takarítottak be a termelőszövetkezeteink. E számok érzékeltetik, hogy az elért mennyiségi eredmény világviszonylatban is figyelemre méltó. Ennek ellenére tovább kell kutatni azokat a fajtákat, amelyek nagy termés hozam mellett még jobb minőséget biztosítanak és alkalmasak az itt megtermelt búza jó hírnevének fokozására. Hiszem, hogy a most tevékenykedő magyar nemesítők Mokry Sámuel példájából további erőt és ambíciót merítenek munkájukhoz és megtalálják azt a magyar búzafajtát, amely képes versenyezni a legkiválóbb külföldi fajtákkal is.

A most felavatásra kerülő síremlék emlékeztesse a mezőgazdasági kutatót, a mezőgazdaság vezetőit és szakembereit és a végrehajtásban résztvevő valamennyi mezőgazdasági dolgozót arra, hogy elődeink között is voltak olyan lelkes, odaadó emberek, akik tehetségüket, életüket a mezőgazdaság fejlesztésének szentelték és hírnevet szereztek hazánknak, nemzetünknek.

E gondolatok erősítsenek meg mindenkit a magyar mezőgazdaság érdekében kifejtett munkásságában. Nagy elődünk, Mokry Sámuel síremlékét Oroszába szülöttének Rajki László szobrászművész alkotását Oroszába város és a megye agrártársadalma nevében megőrzésre és további gondozásra átvesszem és ezennel felavatom.

Közreműködtek az orosházi
Kossuth Lajos Mezőgazdasági
Szakközépiskola tanárai
és tanulói Fekete Sándor
igazgató vezetésével

Rajky László szobrászművész
alkotása,

BÉKÉS MEGYE TANÁCSÁNAK
1/1982. (VI. 24.) SZÁMÚ RENDELETE
„BÉKÉS MEGYE TANÁCSÁNAK MOKRY SÁMUEL
DÍJA” ALAPÍTÁSÁRÓL ÉS ADOMÁNYOZÁSÁRÓL

Békés megye Tanácsa – a tanácsok által alapítható kitüntetésekről és egyéb elismerésekről szóló 1033/1977. (VIII. 17.) Mt. számú határozat 2. a) és b) pontjában foglalt felhatalmazás, valamint a 8/1977. (TK. 47.) MT TH számú utasítás alapján – a következő rendeletet alkotja:

1. §

Békés megye Tanácsa a megyében tevékenykedő első magyar búza-nemesítő, Mokry Sámuel emlékére díjat alapít.

2. §

A díj megnevezése:

„BÉKÉS MEGYE TANÁCSÁNAK MOKRY SÁMUEL DÍJA”

3. §

A díj alapításának célja:

Békés megye mező- és élelmiszergazdasági termelésében, a megyében végzett mezőgazdasági kutatásban több éve dogozó szakemberek, kollektívák kimagasló eredményeinek, illetve munkásságának elismerése, megbecsülésük kifejezése.

4. §

A díj leírása:

Két oldalon megmunkált, kör alakú, 8 cm átmérőjű, bronzból készült érem. Egyik oldalán: „Békés megye Tanácsának Mokry Sámuel Díja” felirat. Másik oldalán: Mokry Sámuel portréja, búzakalásszal.

5. §

A díj adományozása:

(1) A díj olyan, a megyében működő szakemberek, kollektívák, kutatásban dolgozók részére adományozható, akik a korszerű termelési módszerek, az új eljárások, technológiák alkalmazásában és a termelésben tartósan kiváló eredményeket értek el.

(2) A díjat Békés megye Tanácsának Végrehajtó Bizottsága adományozza (továbbiakban: végrehajtó bizottság).

(3) Az évenkénti adományozás időpontja: augusztus 20. Évenként adományozásra kerül: 3 db kitüntetés. Első alkalommal: 5 db kitüntetés.

(4) A díj adományozásával személyeknek 5-5000,- Ft, kollektíváknak 8-8000,- Ft pénzjutalom jár.

(5) A díj adományozásáról szóló határozatban meg kell jelölni az alapul szolgáló munkásságot és az adományozás időpontját.

6. §

A végrehajtó bizottság a díj adományozásáról okiratot állít ki, amit a díjjal és a jutalom összegével együtt nyújt át az adományozottnak.

7. §

(1) A díjat meg kell vonni attól, aki arra érdemtelenné vált.

(2) A munkáltató az érdemtelenné válásról, az azt kiváltó okról és körülményekről, így különösen: a közügyektől eltiltást kimondó jogerős bírói ítéletről, jogerős elbocsátás fegyelmi büntetésről a Békés megye Tanács V. B. Mezőgazdasági és Élelmészügyi Osztályát értesíteni tartozik.

(3) A díj megvonásáról – az érdemtelenné válás alapjául szolgáló ok bekövetkeztétől, illetőleg tudomás szerzésétől számított egy év alatt – a végrehajtó bizottság dönt.

8. §

Békés megye Tanácsa V. B. Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Osztálya végzi e tanácsrendelettel létesített kitüntetésekkel kapcsolatos ügyviteli feladatokat. Elkészíti és a végrehajtó bizottság elé terjeszti a kitüntetési és megvonási javaslatokat az érintett érdekképviselői és szakmai szervek javaslatának figyelembevételével. Az adományozott kitüntetésekről nyilvántartást vezet.

9. §

A Békés megyei Tanács a díj adományozásával kapcsolatos kiadásokat saját költségvetésében biztosítja.

10. §

E tanácsrendelet kihirdetése napján lép hatályba.
Kihirdetéséről a megyei tanács vb-titkára gondoskodik.

Békéscsaba, 1982. június 24.

GYULAVÁRI PÁL
tanácselnök

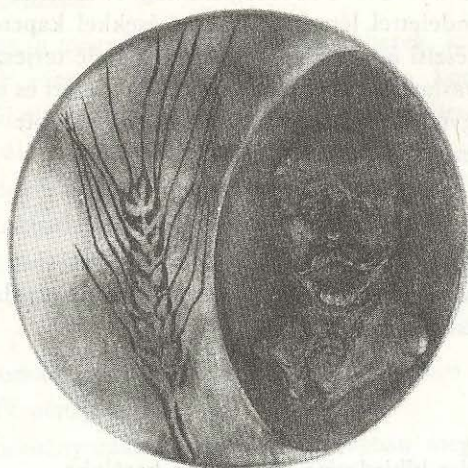
DR. KERTÉSZ MÁRTON
vb-titkár

TUDÓSÍTÁS BÉKÉS MEGYE TANÁCSÁNAK
1982. JÚNIUS 24-I ÜLÉSÉRŐL

(Békés megyei Népművelési és Sportbizottság 1982. június 25.)

Következő napirendként a megyei tanács elfogadta a „Mokry Sámuel Díj” alapítására vonatkozó rendeletet. Célja, hogy Békés megye mező- és élelmiszergazdasági termelésében, a megyében folytatott mezőgazdasági kutatásban több éve dolgozó szakemberek és kollektívák kimagasló eredményeit, munkásságát ismerjék el.

BÉKÉS MEGYE TANÁCSÁNAK MOKRY SÁMUEL DÍJA

Készítette Varga Géza szobrászművész.

A BEKES MEGYEI TANÁCS
VÉGREHAJTO BIZOTTSÁGA

az 1/1982. (VI. 24.) számú
tanácsrendelettel alapított

*Békés megye Tanácsának
„Mokry Sámuel” díja*

KITÜNTETEST

RÉSZERE

ADOMÁNYOZZA

BEKÉSCSABA, 19

P.H.

TANÁCSSELNÖK

A MOKRY SÁMUEL DÍJ ÁTADÁSA

A Békés megyei Tanács ez évben alapította a Mokry Sámuel díjat, a híres búzanemesítő születésének 150. évfordulója tiszteletére. Ezzel a díjjal az idén, s a jövőben azoknak a szakembereknek, kollektíváknak a munkásságát ismerik el, akik a kutatásban, a gyakorlatban, a szervezésben a legtöbbet tették a megye gabonatermesztésének fellendítésében. Első alkalommal tegnap, kedden délelőtt Gyulavári Pál, a megyei tanács elnöke bensőséges ünnepség keretében nyújtotta át az emléklakettet, az oklevéllel és a vele járó összeggel. Ki-
(Békés megyei Népiújság, 1982. augusztus 18.)

emelkedő munkájának elismeréseként Mokry Sámuel-díjban részesült Bordás Mihály, a Békés megyei GMV igazgatója, Goron József, a békéscsabai Szabadság Tsz elnöke, dr. Papp Tibor, a Mezőhegyesi Mezőgazdasági Kombinát vezérigazgató-helyettese – képünkön –, Vécsei Dániel, a mezőberényi Aranykalász Tsz termelési elnökhelyettese, valamint megosztva dr. Erdei Péter és dr. Németh János, a Szegedi Dél-alföldi Gabonakutató Intézet kutatói.

Fotó: Szekeres András

Tisztelettel meghívjuk Önt és kedves ismerőseit

1982. augusztus 20-án 15.00 órára

a Gabonamúzeumban rendezendő

ünnepségre

(Békéscsaba, Gyulai út)

PROGRAM:

**"A gabonatermesztés eszközei és gépei a századfordulón
Békés megyében"**

című kiállítás megnyitása az új vésztő-mágori gépszínen.

Emlékező alkotás avatása. (Mladonyiczky Béla szobrászművész
és Nemes Roland építész alkotása.)

Beszédet mond:

GYÖRFI KÁROLY,

a Békés megyei TSz. Szövetség titkára

Közreműködik:

a csabasabadi Röpülj páva Kör és citerazenekar.

Mokry Sámuel Emlékbizottság

TUDÓSÍTÁSOK

ELKÉSZÜLT A GÉPSZÍN

(Békés megyei Népújság 1982. augusztus 8.)

A Békéscsabai Gabonamúzeum részeként elkészült a gépszín, ahol augusztus 20-án megnyitják „A gabonatermesztés eszközei és gépei a századfordulón Békés megyében” című kiállítást. A kiállításnak az a szín ad otthont, amelynek eredetijét Mikó János békési ácsmester 1875-ben építtette fel, Wenckheim Dénes és örökösei vésztő-mágori birtokán. A régi épülettervet és a még meglevő, de lényegesen átalakítottat egybevetették, s ennek alapján készítette el az AGROBER a felépülő géptároló szín tervét. A szép ácsmunka Czégény Ferenc ácsmester munkáját dicséri, a

nádfedést a méhkeréki Nicolae Balcescu Termelőszövetkezet dolgozói készítették, Gurzó János irányításával.

A paravánok festése után, augusztus 10-én kezdik meg a kiállítás rendezését, ahol a gépek termesztéstechnikai sorrendben kerülnek bemutatásra, Vasvári Mihály múzeumigazgató tervei alapján. Az ide kerülő gépeket Békés megyéből vásárolták össze és a restaurálásukat a Kétegyházi Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézet múzeumbarát szakköre végezte, dr. Pálfi György igazgató irányításával.

Számadó Julianna

GABONAÜNNEP BÉKÉSCSABÁN

(Békés megyei Népiújság 1982. augusztus 13.)

Az újkenyér és alkotmányunk ünnepén, augusztus 20-án ünnepséget rendez a Mokry Sámuel- emlékbizottság Békéscsabán. A program szerint A gabonatermesztés eszközei és gépei a századfordulón címmel kiállítás nyílik az új vésztő-mágori gépszínen. Ezután avatják fel *Mladonyczki Béla* szobrászművész és *Nemes Roland* építész közös alkotását, amely a gabonatermesz-

tésnek állít emléket. Az ünnepségen *Győrfi Károly*, a megyei tsz-szövetség titkára mond beszédet. Közreműködik a csabaszabadi Röpülj páva kör és citerazenekar. Az ünnepélyre minden érdeklődőt szeretettel vár a Mokry Sámuel- emlékbizottság. Helye: a békéscsabai Gyulai úton található gabonamúzeum, pontos kezdési ideje: 15 óra.

M. Szabó Zsuzsanna

AZ ALKOTMÁNY NAPJA MEGYÉNKBEN – BÉKÉSCSABA

(részlet)

(Békés megyei Népiújság 1982. augusztus 22.)

Délután a gabonamúzeumban rendeztek bensőséges ünnepséget. *Győrfi Károly*, a Békés megyei Termelőszövetkezet Szövetségének titkára nyitotta meg. „A gabonatermesztés eszközei és gépei a századfordulón Békés megyében” című kiállítást az áttelepített vésztő-mágori gépszínen, majd ezt követően felavatta *Mladonyczki Béla* szobrászművész és

Nemes Roland építész közös munkáját, az „Emlékező alkotást”, amely a gabonatermesztésnek állít emléket. A kiállítást Vasvári Mihály tervezte, a gépek és eszközök restaurálásában sokat segítettek a Kétegyházi Mezőgazdasági Szakmunkás- és Munkástovábbképző Intézet növendékei.

ÜNNEPI MEGEMLÉKEZÉS A BÉKÉSCSABAI GABONAMÚZEUMBAN

(Békés megyei Szövetkezeti Élet 1982. szeptember)

Augusztus 20-án igen sokan félbeszakították otthoni pihenőjüket és a rekkenő hőségben a békéscsabai gabonamúzeumba igyekeztek, hogy részesei lehessenek annak az igazán impozáns kiállításnak a megnyitásán, amely a gabonatermesztés eszközeit, gépeit, a századfordulóról tárja a látogatók elé. Ugyanekkor avatták fel Mladonyiczki Béla szobrászművész és Nemes Roland építész alkotását, emlékezőhelyéül azokra, akik a hazai gabonatermesztés fellendítésére, fejlesztésére áldozták életüket. A békéscsabai gabonamúzeumban tehát két esemény volt.

Az érdeklődők között szép számmal voltak olyan városlakók, akik nem mezőgazdasági főfoglalkozásúak, akiket megérintett Mokry Sámuel, az első magyar búzaneszítő munkássága, s az, hogy társadalmunk milyen jelentős anyagi eszközöket fordít a korabeli emlékek összegyűjtésére, megőrzésére, közkinccsé tételére. Vasvári Mihály, a múzeum igazgatója köszöntötte a megjelenteket, majd a csabaszabadi Rőpülpáva kör műsora után felkérte Győrfi Károlyt, a Békés megyei

Mezőgazdasági Szövetkezetek Szövetségének titkárát ünnepi beszédének megtartására.

Tisztelt Vendégeink!

Kedves Elvtársnők, Elvtársak!

A dolgos hétköznapiak közepe ma ünnepelni gyűltünk össze – kezdte ünnepi beszédét Győrfi Károly. – Augusztus 20-a hazánk egyik legjelentősebb napja, amelyen elsősorban a dolgozó nép 1949-ben törvénybe iktatott alkotmányáról emlékezünk meg. Nem feladatomban, hogy ebből az alkalomból ünnepi beszédet mondjak, de anélkül is alkalom arra, hogy emlékeztessék a szocialista építés több, mint három évtizedes múltjára, azokra az óriási eredményekre, amelyek népünk életében gyökeres fordulatot hoztak, megoldották történelmünk legrégibb és legsúlyosabb kérdéseit.

Újabbkori történelmünk e jeles napja egybeesik államunk alapításának évfordulójával, az államalapító István királyról való megemlékezéssel.

Történelmi hagyomány az is, hogy augusztus 20-a az új kenyér ünnepe. Az új kenyéré, amely ma – a történelem annyi vihára után,

világunk sok jelenlegi gondja, a gazdasági és politikai viszonyok feszültségei ellenére – bőségben kerül minden család asztalára és békében, nyugodt belpolitikai légkörben szeghetjük meg. Az asztalunkra kerülő aranybarna cipó emlékeztet bennünket arra a sok munkára, verejtékre, erőfeszítésre, amely nemzedékek során megalapozta a mai bőség lehetőségét.

Államalapításunk óta – amelyre ma ünnepélyesen emlékezünk – csaknem 1000 év telt el, de itt, a Kárpát-medencében a gabona-termelés több ezer éves múltra tekint vissza. A termelési eljárások az évezredek során alig-alig

változtak, a múlt század második felében azonban felgyorsult a búzatermelés fejlődése, megindult a technikai eszközök forradalma, a gépesítés és a céltudatos búzanevelés. Ezt a folyamatot az tette lehetővé, hogy a tudomány bekapcsolódott a paraszti-mezőgazdasági munka segítésébe. Különösen nyomon követhető a tudomány és termelés kapcsolata szűkebb hazánkban, Békés megyében, ahol az 1860-ban alakult Gazdasági Egylet a termelés gépesítésének, korszerűsítésének valódi szerzőjévé, irányítójává vált.

Kiemelkedő, máig ható szerepe

volt a búzatermesztésben Mokry Sámuelnek, a Gazdasági Egylet tudós titkárának, az első magyar búzanemesítőnek. Munkásságának 100 év távlatában halványuló emlékeit a múlt év végén alakult emlékbizottság elevenítette fel és ez év májusában méltó körülmények között emlékeztünk meg születésének 150. évfordulójáról.

Most, amikor alkotmányunk, államalapításunk és az új kenyér ünnepén mi, Békés megye mezőgazdasági dolgozói, a mezőgazdasággal foglalkozók visszatekintünk történelmi múltunkra, joggal említhetjük Mokry Sámuel

nevét, aki a mezőgazdasági tudományok eredményes fejlesztése mellett a társadalmi haladás képviselője is volt. A mondás szerint: „az emberiség legnagyobb jótevői azok az emberek, akik két kalászt termelnek ott, ahol addig egy termett”.

Mokry Sámuel első nemesített búzája a múlt század 70-es éveiben az egymást követő, természetpusztító rozsajárványok közepette egészséges kalászkodat hozott és háromszor annyit termelt ott, ahol mások csak ocsút arattak. Ez az eredmény sok-sok türelmes erőfeszítés árán, emberi gáncsoskodás ellenére született. Tapasztat-

latait és módszerét az első magyar búzanemesítési könyvben a „Búzanemesítés” című, 1875-ben megjelent munkájában tette közzé. Legalább ezzel egyenértékű: az általa előállított vetőmag gyorsan terjedt a köztermesztésben. Munkássága megalapozta a magyar búzanemesítést, példát adott a mai búzatermelőknek, nemesítőknek, akik behatolnak a búzaszem titkába, hogy malmaink egyre több és jobb minőségű lisztet örökhessenek. Ennek az életműnek és – azt hiszem mondhatom, hogy későbbi folytatóinak is – állít emléket Mladonyczki Béla szobrász és Nemes Roland építész alkotása, amely szintén itt, a gabonamúzeum területén kapott helyet.

A több búza termeléséhez a jobb fajta mellett a gépesítésre is szükség volt. A már említett Gazdasági Egylet Mokry Sámuel lelkes irányításával ennek érdekében is sokat tett. A kísérletek, a gépbemutatók, kiállítások lassan eredményt hoztak, a termelés minden területén megjelentek a gépek. A vaseke, a lóvontatású vetőgép, az aratógép, a cséplőgép elterjedése jelentette mezőgazdaságunk gépesítésének első szakaszát. Ezeket az eszközöket mutatja be kiállításunk az új vésztőmágori gépszínben.

Az első búzanemesítőtől, a gépesítés első szakaszától hosszú és küzdelmes fejlődési út vezetett a búzatermelés mai színvonalához. Az igazi fellendülés feltételeit a nagy társadalmi változások sorozatában a szocialista átalakulás teremtetten meg. A szocialista mezőgazdasági nagyüzemek, a tudományos kutatás és oktatás bázisainak megerősödése, kapcsolataik, egymásra épülésük új minősége biztosította a biológiai potenciál, a technikai felszereltség, a szakértelem ugrásszerű növekedését az utóbbi két évtizedben, és teremtett alapot a jövőre nézve is. A XX. század elején egy hektár búza 1200–1300 kilogrammot termett és a felszabadulást követő évtizedben is csak 1400–1500 kilogrammot, 1960-tól kezdve viszont évi átlagban 4–5 százalékkal nő a termésátlag és már évek óta 4 tonna felett van. Büszkék lehetünk arra, hogy megyénk Mokry Sámuel munkássága óta is megtartotta élenjáró szerepét az ország gabonatermesztésében. A kenyérnek való és a magas hozamok alapját jelentő vetőmag jelentős része Békés megyéből kerül ki. A mai ünnepen okunk van tehát elismeréssel szólni azok munkájáról, akiknek része van búzatermesztésünk jelenlegi eredményeiben, az idén elért 4,8 ton-

nát meghaladó megyei átlagtermés elérésében.

Az első búzanemesítőre emlékező alkotás, az ő korát bemutató kiállítás sok szervezet, gazdasági egység társadalmi összefogásával jött létre. Köszönet valamennyiüknek az elvégzett munkáért, az anyagi támogatásért.

Külön köszönet illeti a Mokry Sámuel Emlékbizottságban részt vevő szerveket, személy szerint a bizottság aktivistáit, a múzeum vezetőjét, dolgozóit, valamint azokat, köztük a kétegyházi mezőgazdasági szakmunkásképző intézet vezetőit, tanulóit, akik a korabeli eszközök felújításával idevarázsolták a hősi kezdet féltve őrzött muzeális értékű gépeit.

Valamennyiük munkája nyomán mindez itt látható.

Kívánjuk, hogy múltunknak emlékeit meggyénk, sőt az ország mezőgazdasági társadalma magának érezze. Bízunk benne; segítik, gazdagítják a gyűjteményt, hogy a hazai és a külföldi látogatókkal mind teljesebben ismertethessük meg meggyénk, tágabb hazánk gabonagazdálkodásának történetét.

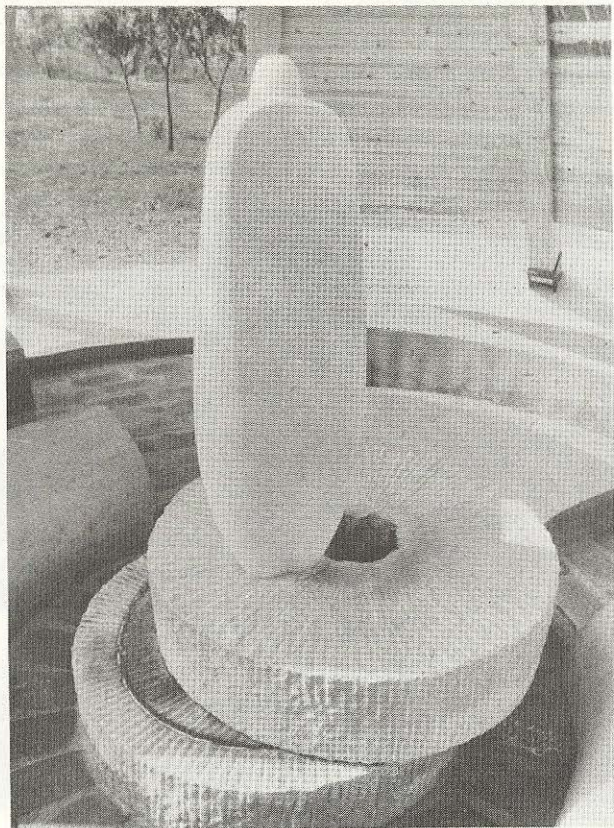
A kiállítást megnyitom. – Ezzel az érdeklődők elárasztották a hagyományos anyagokból felépített, ma is korszerűnek mondható vésztő-mágori gépszínt, ahol a Mokry Sámuel idejében használatos gépek, eszközök láthatók.

A GABONANEMESÍTÉSBN ÉLENJÁRÓKRA
EMLÉKEZTETŐ ALKOTÁS
A BÉKÉSCSABAI GABONAMÚZEUMBAN

Építésztervező: Nemes Roland építész-mérnök,

EMLÉKEZŐ ALKOTÁS KOMPOZÍCIÓ

Mladonyiczki Béla szobrászművész alkotása

KIÁLLÍTÁS A GABONAMÚZEUMBAN

A GABONATERMESZTÉS ESZKÖZEI BÉKÉS MEGYÉBEN A SZÁZADFORDULÓN

„Békés vármegyének lapályos határa,
Ád bőven gabonát szántó munkájára.”

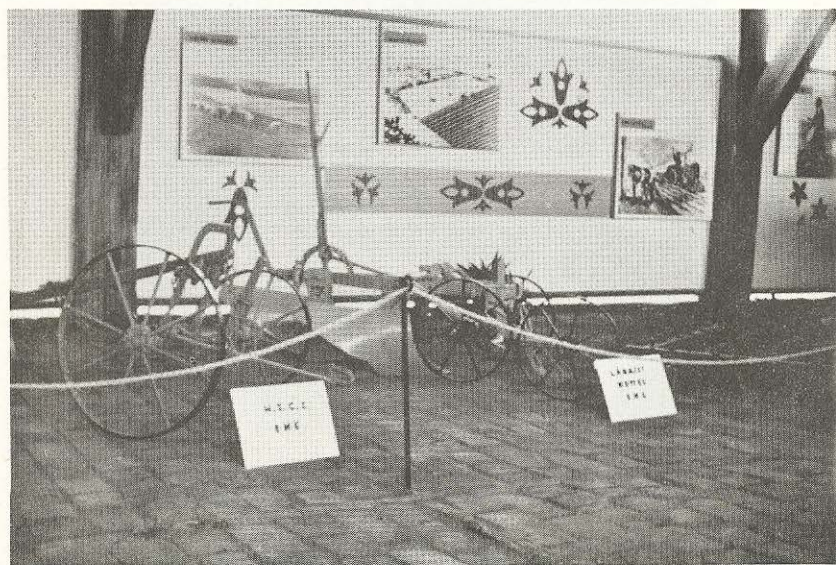
Békés megye területének gabonagazdálkodása több ezer éves múltra tekint vissza. A középkori termelési eszközök gépekkel való felváltása a múlt század második felében kezdődik el. A gépterjesztés munkájának szervezője az 1860-ban alakult Békés megyei Gazdasági Egylet.

A századfordulóra a termelés legtöbb folyamatában uralkodóvá vált a gépek alkalmazása, melyért sokat tett az egylet titkára, az első magyar búzanemesítő – Mokry Sámuel.

TALAJELŐKÉSZÍTÉS

A gabona talajelőkészítésének legfőbb eszköze az eke, a vetőágykészítésnek a fogas. A Békés megyei Gazdasági Egylet a jobb ekék elterjesztésére, már 1860. szeptember 4-én ekeversenyt rendez, de még az 1870-es években is az ekék fele faeke.

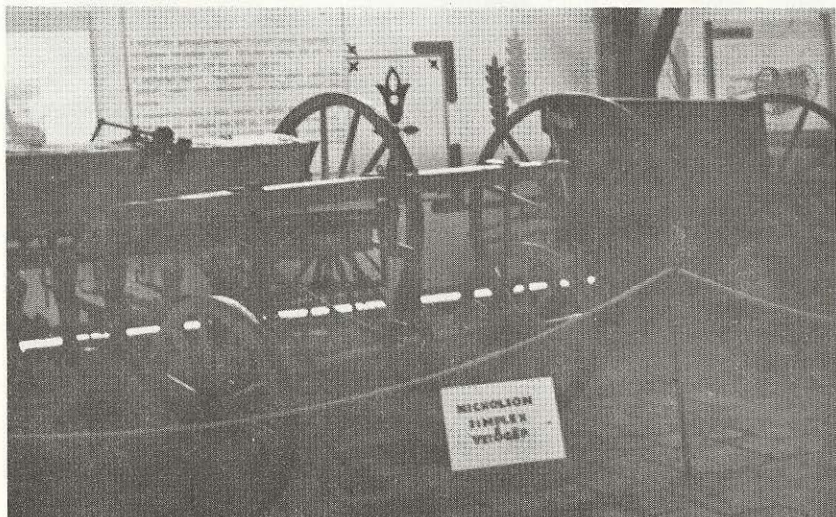
Később a faekék lassan kiszorulnak és a századfordulóra uralkodóvá válik a vaseke. A gőz térhódítása a talajművelésben is megindul. 1875. április 22-én tartják az első gőzekeszántási versenyt Békéscsabán. A verseny egyik szervezője Mokry Sámuel, a Gazdasági Egylet titkára.

VETÉS

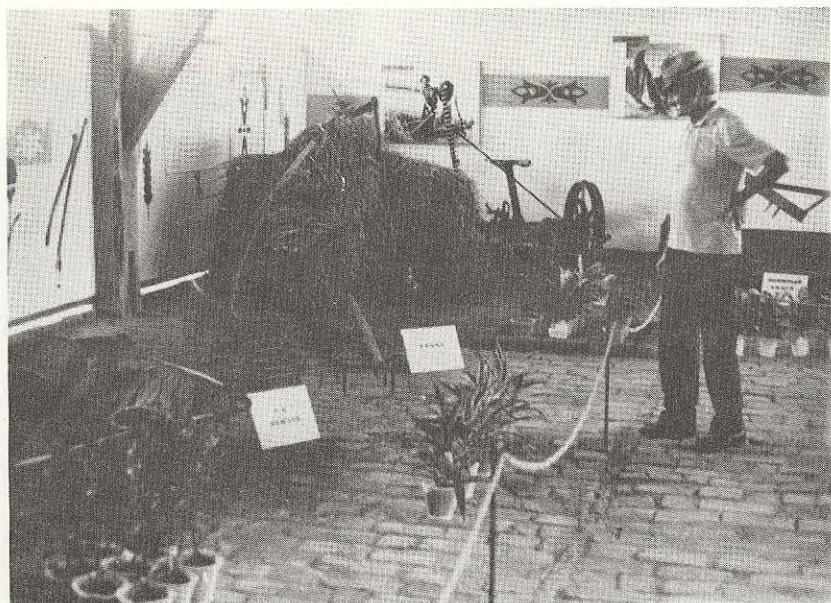
A külterjes gabonatermesztést folytató Békés megyében a vetőgépek terjedése lassú. 1871-ben a megye 300 981 kh. szántóterületére 174 darab vetőgép jutott. A Gazdasági Egylet „aggódással látta a gépek lassú terjedését”, ezért 1875. október 25-én vetőgépversenyt rendez.

A következő évtizedben a kézi vetést a gépek kiszorították, és 1895-ben már a megye 440 800 kh. szántóterületére 175 darab szórva és 1686 darab sorbavetőgép jutott. A legelterjedtebb volt a 13 soros Kühne vetőgép, de emellett megtaláljuk más gyárak gépeit is.

VETÉSÁPOLÁS ESZKÖZEI, MÓDJAI

A gabonavetések ápolását a századfordulón, fogatos és kézi eszközökkel végezték. A megkérgekedett jeges havat állatokkal törették össze. A gyomok ellen fogasolással, kézi acatolással, a felfagyás után és a megdőlés ellen hengerezéssel védekeztek. Az előző évi kukoricatöveket kézzel szedték össze és tüzelésre használták.

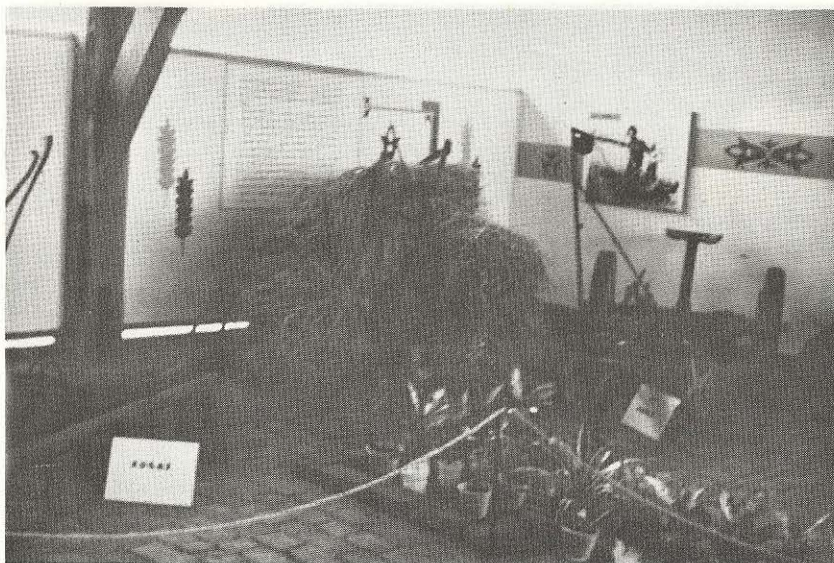

ARATÁS

Az aratás kézi és gépi módjait együtt használják még a századfordulón is. A Gazdasági Egylet már az 1860-as években is magáévá tette azt a gondolatot, hogy: „az eke után nincs eszköz, mely Magyarországon oly nagy érdekű volna, s annyira óhajtatnék, mint az aratógép. Egyfelől a munkáskezek kevés volta s másfelől annak lehetetlensége, hogy a gabona betakaríttassék, mi miatt a magyar Alföldön sok gabona vész el, igen fontossá teszi az aratógépeket.”

A Gazdasági Egylet a terjesztés érdekében 1862-ben bemutatót tartott Cormick, 1885-ben Wood-New-Reaper marokrakó és 1886-ban Walter A. Wood kéveköti aratógéppel.

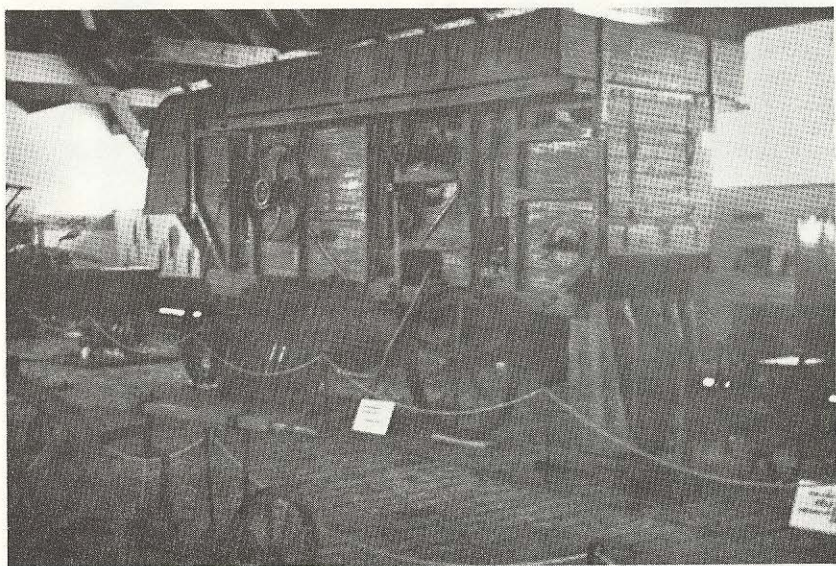
A századfordulón a békéscsabai Földműves Iskolában már tanítják az aratógépekkel végzendő munkát, de a megye gabonatermésének jó részét még kézzel aratják.

A CSÉPLÉS ESZKÖZEI, FORMÁI

A múlt század második felében a nyomtatást felváltja a gépi cséplés. Elterjedtek a járgányos és gőzcséplők. A századfordulón már 500 darab gőzcséplő garnitúra dolgozik a megyében. A legkeresettebbek a Hoffher-Schrantz gépek voltak, és megjelent a robbanómotorral hajtott cséplőgép is.

A Gazdasági Egyletben Mokry Sámuel szervezi az 1875. augusztus 5-i Clayton-Schuttleworth járgányos cséplőversenyt Breznyik János birtokán és az 1885. augusztus 19-20-án megtartott EMAG gőzcséplőversenyt. Ez utóbbin 14 munkaóra alatt 196 q búzát csépeltek el.

A MAGTISZTÍTÁS ESZKÖZEI

A termésből az idegen anyagok eltávolítását, a különfélék szétválasztását, a minőségi osztályozást – a gazdák, a piac és a feldolgozó ipar igénye szerint – magtisztítással végezték el.

A Gazdasági Egylet már 1875-ben sikra szállt a legjobb, Fehér Miklós-féle triőrök alkalmazásáért, a Kühne- és Kalmár-féle szelelők és rosták elterjesztéséért.

A kiállítást tervezte: Vasvári Mihály

Szaktanácsadó: dr. Pálfi György

A kiállított tárgyakat restaurálták: a kétegyházi Szakmunkásképző Intézet tanárai, tanulói, dr. Pálfi György vezetésével

A kiállított tárgyak tulajdonosa a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest

FÜGGELÉK

Az emlékbizottság munkáját pénzádományokkal támogatók névsora

Békés megyei Tanács Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Osztálya	160 698 Ft
Békés megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya	10 000 Ft
Békés megyei Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat, Békéscsaba	20 000 Ft
Békés megyei Növényvédő és Agrokémiiai Állomás Békéscsaba	1 000 Ft
Békéscsaba város Tanácsa	96 771 Ft
Dél-Békés megyei Tsz Szövetség, Orosháza	15 000 Ft
Körösök Vidéke Tsz Szövetség, Békéscsaba	15 000 Ft
Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium, Budapest	50 000 Ft
Mezőhegyesi Mezőgazdasági Kombinát, Mezőhegyes	10 000 Ft
Munkácsy Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, Gerendás	2 000 Ft
Orosházi Állami Gazdaság, Orosháza	6 000 Ft
Szeghalmi Állami Gazdaság, Szeghalom	1 000 Ft
Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa, Budapest	30 000 Ft

Az emlékbizottság munkáját társadalmi munkával támogatók névsora

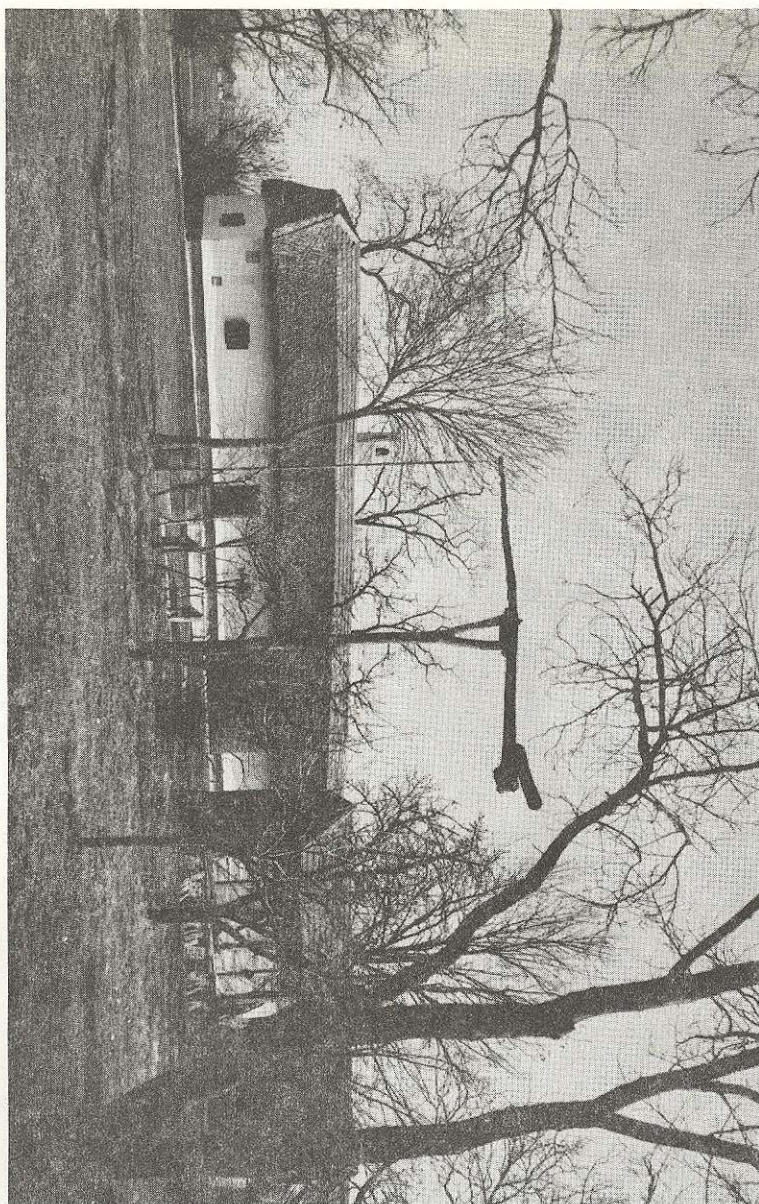
AGROBER Vállalat, Békéscsaba
 Békés megyei Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat, Békéscsaba
 Békéscsaba város Tanácsa
 Dél-Békési Termelőszövetkezetek Gazdasági Társulása, Orosháza
 Kossuth Lajos Mezőgazdasági Szakközépiskola, Orosháza
 Szakmunkásképző és Munkástovábbképző Intézet, Kétegyháza
 Tsz Szövetség, Békéscsaba

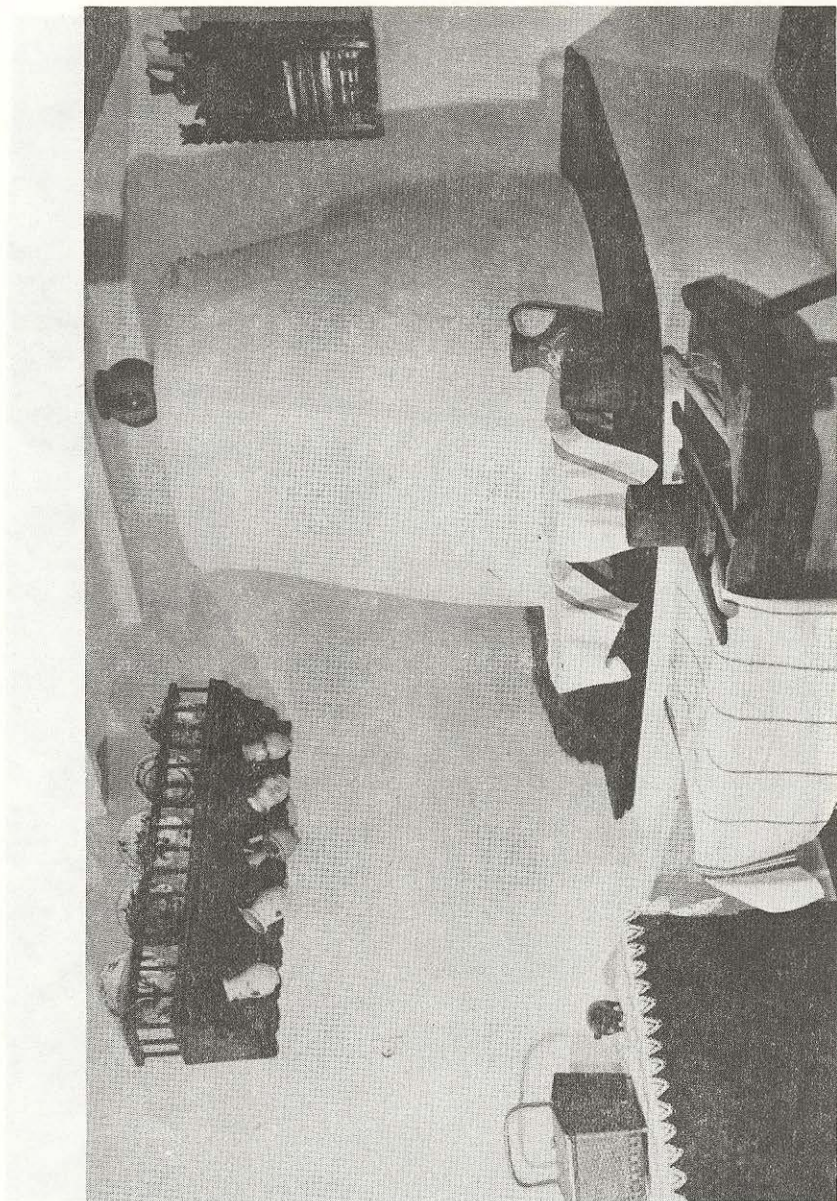
RÉSZLETEK A GABONAMÚZEUM ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSÁBÓL

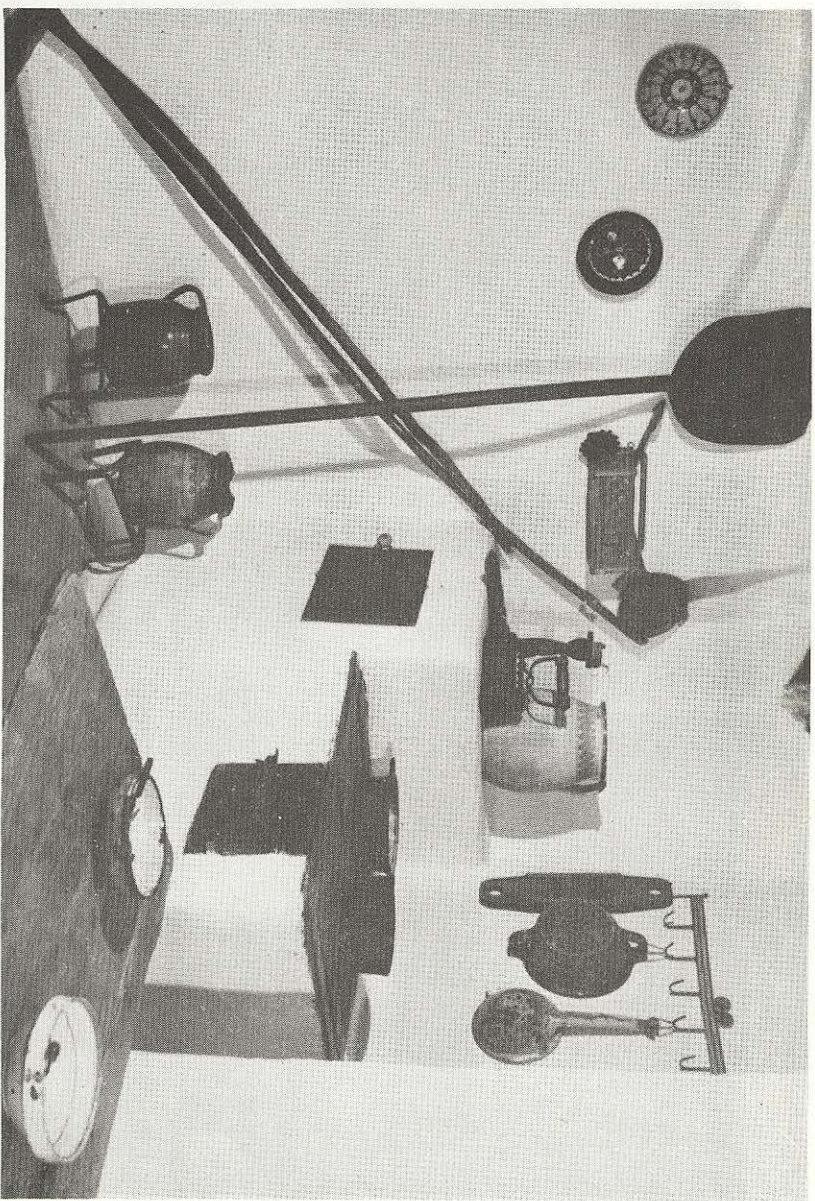
Csókási szélmalom

Csabai tanya

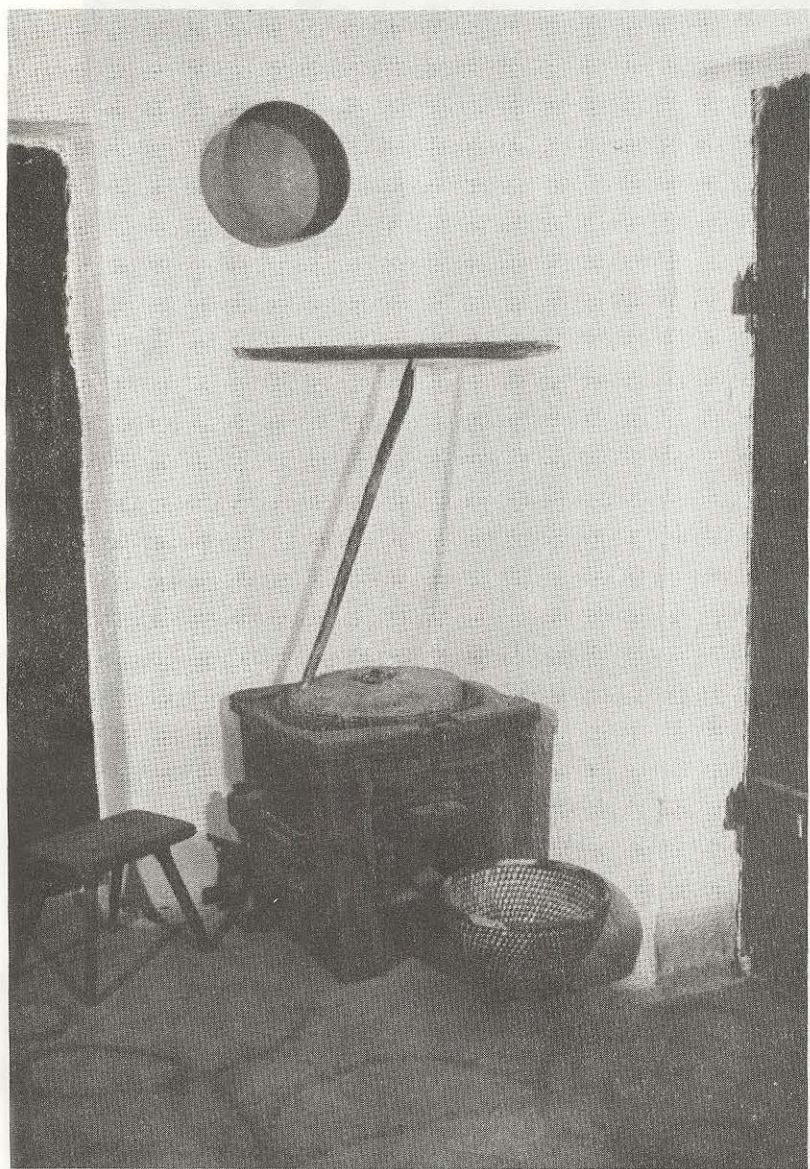

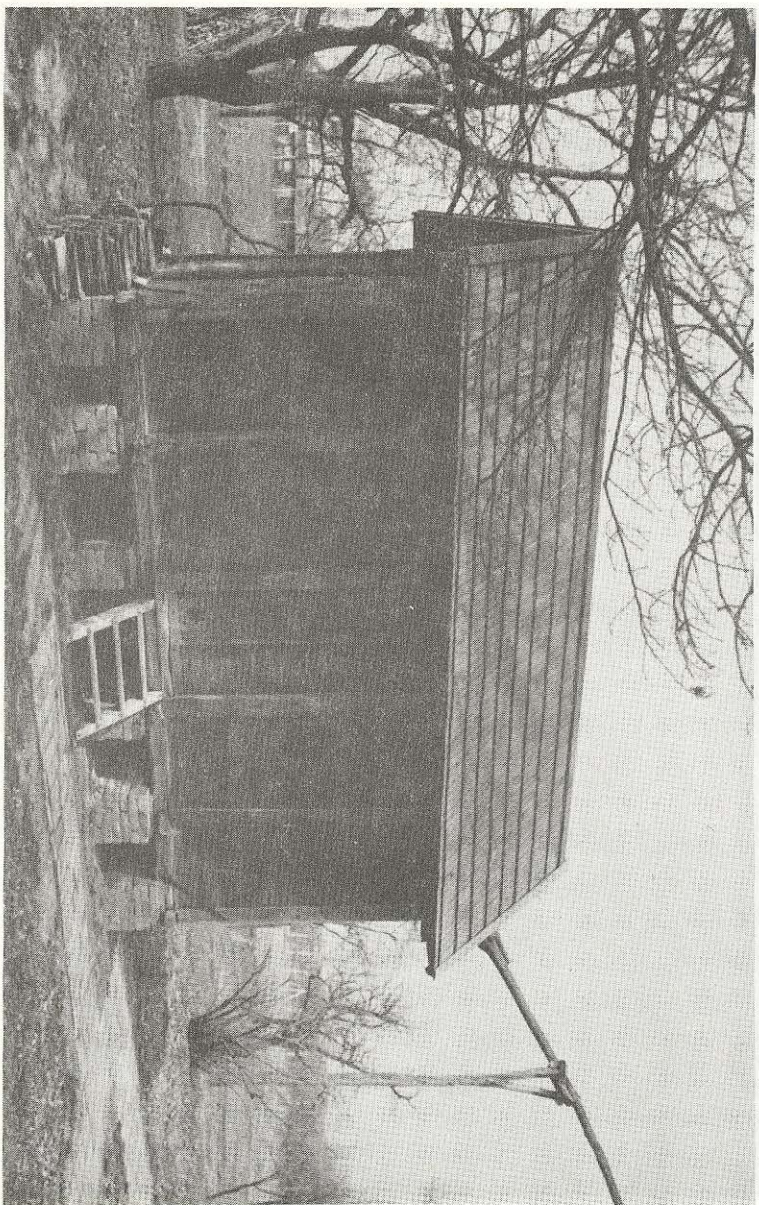
Részlet a tanyai szobából

Részlet a tanyai konyhából

Kézi örlő malom

Homibát

Szerkesztette: Vasvári Mihály és Arató Istvánné
Kiadja: a Békés megyei Tanács V. B. Mezőgazdasági és Élelmézésügyi Osztálya
Felelős kiadó: Murányi Miklós osztályvezető
Készült a MAHIR Békés megyei Központjának gondozásában

